

ศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนา
ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

A STUDY OF THE DEVELOPMENT OF MEDITATION CENTER ACCORDING
TO SAPPĀYA IN BUDDHISM AT WAT SAN KANG PLA IN
SANKAMPHAENG DISTRICT, CHIANGMAI PROVINCE

พระปลัดวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

ศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนา
ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of the Development of Meditation Center According to
Sappāya in Buddhism at Wat San Kang Pla in
Sankamphaeng District, Chiang Mai Province

Phrapalad Tawatchai Khattiyamethi (Khattirat)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง
อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(รศ.ดร.ปรุดม บุญศรีตัน)

ประธานกรรมการ

(ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์)

กรรมการ

(พระครูศรีรัตนากร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูศรีรัตนากร, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระปลัดวัชชัย ขตติยเมธี)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา
ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัย : พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : พระครูศรีรัตนกร, ผศ.ดร., ป.ธ.๖, พธ.บ. (อังกฤษ),
M.A. (Indian Philosophy & Religion), M.A. (English Literature)
Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
- : พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, ดร., ป.ธ.๕, พธ.บ. (ศาสนา),
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

วันสำเร็จการศึกษา : ๘ มกราคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ ในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ผลการศึกษาพบว่า สัปปายะคือ สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ที่มาเกื้อกูลในการประพฤติปฏิบัติธรรม ให้เป็นไปด้วยความสบายกาย สบายใจ เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองจนบรรลุคุณงามความดีหรือเข้าถึงมรรคผลนิพพานตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบไปด้วย อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ บุคคลสัปปายะ อริยาปถสัปปายะ โภชนสัปปายะ และอุตุสัปปายะ

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีสภาพแวดล้อมที่สะอาด ร่มรื่น สวยงาม มีการบริหารจัดการที่มีกลยุทธ์ในพัฒนาที่หลากหลาย เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยเทคนิค และวิธีการที่ชาญฉลาดในการบริหาร และความรู้ของผู้ที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม รวมถึงบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรมได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้มีคุณวุฒิทั้งในด้านปริยัติ และมีประสบการณ์ในด้านการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

ผลการวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะของวัดสันกำแพงปลา พบว่า วัดสันกำแพงปลามีการพัฒนาวัดอย่างเหมาะสมให้เป็นไปตามหลักสัปปายะ ๗ ประการ กล่าวคือ ๑. อาวาสสัปปายะ หลักการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย วัดมีอาคารสถานที่ ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม สะอาด สงบ ปลอดภัย และมีสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ สามารถรองรับผู้คนได้ทุกเพศ ทุกวัย ๒. โคจรสัปปายะ หลักการเลือกทำเล การเดินทางมายังวัดมีความสะดวก มีป้ายบอกทางที่ชัดเจน ง่ายต่อการเดินทาง ตั้งอยู่ไม่ไกลแหล่งชุมชนจนเกินไป ๓. ภัตตสัปปายะ หลักการจัดระเบียบการสื่อสาร วัดมีหลักสูตรการปฏิบัติธรรมที่หลากหลายตลอดทั้งปี มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่สามารถเข้าถึงได้หลากหลาย ๔. บุคคลสัปปายะ หลักกัลยาณมิตรหรือสร้างคน พระภิกษุ-สามเณร ปฏิบัติเป็นต้นแบบที่ดี ผู้ปฏิบัติธรรมปฏิบัติตามกฎระเบียบของทางวัด ๕. อิริยาปถสัปปายะ หลักการพัฒนาร่างกาย มีการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม และมีความพอดี ๖. โภชนสัปปายะ หลักการทางโภชนาการ มีการจัดการด้านโภชนาการ สะอาด ปลอดภัย ถูกสุขอนามัย ๗. อุตุสัปปายะ หลักการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ภูมิทัศน์ภายในวัดสะอาด สวยงาม อากาศดี เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม และผลการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพงปลา ยังพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีความชัดเจน ในการกำหนดหลักสูตรและกระบวนการฝึกอบรมผู้ที่มาปฏิบัติธรรม จนสามารถได้รับประโยชน์สูงสุดจากการปฏิบัติธรรม รวมถึงวัดสันกำแพงปลายังมีนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาวัด ให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์แบบได้

Thesis Title : A Study of the Development of Meditation Center According to Sappāya in Buddhism at Wat San Kang Pla in Sankamphaeng District, Chiang Mai Province

Researcher : Phrapalad Tawatchai Khattiyamedhi (Khatthirat)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakusreerattanakorn, Asst. Prof. Dr., Pali VI, B.A. (English), M.A. (Indian Philosophy & Religion), M.A. (English Literature) Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

: Phrakusiripariyatyanusath, Dr., Pali V, B.A. (Religions), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : January 8, 2019

Abstract

The thesis entitled ‘A Study of the Development of Meditation Center According to Sappāya in Buddhism at Wat San Kang Pla in Sankamphaeng District, Chiang Mai Province’ is of three objectives: 1) to study concept and principles of beneficial condition in Buddhism, 2) to study concept which related to the development of efficiency and management of Meditation Centre in Thailand and 3) to analyze the development of meditation center based on the Buddhist principles of beneficial condition at Wat San Kang Pla.

The results revealed that the term ‘Sappāya’ refers to things favorable to mental development both physical and mental comfort in order to develop themselves until reaching Nibbāna: *the* Unconditioned State. The Sappāya consists of seven beneficial conditions as follows: - suitable abode, suitable resort, suitable speech, suitable person, suitable food, suitable climate and suitable posture.

Regarding the concept related to development of efficiency and management of the Meditation Centre in Thailand, it was found that the meditation centers in Thailand have a clean, shady and beautiful environment. Management and

various development strategies are used in the meditation centers. It is a task that requires a lot of intelligent techniques and methods in management, such as leadership knowledge, personnel related to the center who have qualifications both in scripture studies and practice experiences.

An analysis result of the development of the Wat San Kang Pla's meditation center based on the principles of beneficial condition, it was found that Wat San Kang Pla has the appropriate states of development based on the seven principles of beneficial conditions viz. 1) suitable abode, 2) suitable resort, 3) suitable speech, 4) suitable person, 5) suitable food, 6) suitable climate and 7) suitable posture. In addition, it was also found Wat San Kan Pla has set the curriculum and training process for those who come to practice meditation until they can get the most benefit from the practice. Moreover, the temple has a clear policy of developing in order to be the perfect meditation center.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตากรุณาจากพระครูศรีรัตนากร, ผศ.ดร. ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูสิริปริยัตยานุศาสตร์, ดร. กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระพรหมมงคล (หลวงปู่ทอง สิริมงคล) พระภาวนาธรรมาภิรัช ที่กรุณาช่วยเหลือให้คำปรึกษาและตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ นอกจากนี้ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการทุกท่านที่กรุณาแนะนำเพิ่มเติมข้อมูลให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ ผู้ศึกษามีความซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างยิ่งจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ทุกท่านที่คอยอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ขอบคุณเพื่อนนิสิตทุกรูปทุกท่านที่คอยให้กำลังใจและความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อคุณแม่และสมาชิกในครอบครัวทุกคนที่ให้การสนับสนุนทั้งกำลังใจ กำลังใจ กำลังสติปัญญา ให้ความรัก ความเมตตา และความห่วงใยตลอดมา เป็นผลทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ชัตติรัตน์)

๘ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๗
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๗
บทที่ ๒ แนวคิดและหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๑ แนวคิดสัปปายะในพุทธศาสนา	๑๘
๒.๑.๑ ความหมายของสัปปายะ	๒๑
๒.๑.๒ ความสำคัญของสัปปายะ	๒๑
๒.๑.๓ ประเภทของสัปปายะ	๒๒
๒.๒ หลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา	๒๒
๒.๒.๑ หลักสัปปายะ ๔	๒๔
๒.๒.๒ หลักสัปปายะ ๗	๒๖
๒.๓ ประโยชน์ของสัปปายะ	๓๖
๒.๔ สรุป	๓๖

บทที่ ๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการ

สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๓๘

๓.๑ แนวคิดและความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๓๘

๓.๑.๑ แนวคิดและความสำคัญของสำนักปฏิบัติธรรม

๓๘

๓.๑.๒ ประวัติและความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๓๙

๓.๑.๓ ประวัติความเป็นมา ของศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรม

ประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย

๔๘

๓.๑.๔ สำนักปฏิบัติธรรม

๕๐

๓.๒ หลักการและวิธีการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๕๒

๓.๒.๑ การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

๕๒

๓.๒.๒ นโยบายการจัดการสำนักปฏิบัติธรรม

๕๓

๓.๒.๓ หลักเกณฑ์การจัดการสำนักปฏิบัติธรรม

๕๗

๓.๒.๔ ลักษณะและบทบาทพระสงฆ์กับการจัดการสำนักปฏิบัติธรรมภายในวัด

๕๗

๓.๒.๕ การเปรียบเทียบคุณสมบัติของสำนักปฏิบัติธรรม

๕๙

๓.๓ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

๖๓

๓.๔ สรุป

๖๙

บทที่ ๔ วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา

ของวัดสันกำแพง

๗๑

๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของวัดสันกำแพง

๗๑

๔.๒ บริบทสำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพง

๗๒

๔.๒.๑ หลักสูตรปฏิบัติธรรม

๗๒

๔.๒.๒ การบริหารจัดการ

๑๐๕

๔.๒.๓ สถิติผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม

๑๑๕

๔.๓ วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา

ของวัดสันกำแพง

๑๑๗

๔.๓.๑ อาวาสสัปปายะ: หลักการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย

๑๑๗

๔.๓.๒ โคจรสัปปายะ: หลักการเลือกทำเล

๑๑๘

๔.๓.๓ ภัตตสัปปายะ: หลักการจัดระเบียบคำพูด

๑๑๙

๔.๓.๔ ปุคคลสัปปายะ: หลักการเลือกคบหรือสร้างคนที่พึงประสงค์

๑๒๑

๔.๓.๕ โภชนสัปปายะ: หลักการโภชนาการ

๑๒๔

๔.๓.๖ อุตุสัปปายะ: หลักการเลือก การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดี	๑๒๕
๔.๓.๗ อิริยาปถสัปปายะ: หลักการพัฒนาร่างกาย	๑๒๖
๔.๔ แนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา ของวัดสันกำแพงปลา	๑๒๗
๔.๔.๑ ด้านสถานที่	๑๒๗
๔.๔.๒ ด้านบุคคล	๑๒๗
๔.๔.๓ ด้านการบริหารจัดการ	๑๒๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๘
บรรณานุกรม	๑๔๐
ภาคผนวก	๑๔๕
ผนวก ก. แบบสัมภาษณ์	๑๔๖
ผนวก ข. หนังสือขอตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๕๐
ผนวก ค. หนังสือประเมินความสอดคล้องวัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑๕๓
ผนวก ง. ภาพการสัมภาษณ์	๑๕๖
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระวินัย

วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาคัคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. สดตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สดตกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. ปกิณณก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปกิณณกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ปา. (บาลี)
๑๑/๔๐/๓๖๒. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคปาลี เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๔๐ หน้าที่ ๓๖๒

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/
๕๐/๖๐. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๕๐ หน้าที่ ๖๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ครั้นเมื่อในอดีตสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสนานั้นได้อุบัติขึ้นในโลก ภายหลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงมีพระมหากรุณาที่จะแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ทรงประกาศพระธรรมที่ได้ตรัสรู้มา จนกระทั่งมีผู้รู้แจ้งเห็นจริง ในพระธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดง ขณะนั้นพระอรหันตสาวกได้อุบัติขึ้นแล้วในโลก ๖๐ องค์ รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วยเป็น ๖๑ องค์ พระพุทธองค์ ได้ทรงวางหลักและวิธีปฏิบัติ ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้แก่เหล่า พระสาวก ซึ่งเป็นพระอรหันต์รุ่นแรก เพื่อถือเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระศาสนาร่วมกัน เพื่อให้พระธรรมคำสอนแพร่ไปในมวลมนุษยชาติ และเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม โดยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรา พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อ ประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในดวงตาน้อยมีอยู่ เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว จักเป็นผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”^๑

จากนั้นพระสงฆ์สาวก ได้แยกย้ายกันออกไปประกาศพระสัทธรรม ตามนิคม ชนบท แคว้นแคว้นต่างๆ แม้พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จไปพระนครราชคฤห์ ทรงแสดงธรรมจนมีพุทธบริษัทศรัทธา เลื่อมใสและบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ในขณะนั้น พระเจ้าพิมพิสาร พระราชาผู้ครองพระนครราชคฤห์ทรงเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์ไม่มีที่พำนักจึงได้น้อมถวายพระอุทยาน เวฬุวันให้เป็นสถานที่พำนักของพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์นับว่าเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^๒ ต่อมาพระพุทธองค์ได้เผยแผ่พระศาสนาไปแคว้นแคว้นโกศล อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ ฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและได้บรรลुพระอริยบุคคลขั้นต้นในพระพุทธศาสนา ได้บริจาคทรัพย์ของตนซื้อที่ดิน ดำเนินการสร้างวัดมีชื่อว่าวัดพระเชตวันมหาวิหาร และนางวิสาขา

^๑ วิ. มหา. (บาลี) ๔/๔-๕.

^๒ สุริย์ มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ, **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๗.

มหาอุบาสิกาได้บริจาคทรัพย์ สร้างวัดชื่อว่าวัดบุพพาราม ถวายแด่พระพุทธองค์ใกล้พระนครสาวัตถี ในแคว้นโกศล ให้เป็นสถานที่ประทับอยู่สำหรับพระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์พร้อมทั้งเป็นสถานที่ศึกษาอบรมปฏิบัติพระสัทธรรมของพระภิกษุสามเณร และเป็นสถานที่ฟังธรรม และปฏิบัติธรรมของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย สมัยนั้นประชาชนชาวเมืองสาวัตถีมีจำนวนประมาณ ๗ โกฏิ เมื่อได้ฟังธรรมและน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา มาประพฤติปฏิบัติที่บ้านของตน แล้วได้บรรลุปะระริบบุคคลในพระพุทธศาสนาจำนวน ๕ โกฏิ ที่เหลือเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ตั้งมั่นอยู่ในสภาวะและศีล แม้พระพุทธองค์ก็ได้อาศัยท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขามหาอุบาสิกาทั้งสองท่าน ทำการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน ประกาศ พระศาสนาจนตั้งมั่นในชมพูทวีป ประทับอยู่ในวัดพระเชตวันมหาวิหารและวัดบุพพารามใกล้พระนคร สาวัตถี เป็นเวลาถึง ๑๙ พรรชานั้นเอง^๓

ในปัจจุบันนี้สำนักปฏิบัติธรรมที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ทางคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมให้การส่งเสริมสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศจัดตั้งขึ้น เพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิ-เจริญวิปัสสนา โดยมุ่งให้คณะสงฆ์แต่ละจังหวัดควรมีสถานักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในด้านการฝึกอบรมสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการจะจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้น จะต้องดำเนินการตามความในข้อ ๕ แห่งระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งระบุไว้ว่า “การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัดเป็นประธานคณะกรรมการจัดประชุมคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด คัดเลือกวัดที่เหมาะสมให้เจ้าอาวาสวัดที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ยื่นหนังสือขอจัดตั้งตามแบบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พิจารณาแล้วให้ประธานคณะกรรมการรายงานเสนอเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เพื่อมีพระบัญชา การตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” ตามมติของมหาเถรสมาคม

ดังนั้น วัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นวัดหนึ่งในพระพุทธศาสนาสังกัดมหานิกาย มีพระครูสิทธิปัญญาภรณ์ (อดิศักดิ์ ไชยपालะ) เป็นเจ้าอาวาสได้รับอนุญาตตั้งเป็นวัดเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ เป็นระยะเวลา ๒๘ ปี นับตั้งแต่สร้างวัดสันกำแพงปลา ในการสร้างศาสนสถาน และศาสนวัตถุเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ด้านศิลปะ วัฒนธรรม

^๓ ชุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๔-๕.

พร้อมทั้งดำเนินการสร้างวัดตามนโยบายของมหาเถรสมาคมในทุกด้าน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อช่วยประชาชนให้สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ตามสมควรในด้านต่าง ๆ ตามกรอบการดำเนินงานที่ถูกกำหนดไว้ ๖ ด้าน คือ ๑. ด้านการปกครอง ๒. ด้านการศึกษา ๓. ด้านการเผยแผ่ ๔. ด้านสาธารณูปการ ๕. ด้านสาธารณะสงเคราะห์ ๖. ด้านศึกษาสงเคราะห์ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาวัด คือ วัดสันกำแพงปลาน้ำนั้นได้ส่งเสริมการศึกษา พัฒนาคณะภิกษุสามเณร บัณฑิตด้วยการปฏิบัติธรรม ในการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดของวัดสันกำแพงปลาน้ำนั้นก็มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาด้วยการสอนคนเป็นผู้ประพฤติดี มีคุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งการสั่งสอนอบรม เพื่อให้เรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคมก็คือหลักการมีมนุษยสัมพันธ์ เช่น ความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เคารพนับถือ และให้ความไว้วางใจต่อกัน เพราะสิ่งเหล่านี้มนุษย์ทุกคนหวังที่จะได้รับจากคนอื่น เมื่อทุกคนต่างหยาบคายให้กันก็กลายเป็นเหตุจูงใจที่กระตุ้นให้เกิด ความรัก ความศรัทธา โดยเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมด้วยรูปแบบและวิธีการที่ถูกต้อง จึงถือเป็นการขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ จากระดับต่ำสุด ไปถึงระดับสูงสุดนั่นเอง แต่ด้วยสำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพงปลาน้ำนั้นยังเป็นสถานปฏิบัติธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ ยังต้องมีการพัฒนา ให้เข้ากับยุคสังคมที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าอย่างมาก อาจก่อให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานตามบทบาทที่พึงประสงค์ของสำนักปฏิบัติธรรม การขับเคลื่อนในการพัฒนาเรื่องสัปปายะของสำนัก และอาจจะยังไม่มีความรู้ด้านการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับแนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการทางโลกมาใช้ในการบริหารสำนัก ขาดวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการที่ชัดเจน ขาดการควบคุมติดตามผลและประเมินผลของโครงการ ขาดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการสำนัก เชิงรุกขาดการบริหารศรัทธาของสาธุชน ดังนั้นเพื่อให้ทราบถึงปัญหาต่างๆ ในการนำไปปรับปรุงแก้ไขพัฒนา การบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพจึงเป็นเรื่องที่ยาก

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยมีความสนใจจะศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะของวัดสันกำแพงปลาน้ำ ซึ่งเป็นอารามในเขตอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ในการพัฒนาอาณาบริเวณของอารามให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ดีตามหลักสัปปายะที่เหมาะสมและสมควรในการให้ความสำคัญของการศึกษาอบรมและการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงได้ดำเนินการพัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบและยุทธศาสตร์การจัดการบริหารวัดสันกำแพงปลาน้ำ เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตและรองรับการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ อีกทั้งเพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบของมหาเถรสมาคมอีกด้วย มีการวางแผนโครงสร้างแผนงานที่ถูกต้องเหมาะสมและเป็นการยกระดับวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่ดีและเป็นการสวดมนต์หรือสวดมนต์สิ่งที่ได้จัดทำและจะทำต่อไป เพื่อความสมบูรณ์แบบในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะของวัดสันกำแพงปลาน้ำให้เป็นศูนย์กลางในการขัดเกลาคนในสังคมไทย และก่อให้เกิดประสิทธิภาพรวมถึงให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุดอย่างมีคุณภาพ ตามวัตถุประสงค์ที่

มหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กำหนดไว้ และตามหลักคำสอนในแนวทางพระพุทธศาสนาสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด และหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ แนวคิด และหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา ว่ามีอะไรบ้าง

๑.๓.๒ รูปแบบและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย มีรูปแบบและกระบวนการเช่นไรบ้าง

๑.๓.๓ สำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพงมีการพัฒนาตามหลักสัปปายะอย่างไรบ้าง

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และสัมภาษณ์เชิงลึกโดยมีขอบเขตการศึกษาวิจัย และวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้จะเน้นศึกษาเรื่องการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาบริบทตามเอกสารต่างๆ ดังนี้

๑. แนวคิด และหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย แนวคิดการก่อตั้งสำนักปฏิบัติธรรม แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อม แนวคิดการรับรู้ ความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักแนวคิดของการมีส่วนร่วมและแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม และหลักของสัปปายะที่จะต้องเรียนรู้ การจัดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ สัปปายะที่ควรจัดสรรเพื่อให้เกิดสำนักปฏิบัติธรรมที่เพียบพร้อมเพื่อรองรับพุทธศาสนิกชน

๒. ศึกษาการจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย และการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด ประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของวัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ลักษณะ

พื้นที่ทางกายภาพ แผนผัง ภูมิทัศน์ เสนาสนะ อาคารปฏิบัติธรรม และสภาพปัญหาอุปสรรคในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด ตามหลักการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศ

๓. ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนา ของวัดสันกำแพง โดยสอบถามความคิดเห็นของบุคลากรภายในวัด พระวิปัสสนาจารย์ และผู้มาเข้าร่วมปฏิบัติธรรมทั่วไป ผู้ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนวัดสันกำแพงมาตั้งแต่เริ่มต้น ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเป็นประจำไม่ต่ำกว่า ๕ ปี เจ้าอาวาสจากสำนักปฏิบัติธรรมต่างสำนัก เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาวัดสันกำแพงให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่รองรับสาธุชนที่สนใจในการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมต่อไป

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาตามข้อมูลและเอกสารในพระไตรปิฎกภาษาไทย อรรถกถา ฎีกาที่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดด้านการศึกษากระบวนการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม และได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ บทวิจารณ์ วารสาร เว็บไซต์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ทั้งที่เป็นเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่และผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะวัดสันกำแพง ในเขตอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และได้คัดเลือกกลุ่มประชากรในเขตอำเภอสันกำแพงและต่างอำเภอที่ได้รับการยกย่องในสังคม บุคลากรภายในวัด และผู้มาเข้าร่วมปฏิบัติธรรมทั่วไป พร้อมสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ พระวิปัสสนาจารย์ ผู้ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนวัดสันกำแพงมาตั้งแต่เริ่มต้น ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเป็นประจำไม่ต่ำกว่า ๕ ปี (โดยการคัดเลือกจากพระวิปัสสนาจารย์และผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม) เจ้าอาวาสจากสำนักปฏิบัติธรรมต่างสำนัก ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องและเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับบริบททางวัดสันกำแพงที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่การศึกษาวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

๑. บุคลากรภายในวัด ได้แก่ พระวิปัสสนาจารย์ ๑ รูป
พระสงฆ์ ๒ รูป กรรมการวัด ๒ คน มัคคทายก ๑ คน
ไวยาวัจกร ๑ คน รวมจำนวน ๗ รูป/คน
๒. เจ้าอาวาสจากสำนักปฏิบัติธรรมต่างสำนัก จำนวน ๕ รูป
๓. ผู้ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนวัดสันกำแพง จำนวน ๓ คน
๔. ผู้ปฏิบัติธรรมเป็นประจำไม่ต่ำกว่า ๕ ปี จำนวน ๕ คน

รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูล ทั้งหมดจำนวน ๒๐ รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้

๑.๕.๑ สัปปายะ หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ที่มาเกื้อกูลในการประพฤติปฏิบัติธรรม ให้เป็นไปด้วยความสบายกาย สบายใจ เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองจนบรรลุคุณงามความดีหรือเข้าถึงมรรคผลนิพพานตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัปปายะ สัปปายะที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎก มีหลายนัย ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง สัปปายะ ๗ คือ ที่พักอาศัยเป็นที่สบาย เรียกว่า อาวาสสัปปายะ ทางเดินเป็นที่สบาย เรียกว่า โคจรสัปปายะ บุคคลที่อาศัยร่วมกันเป็นที่สบาย เรียกว่า บุคคลสัปปายะ การสนทนาพูดคุยเป็นที่สบาย เรียกว่า ภัตตสัปปายะ อริยาบทอันเป็นที่สบาย เรียกว่า อริยาบทสัปปายะ อาหารเป็นที่สบายแก่ร่างกาย เรียกว่า โภชนสัปปายะ อากาศ เป็นที่สบาย เรียกว่า อุตุสัปปายะ

๑.๕.๒ ชุมชนบ้านสันกำแพง หมายถึง บ้านสันกำแพง ตั้งอยู่เลขที่ ๑/๒ หมู่ที่ ๖ ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในเขตการบริหารงานของเทศบาลตำบลสันกำแพง

๑.๕.๓ สำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง สำนักปฏิบัติธรรมที่จัดตั้งตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่สำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพงเท่านั้น

๑.๕.๔ การพัฒนา หมายถึง การดำเนินกิจกรรมของสำนักปฏิบัติธรรมให้มีคุณภาพมากขึ้น ปรับปรุงสถานที่ให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม การดำเนินการเพิ่มพูนความรู้ให้มีความสามารถ และมีทัศนคติที่ดีแก่บุคลากร เพื่อให้เป็นผู้ปฏิบัติงานของสำนักที่ตนรับผิดชอบให้มีคุณภาพประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแก่องค์กร

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

๑. กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ^๔ ในหนังสือสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่น ๔๕ สำนักพุทธศักราช ๒๕๕๔ สรุปความได้ว่า การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนั้น ต้องดำเนินการตามความในข้อ ๕ แห่งระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งระบุไว้ว่า “การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ให้เจ้าคณะ

^๔ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สำนักปฏิบัติธรรมดีเด่น ๔๕ สำนักพุทธศักราช ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๕๓-๕๕.

จังหวัดเป็นประธานประชุมคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยคัดเลือกวัดที่เหมาะสม ให้เจ้าอาวาสวัดที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ยื่นหนังสือขอจัดตั้งตามแบบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดพิจารณา แล้วให้ประธานคณะกรรมการรายงานเสนอเจ้าคณะภาคและเจ้าคณะใหญ่พิจารณา เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เพื่อมีพระบัญชาการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

๒. พระราชรัตนมุนี(ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ)^๕ ได้กล่าวในหนังสือ การจัดการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด ว่าการศึกษาอบรมภาคปฏิบัติภาวนาธรรม ควรให้มีการเข้มงวดกวดขันความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร ให้อยู่ในศีลาจารวัตรทั้งดงาม ด้วยมาตรการที่เข้มแข็งจริงจัง และต่อเนื่องอีกด้วย ควรจัดให้มีการอบรมสมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน แก่สาธุชนพุทธบริษัท เปิดโอกาสให้ญาติโยมสาธุชนทั่วไปได้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลคุณความดี ทั้งทานกุศล ศีลกุศล และทั้งภาวนากุศล ไปด้วยกัน และประการสำคัญคือ เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้นำ ลงมือศึกษาทั้งภาคปริยัติและอบรมทั้งภาคปฏิบัติภาวนาธรรมด้วยตนเอง และทั้งชักนำพระภิกษุสามเณร และญาติโยมสาธุชน ให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติพระสัทธรรม เพื่อให้เกิดความสันติสุขในหลักว่าด้วยหน้าที่ของพระภิกษุที่มีต่อกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนาด้านการพัฒนา วัด แบ่งได้ ๓ เรื่อง คือ ๑. การพัฒนาและการบูรณะวัด ๒. การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ๓. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด นอกจากนั้นควรมีการบริหารงานจัดการเพื่อการพัฒนาวัดให้ความสมบูรณ์ตาม พระธรรมวินัย ให้มีความเพียบพร้อมด้วยสัปปายะ ๗ อย่าง คือ ๑. อาวาสสัปปายะ ที่อยู่เป็นสุขสบาย คือ ทำให้วัดเป็นอาราม เป็นที่ร่มรื่น รื่นรมย์ เป็นรมณีสถานเจริญตา สบายใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ๒. โคจรสัปปายะ ที่เที่ยวบิณฑบาตเหมาะสม คือมีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหาร บริบูรณ์ อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป ๓. ภัตตสัปปายะ การพูดคุยที่เหมาะสม คือ พูดคุยกันแต่ในกถาวัตถุ ๑๐ และพูดแต่ พอประมาณ ๔. บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบายเป็นกัลยามิตร ทั้งบุคคลภายในวัดหรือบุคคล ที่เกี่ยวข้องกับวัด คนวัดแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ พระภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ๕. โภชนสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย ตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกิน อาหาร การจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร ๖. อุตุสัปปายะ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมเป็นที่สบาย ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น ๗. อิริยาบถสัปปายะ ได้แก่ อิริยาบถอันเป็นที่สบาย หมายถึงอิริยาบถทั้ง ๔ หรือ การเคลื่อนไหว ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น

^๕ พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ), การจัดการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ของวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘).

๓. พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล)^๖ ได้กล่าวไว้ในหนังสือการบริหารวัดว่า การบริหารจัดการด้านสถานที่ของสำนักปฏิบัติธรรมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญพอสมควร เพราะเป็นสิ่งเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติธรรม ดังนั้นเจ้าสำนักผู้บริหารควรจัดบริเวณสถานที่ให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย ให้เป็นที่สงบ ร่มรื่นด้วยต้นไม้ เป็นที่สัปปายะเหมาะแก่มาบำเพ็ญกุศลคุณความดี คือจัดการสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นอารามเป็นที่รมณียสถาน รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจ แก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านอบรมจิตใจ ที่ตั้งสำนักปฏิบัติไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ยิงในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากสำนักปฏิบัติธรรมได้มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ร่มรื่นดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับภาวะโลกร้อน ส่วนบางสำนักปฏิบัติธรรมตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ควรเน้นเรื่องความสะอาดหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอเท่าที่ทำได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็นธรรมชาติมีความเป็นวิเวกที่ทำให้จิตใจของผู้คนมีความสงบ เมื่อจิตสงบจิตจึงเป็นกุศลได้ง่ายเป็นสถานที่เอื้อให้เกิดการศึกษาและปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนา

๔. อมร รักษาสัตย์^๗ ได้กล่าวในหนังสือการพัฒนานโยบายว่า นโยบาย เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี โดยการสมาสคำว่า "นย" (คำความที่ส่งให้เข้าใจเอาเอง) กับคำว่า "อุบาย" (วิธีการอันแยบคาย, เล่ห์กล, เล่ห์เหลี่ยม) เข้าด้วยกันและแปลเป็นความได้ว่า หลักและวิธีปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวดำเนินการ (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖) ส่วนคำภาษาอังกฤษ "Policy" มีความหมายว่าแนวทางปฏิบัติของบ้านเมืองหรือหมู่ชน มาจากรากศัพท์ภาษากรีก ซึ่งหมายถึง พลเมือง รัฐ รัฐบาล ผสมกับภาษาละติน "Politas" ซึ่งแปลว่า ได้ตกแต่งขัดเกลากแล้ว จึงน่าจะหมายถึง อุบายหรือกลเม็ดที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ได้พิจารณาเห็นว่าเป็นทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายของส่วนรวมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเหมาะสมที่สุด

๕. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^๘ ได้กล่าวในหนังสือพุทธวิธีบริหารว่าการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมนั้น มีคุณลักษณะพิเศษว่าการบริหารทั่วไป คือ พระภิกษุเจ้าสำนักผู้บริหารจัดการจะต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรมพิเศษ โดยความเป็นผู้ได้บริหารตน อบรมตน ตามพระธรรมวินัยอันเป็นธรรมนุญการปกครองพระภิกษุสงฆ์ โดยการปฏิบัติไตรสิกขา ตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรแล้วจึงจะสามารถทำหน้าที่บริหาร ปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะคือ พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ให้ประพฤติ

^๖ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), *การบริหารวัด*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๙).

^๗ อมร รักษาสัตย์, *การพัฒนานโยบาย*, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐประศาสนศาสตร์: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๗๗.

^๘ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

ปฏิบัติตนอยู่ในพระธรรมวินัยให้ได้ผลดี เหมาะสมกับที่จะเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นให้พึ่งพิง เป็นผู้ให้การอบรม แนะนำ สั่งสอน พระธรรมวินัย แก่พระภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกา ผู้เข้ามาอาศัยพึ่งพิงภายในสำนักของตน ถ้าพระภิกษุเจ้าสำนักไม่ใส่ใจ ไม่สนใจการศึกษาอบรมตนด้วยทั้งปรีดีสัทธรรมปฏิบัติสัทธรรม ให้ถึงปฏิเวธสัทธรรม อย่างน้อยก็ให้ ได้มีประสบการณ์ ตามสมควรแก่ธรรมด้วยตนเอง และทั้งยังไม่ใส่ใจ ไม่สนใจการให้การศึกษอบรม หมู่คณะ คือ พระภิกษุสามเณร ในปกครองของตน อย่างเข้มงวด กวดขัน จริงจัง และต่อเนื่อง การปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัย ก็ย่อหย่อนหมดทั้งวัด เหมือนต้นไม้ไม่มีแก่น ไร้ประโยชน์และคุณค่า ทั้งแก่ตนเองและหมู่คณะ ได้ชื่อว่าผู้พลาดจากประโยชน์อันเป็นแก่นสาร เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งมีหน้าที่ปกครองคณะ บริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพ

๖. พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ขยมงคล)^๙ ได้กล่าวใน เอกสารรายงานผลการดำเนินงาน ระยะ ๓ ปี ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ว่า การบริหารสำนักปฏิบัติธรรม เจ้าสำนักควรศึกษาวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งดำรงสืบต่อมาถึงปัจจุบัน มาประยุกต์ใช้ร่วมกัน

๗. ประสงค์ เอี่ยมอนันต์^{๑๐} ได้อธิบายการควบคุมสภาพแวดล้อมว่า สภาพแวดล้อมระยะใกล้ที่อยู่ในเขตโบราณสถานหรือแหล่งศิลปกรรม อาจกำกับดูแลได้โดยการออกแบบผังบริเวณ พร้อมกับการจัดภูมิทัศน์ ส่วนสภาพแวดล้อมระยะไกลที่อยู่นอกเขตโบราณสถานและใกล้กัน ใช้วิธีการควบคุมสภาพแวดล้อม โดยการสร้างความเข้าใจหรือการใช้ข้อบังคับกฎหมาย ทั้งมุ่งใจให้ปฏิบัติในสิ่งที่ต้องการและห้ามไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ต้องการให้ปฏิบัติ มาตรการต่างๆ มีทั้งการยินยอม การบังคับ การสนับสนุน การเร่งรัด ดังนั้นการควบคุมสภาพแวดล้อมควรเริ่มต้นด้วยการสร้างจิตสำนึกของประชาชน

๘. พิสิฐ เจริญวงศ์^{๑๑} ได้กล่าวถึง ทรัพยากรวัฒนธรรมว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม มีทั้งของเก่าจากอดีตเป็นมรดกที่หลงเหลือถึงคนรุ่นหลังและของใหม่ที่สร้างขึ้น ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งของสำคัญที่จะจัดการให้ถูกต้องก็ต้องศึกษาว่าอะไรเป็นอะไร จะใช้แนวทางอย่างไร กล่าวคือสมบัติวัฒนธรรมที่เป็น“มรดก”นั้นเปลี่ยน“บทบาทหน้าที่”ไปเกือบหมดแล้วต้องอนุรักษ์และสงวนให้คงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่ให้เสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควร ส่วนที่เป็นของใหม่ก็ต้องพัฒนาไม่ให้หยุดอยู่กับที่ ฉะนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาจึงเป็นของคู่กันเพราะได้ทั้งอดีต

^๙ กุลชน ธนาพงศธร, เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕).

^{๑๐} ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน NGO ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, (เอกสารประกอบการสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย, ๒๕๓๓).

^{๑๑} พิสิฐ เจริญวงศ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อาทิตยรายสัปดาห์, ๒๕๕๐).

และปัจจุบันถ้าอนุรักษ์อย่างเดียวยังเรามีแต่อดีตและพัฒนาอย่างเดียวโดยไม่อนุรักษ์เราจะมีแต่ปัจจุบันก็สำคัญทั้งคู่และเราก็มีทั้งสองอย่างอยู่แล้วจึงควรจัดการให้ทรัพยากรต่างสมัยทั้งสองเกื้อกูลกันทำให้ประโยชน์ให้กับประเทศเป็นสองเท่าทวีคูณ

๙. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์^{๑๒} ได้ศึกษาจากหนังสือ สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ สรุปว่า วัดและพระสงฆ์มีความสำคัญในการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสังคมในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาวัดตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะไม่ประสบผลตามจุดประสงค์ที่วางไว้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคมพระสงฆ์ รัฐจึงควรที่จะตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์และขอความร่วมมือจากพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านต่างๆ ดังนั้น ในส่วนหนึ่งของสังคมก็ควรช่วยกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ในการบริหารจัดการวัด

๑๐. มานพ พลไพรินทร์^{๑๓} จากหนังสือ คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหารงานด้านพระศาสนาถือว่ามีสำคัญแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์ได้กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา การปกครองคณะสงฆ์ การศึกษาของสงฆ์และการศึกษาสงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ กฎหมายพระราชบัญญัติ ซึ่งแต่ละหัวข้อถือว่ามีความสำคัญพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหารและการจัดการวัดให้เป็นไปอย่างมีระบบระเบียบที่ดีต่อไปได้”

๑๑. สมพงศ์ เกษมสิน^{๑๔} ได้ให้ความหมายของการบริหารว่า การใช้ศาสตร์และศิลปะ นำเอาทรัพยากรการบริหารมาประกอบการตามกระบวนการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพและกระบวนการบริหารที่มีขั้นตอนการปฏิบัติงานตามภารกิจให้สำเร็จ ซึ่งมีการกระทำหลายๆกิจกรรม โดยการกระทำต่างๆ ดำเนินต่อเนื่องกันไปและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าการกระทำหรือตัวกระทำส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องหรือเสื่อมทรามไม่ประสานสัมพันธ์กันการบริหารก็อาจไม่มีประสิทธิภาพได้

๑๒. เสถียร เหลืองอร่าม^{๑๕} ได้กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีบุคลิกลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ประกอบด้วยความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มขององค์การนั้นเพราะบุคคลแต่ละกลุ่มขององค์การจะประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะความรู้ความสามารถหรือทักษะแตกต่างกันออกไปในขณะที่

^{๑๒} จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๓} มานพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๑).

^{๑๔} สมพงศ์ เกษมสิน, สารานุกรมการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗).

^{๑๕} เสถียร เหลืองอร่าม, หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานองค์การ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๑๙).

ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจะต้องยอมรับนับถือความคิดซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้เองสถานการณ์ที่บีบตัวขึ้นจึงผลักดันคนให้สมาชิกกลุ่มกลายเป็นผู้นำ

๑๓. นฤมล นิราทร^{๑๖} มีความเห็นว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนมี ดังนี้ ก. มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันซึ่งทฤษฎีการแลกเปลี่ยนอธิบายการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันไว้ว่า เหตุผลหลักที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจคือแต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่ายซึ่งนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ข. การรวมพลังของชุมชน หมายความว่า การรวมพลังการทำงานนำไปสู่ผลได้ที่มีคุณค่าหรือความเข้มแข็งมากกว่าที่จะแยกกันทำงานโดยโดดเดี่ยวโดยมีความเชื่อว่าการรวมพลังความคิดจะก่อให้เกิดคุณค่าหรือคุณค่า

๑๔. สมคิด จิระทัศนะกุล^{๑๗} ศึกษาความหมายของวัด การเรียกชื่อวัดในสมัยโบราณต่างจากปัจจุบัน โดยมักเรียกว่า อาราม หรือวิหาร สาเหตุการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล เพื่อให้ภิกษุมีสถานที่ปฏิบัติธรรม และเป็นที่พักผ่อนอยู่อาศัย จึงทรงมีพุทธบัญญัติให้รับอารามที่พุทธบริษัทสร้างถวายเป็นวัดได้ เช่น เขตวันวิหาร ส่วนที่มาของการสร้างวัดในประเทศไทยเกิดขึ้นจากความศรัทธาของชนชั้นปกครองที่มีต่อพระพุทธศาสนา จึงล้วนมีการสร้างอย่างใหญ่โตจนเป็นวัดประจำเมือง เช่น วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดมหาธาตุ อยุธยา วัดที่ปรากฏในสังคมไทยนอกจากสร้างเพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจร่วมกันของสงฆ์ และพุทธบริษัทแล้วยังทำหน้าที่ทางสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะหน้าที่การขัดเกลาทางสังคมเป็นโรงเรียนหรือสถานที่หาความรู้ในด้านต่างๆ นอกจากด้านธรรมะที่สามารถเข้ามาบวชเรียนโดยตรงแล้ว หน้าที่ทางโลก เช่น การเป็นแหล่งสั่งสมความรู้ และถ่ายทอดสรรพวิชาต่างๆ ในแทบทุกด้าน วัดจึงทำหน้าที่ไม่ต่างจากโรงเรียนในปัจจุบัน เช่น เป็นที่ฝึกหัดทางการแพทย์ การช่างฝีมือต่างๆ แม้แต่ศิลปะการป้องกันตัว เช่น สำนักดาบก็ล้วนมีศูนย์กลางที่วัดทั้งสิ้น

๑๕. บัญชายุทธ นาคมุจลินท์^{๑๘} ได้กล่าวในเรื่อง “รูปแบบในการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา” ผลวิจัยพบว่า แนวนโยบายการจัดการศึกษาของ เขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดขอนแก่น ยังขาดการวางแผนในการพัฒนาศาสนทายาทร่วมกัน การจัดกระบวนการเรียนการสอน ยังขาดความเข้าใจในการนำทฤษฎีการศึกษาและทฤษฎีจิตวิทยาไปใช้ในการสร้างแรงจูงใจ สร้างความมุ่งมั่นในการที่จะศึกษาให้สำเร็จ การจัดหลักสูตรการศึกษาแผนกธรรมและแผนก

^{๑๖} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓).

^{๑๗} สมคิด จิระทัศนะกุล, รู้เรื่อง วัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ พุทธสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕).

^{๑๘} บัญชายุทธ นาคมุจลินท์, “รูปแบบการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

บาลี เป็นการศึกษาเฉพาะทาง ยังไม่เกิดบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ให้ศาสนทายาทเกิดการเรียนรู้ และประพฤติตนตามหลักศีลาจารวัตร และการพัฒนาบุคลิกภาพยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานที่สังคมจะยอมรับได้

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์

๑. พระครูศรีรัตนธรรมนิเทศ (ปกานนท์ พิลานันท์)^{๑๙} ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกัมมัฏฐานของผู้นำชาวพุทธในประเทศไทย” ผลวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของการบริหารจัดการ การสอนกัมมัฏฐานของผู้นำชาวพุทธในอังกฤษทั้ง ๓ ด้านคือ ด้านสถานที่ ด้านวิทยากร และด้านบริหารจัดการที่ไม่เพียงพอแก่ความต้องการ และการบริหารจัดการยังขาดสภาพคล่องตัว เนื่องจากไม่มีทุนสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ขาดเครื่องมืออุปกรณ์ในการทำงาน ขาดแคลนพระธรรมทูตที่มีความรู้ ความสามารถในการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานและด้านภาษา อีกทั้งมีกฎหมายควบคุมการเข้าประเทศอังกฤษที่มีผลกระทบต่อการเข้าไปพำนักในประเทศไทย

ส่วนรูปแบบที่ควรพัฒนา คือ ด้านสถานที่ ควรมีการจัดให้มีความเป็นสัปปายะ สำหรับจัดกิจกรรมการสอนกัมมัฏฐานให้เพียงพอ และให้มีความอบอุ่นเพียงพอ

ด้านวิทยากร ควรมีความรู้ดี ควรประพฤติดี และมีความสามารถนำหลักพระธรรมมาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม

ด้านการบริหารจัดการ ได้มีการวางแผนงานระยะสั้นและระยะยาว ควรีรูปแบบการบริหารที่ชัดเจน รวมทั้งควรมีคู่มือการสอนกัมมัฏฐานและอุปกรณ์ในการเผยแผ่

๒. พระมหากังวาล ธีรธมฺโม (ศรชัย)^{๒๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” ผลการศึกษาพบว่า ๑. สภาพแวดล้อมทั่วไปของการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ ในปัจจุบันมีจุดแข็ง คือ มีการส่งเสริมให้มีการศึกษาปริยัติธรรมและอบรมภาคปฏิบัติภาวนาธรรมแก่พระภิกษุสามเณรภายในสำนัก เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม มีความเอาใจใส่ในการเผยแผ่พระธรรม คณะสงฆ์สนับสนุนการอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ ส่วนจุดอ่อน คือ บางสำนักมีอาคารไม่สามารถรองรับผู้มาปฏิบัติธรรมจำนวนมากได้ อาคารที่พักมีสภาพเก่าทรุดโทรม เครื่องอำนวยความสะดวก

^{๑๙} พระครูศรีรัตนธรรมนิเทศ (ปกานนท์ พิลานันท์), “รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกัมมัฏฐานของผู้นำชาวพุทธในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๐} พระมหากังวาล ธีรธมฺโม (ศรชัย), “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ความสะดวกมีไม่เพียงพอ เจ้าสำนักบางแห่งขาดวิสัยทัศน์ ในการปรับปรุงสถานที่ ขาดยุทธศาสตร์ ในการบริหารจัดการ พระวิทยากรขาดประสบการณ์ ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน ขาดการประสานความร่วมมือเรื่องวิทยากรกับสำนักปฏิบัติธรรมอื่น ด้านปัญหาอุปสรรค คือมีสัตว์รบกวนมาก เช่น นกพิราบ สุนัข แมว ไก่ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์ และเทคโนโลยีได้ดึงดูดความสนใจพระภิกษุสามเณรออกไปจากการศึกษาสัมมาปฏิบัติขาดการส่งเสริมพัฒนาพระภิกษุสามเณรในการศึกษาหลักไตรสิกขาทั้งภาคปริยัติ และปฏิบัติให้ถึงปฏิเวธอย่างแท้จริง ด้านโอกาส คือพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากองค์กรระหว่างประเทศ ด้านการส่งเสริมสันติภาพ มีการส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการกิจการทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ มีความขวนขวายหาความรู้ใหม่ๆ โดยเข้าศึกษาหลักการบริหารจัดการในมหาวิทยาลัยของสงฆ์มากขึ้น

๒. ปัจจัยหลักสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ เกิดประสิทธิภาพนั้น คือการคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก โดยต้องมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ มีปัจจัยสนับสนุน คือการวางแผนโครงการเพื่อเป็นแนวทางของการทำงาน การจัดองค์การ การบังคับบัญชาสั่งการ การอำนวยความสะดวก การควบคุม กำกับกิจกรรมต่าง ๆ ให้ดำเนินตามแผนที่วางไว้การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงาน การจัดทำงบประมาณบัญชี การใช้จ่ายเงินและตรวจสอบ ส่วนการบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมนั้น เน้นหลักอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เพื่อให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีการจัดให้มีกิจกรรมที่สำคัญ ทั้งภายในและภายนอกสำนัก ๓. รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ ที่เป็นมาตรฐาน คือ ๑. เจ้าสำนักมีวิสัยทัศน์ มีการขวนขวายศึกษาดูงานของสำนักที่มีมาตรฐานนำมาปรับปรุงสำนักตนเอง เจ้าสำนักรู้จักกำหนดวัตถุประสงค์ รู้จักริเริ่มโครงการที่เป็นแก่นสารประโยชน์ รู้จักวางแผนโครงการเพื่อปฏิบัติงาน จัดที่พัก อาคารปฏิบัติธรรม ให้มีความสะอาดพร้อมใช้งานได้ ๒. ด้านบุคลากร รู้จักแบ่งงานและการมอบหมายอำนาจหน้าที่การงาน รู้จักประสานความสามัคคีและประสานประโยชน์ร่วมกัน รู้จักปกครองบังคับบัญชา รู้จักติดตามและประเมินผลงานพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองและบุคลากรให้มีภาวะความเป็นผู้นำ จัดการศึกษาทั้งด้านปริยัติ ควบคู่กับการปฏิบัติ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ๓. ด้านการบริหารจัดการภายในสำนัก จัดทำบัญชีรายรับ - จ่าย ให้เป็นระบบ โปร่งใส ชัดเจน ตรวจสอบได้บัญชีการเงินของสำนักปฏิบัติธรรม ควรแยกจากบัญชีวัด จัดทำสถิติผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม มีการตั้งทุนเพื่อการเผยแผ่ของสำนักปฏิบัติธรรม ประชาสัมพันธ์กิจกรรมผ่านทางสื่อ เช่น แผ่นป้าย แผ่นพับ วิทยุชุมชน ทางอินเทอร์เน็ต เช่น Line และ Facebook เป็นต้น จัดทำสื่อการปฏิบัติธรรม เช่น แผ่นซีดี ดีวีดี หนังสือสวดมนต์และหนังสือคู่มือการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน

๓. พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์)^{๒๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนาวัดนาค เป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ๑. ความพร้อมในการพัฒนาของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน ๒. การวางแผนพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมจะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่ดิน (บิณฑบาต (โคจรคาม) อาหาร (โภชนะ) บรรยากาศ (อุตฺ) ความพร้อมและความเข้าใจของบุคลากร (บุคคละ) ๓. ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและกระบวนการอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ รวมถึงนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม (ภัสสะ) ๔. การจัดทำแผนของโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบและมีความสอดคล้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (อิริยาบถ) ๕. ความศรัทธาและความเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมที่มีต่อสำนักปฏิบัติธรรม

๔. พระมหาอนุชา สิริวณฺโณ (พละกุล)^{๒๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาวัดเทพปุณาราม ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่น โดยภาพรวมแล้วพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทด้านการพัฒนาในท้องถิ่นเสมอมา ด้วยการปรับใช้ภาระหน้าที่ทั้ง ๖ ด้าน ซึ่งได้แก่ ๑. การปกครอง พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสยังคงทำหน้าที่ดูแลกิจการในวัดเป็นสำคัญ ๒. การศาสนศึกษา ให้การส่งเสริมการศึกษาแก่พระสงฆ์สามเณรในวัด ๓. การเผยแผ่ ตอรับนโยบายของมหาเถรสมาคมทั้งของรัฐและของท้องถิ่น ๔. การสาธารณูปการ ดำเนินการก่อสร้างศาสนสถานให้เพียงพอต่อพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั่วไป ๕. การศึกษาสงเคราะห์ พระสงฆ์ที่มีศักยภาพด้านสอนหลักธรรมมีบทบาทในการสอนจริยธรรมในสถานศึกษา และ ๖. การสาธารณสงเคราะห์มีส่วนร่วมในการร่วมก่อสร้างสาธารณประโยชน์ที่สำคัญในชุมชน อย่างไรก็ตามหากเป็นพระสงฆ์ที่ไม่ใช่พระนักพัฒนา ก็ดำเนินการพัฒนาไปตามบทบาทหน้าที่ที่ตนดำรงอยู่ บางรูปอยู่ในฐานะผู้ส่งเสริมบทบาท บางรูปอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติการ แต่หากเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาท่านจะดำเนินการเอง โดยจัดทำในรูปโครงการส่งเสริมชุมชน มีทั้งมุ่งพัฒนารายได้ พัฒนาจริยธรรม และพัฒนาการศึกษา ส่วนบทบาทพระสงฆ์วัดเทพปุณารามยังคงเป็นบทบาทตามลักษณะงานที่คณะสงฆ์กำหนดให้ โดยความโดดเด่น

^{๒๑} พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์), “การศึกษาการพัฒนาวัดนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๒} พระมหาอนุชา สิริวณฺโณ (พละกุล), “การศึกษาพระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาวัดเทพปุณาราม ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๖).

คือการส่งเสริมค่านิยมทางจริยธรรมด้วยกลวิธีเผยแผ่ต่างๆ แต่ที่น่าสนใจคือการยกระดับคุณธรรมด้วยวรรณกรรมพื้นบ้าน การนี้จึงส่งผลเชิงกระตุ้นเตือนวิธีใหม่ต่อทัศนคติของพุทธศาสนิกชน

๕. แม่ชีเณรชมา ศักดิ์ศิริสัมพันธ์^{๒๓} ได้วิจัยเรื่อง “พุทธวิธีบริหารเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม” ผลวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมที่บริหารโดยคณะสงฆ์และโดยคฤหัสถ์ มีดังนี้

ฝ่ายคณะสงฆ์มีการวางแผนงานระยะสั้นและระยะยาว เจ้าสำนักเป็นผู้บริหาร แต่ผู้เดียวในการจัดองค์การ การบริหารงานบุคคลด้วยหลักใช้คนให้เหมาะสมกับงาน การอำนวยการ ผู้นำเป็นผู้อำนวยการเพื่อกำหนดการทำงานตามสายงาน พุทธวิธีการกำกับดูแลใช้หลักธรรมคือหลักไตรสิกขา และหลักเมตตา ส่วนฝ่ายคฤหัสถ์พบว่าการวางแผนมีคณะกรรมการมูลนิธิบริหารในองค์กรขนาดใหญ่และขนาดกลาง การจัดองค์การมีสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการเป็นฝ่ายอำนวยการ และปฏิบัติกรต่างๆ การบริหารงานบุคคลใช้การแบ่งงานตามหน้าที่ ผู้นำของฝ่ายคฤหัสถ์มีการอำนวยการตามกระบวนการของการสั่งการ ตามลำดับชั้น การบริหารงานบุคคล การกำกับดูแลใช้หลักทางตะวันตกผสมผสานกับภูมิธรรมทางตะวันออก

การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมโดยคณะสงฆ์พบว่ามีการพัฒนาบุคลากร พัฒนาสถานที่ พัฒนาสื่อ และพัฒนาหลักสูตร ส่วนรูปแบบฝ่ายคฤหัสถ์พบว่าเป็นการพัฒนา ๖ ด้าน ได้แก่ พัฒนาโครงสร้างในการบริหาร พัฒนาบุคลากร พัฒนาสื่อ พัฒนาร่างกายและจิตใจ พัฒนาหลักสูตร และพัฒนาสถานที่ รูปแบบการปฏิบัติทางฝั่งคณะสงฆ์ใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ ส่วนการปฏิบัติโดยคฤหัสถ์เป็นศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมครบวงจร โดยมีหลักสูตรเป็นตัวกำหนดให้สอดคล้องกับ ผู้ปฏิบัติ รูปแบบพุทธวิธีบริหารเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ฝ่ายคณะสงฆ์ใช้หลักในการบริหารสอดคล้องกับพุทธวิธีบริหารของพระพุทธเจ้า

๖. อุทัย สติมัน^{๒๔} ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย” ผลวิจัยพบว่า วัด หรือ สำนักปฏิบัติธรรม เป็นสัญลักษณ์ของความสงบ รื่นรมย์ เพราะเป็นที่พักของผู้มีบาปกรรมอันสงบระงับแล้ว เป็นที่อยู่ของผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ห่างไกลจากความชั่วทุกรูปแบบเป็นที่อาศัยของผู้ที่มีความบริสุทธิ์สะอาดทางกาย วาจา ใจ รูปแบบการจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรม คือการดำเนินการในลักษณะแบบธรรมเนียมดั้งเดิม ยังไม่ได้นำรูปแบบการจัดการความรู้ที่เป็นกระบวนการอย่างชัดเจน ทำให้ประสิทธิภาพในการจัดการความรู้จึงยัง

^{๒๓} แม่ชีเณรชมา ศักดิ์ศิริสัมพันธ์, “พุทธวิธีบริหารเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๔} อุทัย สติมัน, “การพัฒนารูปแบบการจัดองค์ความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ไม่ปรากฏชัด ทั้งนี้ เพราะไม่ได้มีการวิเคราะห์ถึงเป้าหมาย รวมถึงเหตุผลและความจำเป็นในการที่จะใช้ความรู้ มาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ แต่มีกระบวนการดำเนินงาน ในปัจจุบันจึงเป็นลักษณะแบบสังคมธรรมชาติ ส่วนองค์ประกอบของการจัดการความรู้ นั้นต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

๑. ด้านคน ต้องมีโครงสร้างของการจัดการความรู้ที่เอื้อต่อความสำเร็จของการจัดการความรู้ ผู้บริหารสูงสุดในองค์กรจะต้องเห็นคุณค่าในการจัดการความรู้และดำเนินการผลักดันการจัดการความรู้ ที่สำคัญคนในองค์กรจะต้องมีความกระหายใคร่เรียนรู้มีวัฒนธรรมในการเรียนรู้ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน

๒. ด้านเทคโนโลยี สำนักปฏิบัติธรรมจะต้องมีระบบ IT หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ เพราะจะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว เช่น สื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

๓. ด้านกระบวนการสำนักปฏิบัติธรรมจะต้องมีกระบวนการทำการจัดการความรู้ที่ชัดเจน เป็นระบบและมีประสิทธิผล ตัวอย่างของกระบวนการที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในวงการราชการ เช่น กระบวนการจัดการความรู้ตามแนวทางของ ก.พ.ร.

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเป็นไปเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาปฏิบัติธรรมเจริญภาวนา และให้การบริการในทุกด้าน ดังนั้นสถานที่ของสำนักปฏิบัติธรรมจะต้องมีสภาพที่สะอาด ร่มรื่น สวยงาม การบริหารจัดการต้องมีกลยุทธ์ในการพัฒนาที่หลากหลาย เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยเทคนิค และวิธีการที่ชาญฉลาดในหลักการบริหาร และความรู้ของผู้ที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ทั้งบุคลากรที่เกี่ยวข้องสำนักปฏิบัติธรรมต้องได้รับการพัฒนาให้ผู้มีคุณวุฒิทั้งด้านปริยัติ และมีประสบการณ์ในด้านการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามสมควรแก่ภูมิธรรมความสามารถของแต่ละท่าน สามารถที่แนะนำผู้อื่นได้ มีศิลาจารวัตรเป็นที่เลื่อมใสของผู้เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมทุกเพศทุกวัย และทุกวุฒิภาวะของผู้เข้ารับการอบรม พร้อมทั้งพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่เพียบพร้อมด้วยความเป็นสปปายะเหมาะแก่การศึกษาอบรมปฏิบัติธรรม สอดคล้องกันกับองค์ประกอบของการฝึกอบรมปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ ประการ กล่าวคือ มีสถานที่ของสำนักปฏิบัติธรรมเหมาะสมแก่การปฏิบัติหลักสูตรการอบรมดี วิทยากรมีคุณวุฒิ มีความรู้และมีประสบการณ์ การบริหารกิจกรรมของสำนักปฏิบัติธรรมเป็นระบบ เจ้าอาวาสเอาใจใส่ ผู้เข้ารับการฝึกปฏิบัติธรรมมีความตั้งใจ ก็ย่อมได้ประโยชน์จากการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรม เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้กว้างขวาง ให้ผู้ปฏิบัติตามคำสอนได้ทั้งรู้ทั้งเห็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า คือพระสัจธรรม อันเป็นธรรมที่มีอยู่ตลอดตามความเป็นจริง

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้ศึกษาค้นคว้าจาก เอกสารและการสัมภาษณ์ (Interview) เชิงลึกตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา

๑.๗.๒ ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจาก หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ ในพระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ ลงพื้นที่ภาคสนามและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ บุคลากร ภายในวัด พระวิปัสสนาจารย์ ผู้ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนวัดสันกำแพงปลาตั้งแต่เริ่มต้น ผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเป็นประจำไม่ต่ำกว่า ๕ ปี (โดยการคัดเลือกจากพระวิปัสสนาจารย์และผู้เข้าร่วม ปฏิบัติธรรม) เจ้าอาวาสจากสำนักปฏิบัติธรรมต่างสำนักตลอดถึงผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องและเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับบริบททางวัดสันกำแพงปลา ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่การศึกษาวิจัย จำนวน ๒๐ รูป/คน

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถพุทธศักราช ๒๕๓๙ ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ ชักถาม ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมาสังเคราะห์วิพากษ์ แยกแยะ จัดเป็นหมวดหมู่ความรู้

๑.๗.๕ สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้รับทราบถึงแนวคิด และหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ได้รับทราบถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

๑.๘.๓ ได้การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนาของ วัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ ๒

แนวคิดและหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นคุณลักษณะหรือปัจจัยภายใน อย่างไรก็ตามในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หลายแห่งได้ระบุถึงปัจจัยภายนอกที่เกื้อหนุนให้การศึกษาและปฏิบัติเป็นไปโดยสะดวกหลักธรรมนี้ เรียกว่าหลักสัปปายะ ๗ อันเป็นกรอบหรือแนวทางหนึ่งของการหลักการในการสร้างวัดหรือพัฒนาวัด ให้เจริญในปัจจุบัน หลักสัปปายะที่เป็นไปเพื่อการบริหารจัดการวัดตินั้นมีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา “สัปปายะ” หมายถึง มีประโยชน์ก่อให้เกิดความเจริญ เป็นธรรมที่มีอุปการะต่อการศึกษาและปฏิบัติ เป็นธรรมอันเป็นที่สบาย ๗ กล่าวคือ เป็นภาวะสบาย สภาพเอื้อ สภาพที่เกื้อหนุน สิ่ง สถาน หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญและประคับประคองรักษาสมาธินอกจากนี้ “สัปปายะ” ยังหมายถึงสิ่งที่สบาย สภาพเอื้อ สิ่งที่เกื้อกูล สิ่งทีเอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสมกัน อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย โดยหลักธรรมชาติทั่วไปถือว่าสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของบุคคลต่อความเสื่อม ความเจริญของบุคคล ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ดี ก็จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มากในทางการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรม เรียกว่า สัปปายะ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประพฤติปฏิบัติทางจิต เรียกว่า อสัปปายะ^๑

สมัยพุทธกาล นางวิสาขามหาอุบาสิกา อนาถบิณฑิกเศรษฐีและจิตตคหบดี ผู้มีดวงตาเห็นธรรม ปวารณาตัวเองให้กับภิกษุใหม่ทั้งหลาย บริจาคทรัพย์อันมากสร้างสถานที่สัปปายะบริจาทานเป็นอันมาก สร้างอาหารสัปปายะ และก็พยายามทำตัวเองให้เข้าไปสู่สังคม และเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นสังคมสัปปายะ พระศาสดาทรงยกย่องบุรุษสตรีเหล่านี้ว่าเป็นแม่แบบผู้เลี้ยงดูบุตรเป็นมารดา ผู้ยังให้บุตรเกิดเป็นแม่แบบผู้ทะนุถนอมลูกอ่อนให้เจริญรุ่งเรืองเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงบุตรธิดาให้อยู่ในวัฒนาถาวร เช่นนี้ถือว่ามีอานิสงส์มาก มีบุญอันมาก และก็มีธรรมอันมาก เป็นผู้มีความวิสาสนา อันมาก เพราะฉะนั้นการที่เราสนับสนุนให้เกิดกระบวนการสัปปายะ ทั้งหลาย ถือว่าเป็นการสร้างบุญอันยิ่งใหญ่ ยิ่งพระสงฆ์องค์เจ้าปฏิบัติตนอยู่ในพระธรรมวินัยไม่เรียกว่าเคร่งครัด หลวมปู้ไม่ถือว่าเป็นคำว่า

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), แนวคิดและหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑.

เคร่งครัดเพราะอย่างที่พวกเรานั่งอยู่นี้ไม่จัดว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดรวมทั้งหลวงปู่ด้วย เพราะถ้าเคร่งครัด ตามพระอริยวินัยจริงๆ แล้วมันต้องทุ่มทั้งชีวิตให้กับการชำระล้างแต่เรายังมีบางเวลาที่เราต้องพัฒนา ต้องถากถาง ต้องขุดดิน ฟันหญ้ายังมีบางเวลาที่ยังต้องสนุกเฮฮาพูดเล่นกัน หลวงปู่ยังไม่ถือว่า ชีวิตอย่างนี้เป็นชีวิตที่อยู่ในหนทางแห่งอริยวินัยคือวินัยของพระอริยเจ้า แต่หลวงปู่เห็นเพียงว่ามันเป็นเพียงแค่วิธีที่จะเปิดประตู และพร้อมจะก้าวเข้าไปสู่คำว่าอริยวินัยเท่านั้น พร้อม เตรียมกายใจเข้าไปสู่เป้าหมายของอริยวินัยซึ่งมันเกิดขึ้นโดยสัญชาตญาณเกิดขึ้นเองโดยการสมัครใจเข้าไปหรือเข้าไปสมัครกับมันที่จะทำคำว่าอริยวินัยไม่ใช่เกิดขึ้นโดยความจำใจทำ แต่มันเกิดขึ้นโดยสภาวะธรรมชาติของเหตุปัจจัย จนมันเกิดความละเอียดขึ้นเองมันเกิดความงดเว้นขึ้นเองเกิดความพอเอง คนคนนั้นแหละก้าวเข้าถึงคำว่าอริยวินัย

๒.๑ แนวคิดสัปปายะในพุทธศาสนา^๒

การประพฤติปฏิบัติธรรม ให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนั้น สถานที่ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเมื่อสถานที่ที่เป็นสัปปายะเอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม แม้ฝนจะตกแดดจะออกไม่ต้องกังวล หรือสัตว์เลื้อยคลานต่างๆ จะไม่มารบกวน เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมที่จะนั่งปฏิบัติธรรมและย่อมจะส่งผล ทำให้มีความปลอดโปร่งเบาสบายตามไปด้วย เมื่อลงมือปฏิบัติธรรม จะช่วยให้ใจหยุดนิ่งได้รวดเร็วยิ่งขึ้น และจะมีความเจริญรุดหน้าไปตามลำดับ จนกระทั่งเข้าถึงพระธรรมกายที่ชัด แจ่มใส อยู่ภายในในทางตรงกันข้าม ถ้าสถานที่นั้นไม่เป็นสัปปายะ ยากที่จะให้ผลของการปฏิบัติธรรมมีความเจริญก้าวหน้า เพราะจิตใจจะมีแต่ความวิตกกังวล ใจจะเกาะเกี่ยวกับเรื่องภายนอก ทำให้ใจไม่สงบไม่หยุดนิ่ง ดังเรื่องราวของพระภิกษุรูปหนึ่ง ที่จะยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในครั้งพุทธกาล มีกุลบุตรท่านหนึ่ง เห็นโทษภัยในการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารเกิดความเบื่อหน่ายในเพศฆราวาส จึงตั้งใจออกบวชประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ท่านอาอาศัยอยู่ที่วัดพระเชตวันมหาวิหาร และได้ศึกษาเล่าเรียนวิธีการประพฤติปฏิบัติธรรมและหัวข้อการกำหนดกรรมฐานจากพระอาจารย์จนมีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง และเกิดความคิดที่จะปลีกเร้นออกจากหมู่คณะ เพื่อไปเสาะแสวงหาสถานที่อันเงียบสงบ เหมาะสมสำหรับการประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อจะได้มีเวลาปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ การปฏิบัติธรรมได้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ให้สมกับที่ได้ตั้งใจสละความสะดวกสบายในทางโลกออกบวช วันหนึ่ง ใกล้ช่วงเข้าพรรษา พระภิกษุรูปนี้ ขอลาพระอาจารย์แล้วเดินทางไปที่หมู่บ้านชายแดนแห่งหนึ่ง ท่านได้เข้าไปจำพรรษาที่บรรณศาลาหลังหนึ่ง

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), แนวคิดการใช้หลักสัปปายะในคัมภีร์พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: บลิส พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

ซึ่งตั้งอยู่ภายในป่าอันน่ารื่นรมย์ แต่อยู่จำพรรษาได้ไม่กี่วัน ขณะที่ท่านบิณฑบาตโปรดญาติโยมในหมู่บ้านอยู่นั้น บรรณศาลาที่ท่านพักอาศัยปฏิบัติธรรมเกิดไฟลุกไหม้ เมื่อท่านกลับจากบิณฑบาตเห็นแล้ว จึงรีบไปบอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้โยมอุปัฏฐากฟัง ญาติโยมรับปากว่า “เมื่อพวกผมว่างกันเมื่อไร จะพากันไปช่วยสร้างกุฏิหลังใหม่ให้ ขอพระคุณเจ้าโปรดขอให้พวกผมไถนาหว่านข้าวกันเสร็จเรียบร้อยก่อนเถิด” เมื่อไม่มีที่พักอาศัยในการอยู่ประพฤติปฏิบัติธรรม ท่านต้องอยู่ด้วยความยากลำบาก ต้องตากแดดตากฝน จิตใจว่าวนไม่เป็นอันปฏิบัติธรรม ส่งผลให้การปฏิบัติธรรมของท่านไม่มีความเจริญก้าวหน้า เวลาได้ว่างเลยไปจนกระทั่งออกพรรษา แต่ยังไม่มีความหวังว่าพวกโยมอุปัฏฐากจะพากันมาช่วยสร้างกุฏิหลังใหม่ให้ ในที่สุด ท่านจึงตัดสินใจเดินทางกลับวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ในที่อันเหมาะสม

เมื่อพระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุ ได้ตรัสถามว่า “ดูก่อนภิกษุ สมณธรรมของเธอมีความเจริญก้าวหน้าดีหรือไม่” ท่านกราบทูลว่า “จิตใจของข้าพระองค์ไม่เป็นอันบำเพ็ญสมณธรรมเลย เริ่มตั้งแต่เข้าไปพักอาศัยในบรรณศาลาเพื่ออยู่จำพรรษาได้ไม่กี่วัน บรรณศาลาถูกไฟเผาผลาญ จนหมดสิ้น” พระบรมศาสดาสดับแล้วจึงตรัสสอนว่า “ภิกษุ แม้สัตว์เดรัจฉานในกาลก่อน เมื่อรู้ว่าที่พักอาศัยไม่มีความปลอดภัย ไม่เป็นสปปายะแล้ว จะรีบพากันไปหาที่อยู่ใหม่ แต่นั่นเธอทั้งหลาย ที่รู้ว่ามีที่พักอาศัยที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม ทำไมไม่ย้ายไปอยู่ที่อื่นเล่า” พอท่านได้ฟังเช่นนั้น จึงอยากจะรู้เรื่องราวในอดีตทั้งหมด อารธนาให้พระบรมศาสดาตรัสเล่าให้ฟัง พระบรมศาสดาทรงมีพระเมตตา ได้ตรัสเล่าว่าในอดีตกาล ครั้งที่พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดเป็นพญานก ครั้นเจริญวัยแล้ว ก็ได้เป็นหัวหน้าฝูงนก เพราะมีความสวยงามกว่านกตัวอื่นๆ ทั้งหมด อาศัยอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ติดกับสระน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งต้นไม้นี้มีกิ่งก้านและคาบที่สมบูรณ์แข็งแรง มีใบหนาทึบ แต่มีกิ่งอยู่กิ่งหนึ่งที่ยื่นออกไปอยู่เหนือสระน้ำ เมื่อนกทั้งหลายออกหาอาหารกินจนอิ่มหนำสำราญแล้ว ก็จะบินมาจับที่กิ่งไม้กิ่งนี้ แล้วถ่วงตัวลงไปในสระน้ำอยู่เป็นประจำในสระน้ำแห่งนี้ มีพญานาคตนหนึ่งอาศัยอยู่ ได้เห็นพวกนกชอบบินมาจับที่กิ่งไม้แล้วถ่วงตัวลงไปในสระ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของตนเป็นประจำ จึงโกรธและคิดจะทำลายต้นไม้ให้พินาศด้วยฤทธิ์ของตน ฉะนั้น ในกลางดึกคืนหนึ่ง ขณะที่พวกนกกำลังนอนหลับพักผ่อนอยู่ พญานาคจึงใช้อิทธิฤทธิ์ทำให้น้ำในสระเดือดพล่าน เหมือนยกเอาสระขึ้นไปตั้งไว้บนเตาไฟ จากนั้นก็ใช้ฤทธิ์ทำให้เกิดควันไฟและเปลวไฟพวยพุ่งขึ้นไปสูงชั่วลำตาล พญานกโพธิสัตว์และนกทั้งหลายเห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงตกใจพากันแตกตื่น แต่พญานกโพธิสัตว์กลับมีสติตลอดเวลา ได้พูดให้ข้อคิดแก่บริวารว่า “ปกติไฟที่ไหม้ลูกหลานนั้น คนเขาจะใช้น้ำดับไฟ แต่นี่มันเป็นเหตุการณ์ที่แปลกประหลาด ไม่เคยพบเห็นที่ไหนมาก่อน เพราะน้ำกลับลุกเป็นไฟพวยพุ่งขึ้นเสียเอง สถานที่แห่งนี้จึงไม่ปลอดภัยสำหรับพวกเราเสียแล้ว” พญานกโพธิสัตว์จึงพานกบริวารที่เชื่อฟังคำแนะนำของตน รีบบินหนีไปหาที่อยู่ใหม่ ส่วนนกที่ไม่เชื่อฟังยังอยากจะอยู่ที่ต้นไม้ต้นนั้นต่อ จึงพากันเกาะอยู่ที่กิ่งไม้เหมือนเดิม ทำให้ถูกเปลวไฟคลอกตายกันหมดอย่างน่าเวทนา

๒.๑.๑ ความหมายของสัปปายะ

สัปปายะ คือ การสร้างสภาพเอื้อหรือเกื้อกูลต่อการประพบัติและปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นการช่วยให้การพัฒนาตนเองได้รับผลอย่างเต็มที่จนบรรลุคุณงามความดีหรือเข้าถึงมรรคผลนิพพานตามหลักทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น การสร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่ศึกษาปฏิบัติที่ดี ควรเอื้อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้รับความสบายอย่างเหมาะสมต่อการปฏิบัติ ซึ่งต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน กล่าวคือ ความพร้อมทั้ง ๗ ด้าน ตามหลักสัปปายะ ๗ จะทำให้การจัดการวัดหรือการพัฒนาวัดมีความเจริญรุ่งเรือง ความพร้อมดังกล่าวประกอบด้วย ความพร้อมทางด้านอวาสสัปปายะ คือ ที่อยู่ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ความพร้อมทางด้านโคจรสัปปายะ คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่นเหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต มีอยู่ในที่ไม่ไกลนัก ไปมาสะดวก ความพร้อมทางด้านภัสสะ สัปปายะ คือ การพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติ การสำรวจวาจา พูดน้อยปฏิบัติมาก ไม่กล่าววาจาไม่เป็นประโยชน์กล่าว แต่วาจาที่เป็นประโยชน์แม้ว่าวาจาที่เป็นประโยชน์ก็ควรพูดพอประมาณ ความพร้อมด้านบุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะกำลังปฏิบัติ ตั้งอยู่ในหลักธรรมวินัยมีความรู้ความสามารถ มีอาจารย์ตรงตามความพร้อมด้านโภชนสัปปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคที่ถูกต้องใจพอใจ ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพฉันไม่ยาก เป็นที่สมควรแก่การบริโภค ความพร้อมด้าน อุตุสัปปายะ คือ สภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น

ในชีวิตของคนทุกคนล้วนแล้วแต่ปรารถนาความสบายทุกคนก็พยายามทำสิ่งที่คิดว่าตนเองสบายให้มากที่สุดในเรื่องนี้ด้วยพุทธิปัญญาอันเลิศล้ำของพระพุทธองค์ก็มีอยู่ในธรรมเรื่องที่ว่า “สัปปายะ ๗” คำว่า “สบาย” แท้ที่จริงก็มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สัปปายะ” นี้เองโดยคำนี้ปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎกและถูกขยายความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้อย่างกระจ่างแจ้งซึ่งพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๒.๑.๒ ความสำคัญของสัปปายะ

โดยหลักธรรมชาติทั่วไปถือว่าสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของบุคคลต่อความเสื่อม ความเจริญของบุคคล ถ้าบุคคลอาศัยอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ดี ก็จะก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มากในทางการประพบัติวัตรปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประพบัติวัตรปฏิบัติธรรม เรียกว่า สัปปายะ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการประพบัติปฏิบัติทางจิต เรียกว่า อสัปปายะในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึง สิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปปายะ และ อสัปปายะ สำหรับผู้ประพบัติวัตรและปฏิบัติกรรมฐาน

๒.๑.๓ ประเภทของสัปปายะ

ก. สัปปายะ ๔

๑. อาวาสสัปปายะ = มีที่พักอาศัยสะดวก ที่อยู่เหมาะสม บรรยากาศดี
 ๒. บุคคลสัปปายะ = มีบุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม ที่เกี่ยวข้องทำให้สบายใจ
 ๓. อาหารสัปปายะ = บริโภคอาหารที่พอเหมาะ มีอาหารการบริโภคสะดวก
 ๔. ธรรมสัปปายะ = มีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่จริตของผู้ปฏิบัติธรรม
- สถานที่ ที่มีสัปปายะครบถ้วนทั้ง ๔ อย่าง จะเหมาะสมแก่การประพฤติธรรมทำให้สะดวกสบายแก่การปฏิบัติธรรม อีกทั้งสภาพแวดล้อมก็ช่วยให้อารมณ์ดี สนทนากันแต่เรื่องธรรมะคือช่วยเกื้อหนุนให้คนนั่งสมาธิบรรลุธรรมได้ง่ายขึ้น

ข. สัปปายะ ๗

“สัปปายะ” แปลว่า สิ่งที่ทำให้สบาย สภาพที่จะเกื้อกูลต่อการปฏิบัติ ๗ อย่าง

๑. อาวาสสัปปายะ (ที่ที่เอื้อเพื่อ สามารถทำให้เกิดความสงบได้)
 ๒. โภจรสัปปายะ (ที่ที่จะแสวงหาอาหาร เทียบกับขบถาตได้)
 ๓. ภัตตสัปปายะ (ที่ที่พูดคุยเหมาะสมกัน เป็นไปในทางธรรมะ)
 ๔. บุคคลสัปปายะ (บุคคลที่จะถูกกัน)
 ๕. โภชนสัปปายะ (อาหารที่เหมาะสมกัน)
 ๖. อุตสัปปายะ (ดินฟ้าอากาศที่เหมาะสมกัน)
 ๗. อิริยาปถสัปปายะ (อิริยาบถที่เหมาะสมกัน)
- สัปปายะนั้นไม่เกี่ยวเนื่องด้วยกาย แต่ให้สันโดษในบริวารของชีวิต อยู่อย่างกินง่าย นั่นคือความเหมาะสมที่จะเกิดขึ้น

๒.๒ หลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา

ในอดีตการสร้างวัดในพระพุทธศาสนาเป็นคติที่สืบเนื่องกันมาในสมัยพุทธกาล เพราะวัดเป็นสัญลักษณ์ของแรงศรัทธาและการตั้งมั่นในพระพุทธศาสนา มาถึงปัจจุบันวัดได้กลายเป็นสถานที่ประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสามเณรและประชาชนผู้ใคร่ธรรม เป็นสถานที่สำหรับประชาชนไปบำเพ็ญกุศลและได้อาศัยใช้สาธารณูปโภค เป็นดินแดนแห่งความสงบคือเป็นที่อยู่ของผู้สงบเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นแหล่งอารยธรรม อันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ทั้งในด้าน ศาสนพิธีการให้การศึกษาการเผยแผ่ศาสนาธรรม และการสาธารณสงเคราะห์เพื่อสนับสนุน

ส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นการจะให้วัดเป็นที่ตอบสนองเป้าหมายดังกล่าวได้ ต้องมีการจัดการที่สอดคล้องตามพระธรรมวินัย กล่าวคือเป็นไปตามกรอบหลักสี่ပါး^๓

ทั้งนี้ การสร้างวัดยังเอื้อให้เกิดศูนย์กลางของชุมชน วัดได้กลายเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของประชาชน ซึ่งแน่นอนว่าการจะเป็นวัดที่ดีดังกล่าวดังกล่าวจะต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการวัด การสร้างวัดเป็นการสร้างประโยชน์ ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เมื่อสร้างวัดต้องมีการจัดการ ดูแลรักษา และการปรับปรุงวัดให้อยู่ในสภาพที่สะอาดสว่าง สงบ (อาจารย์สา รุ่ง ๑๓) สอดคล้องกับแนวทางพระพุทธศาสนา คือ หลักสี่ပါး ๗ จะทำให้การจัดการวัดหรือการพัฒนาวัดมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ความพร้อมดังกล่าวประกอบด้วย ความพร้อมทางด้านอวาสสี่ပါး คือ ที่อยู่ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ ความพร้อมทางด้านโคจรสี่ပါး คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่นเหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต มีอยู่ในที่ไม่ไกลนัก ไปมาสะดวก (Phra Nutyapat Payuthto, 2015) ความพร้อมด้านภัสสะ สี่ပါး คือ การพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างปฏิบัติ การสำรวมวาจา พูดน้อยปฏิบัติมาก ไม่กล่าววาจาไม่เป็นประโยชน์ กล่าว แต่วาจาที่เป็นประโยชน์ (นักศึกษาครูสมาธิ) แม้ว่าวาจาที่เป็นประโยชน์ก็ควรพูดพอประมาณ ความพร้อมด้านบุคคลสี่ပါးคือ บุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะกำลังปฏิบัติ ตั้งอยู่ในหลักธรรมวินัยมีความรู้ความสามารถมีอาจารย์ระดม ความพร้อมด้านโภชนสี่ပါး คือ อาหารและเครื่องบริโภคนที่ถูกต้องใจพอใจ ถูกกับร่างกายเกื้อกูลต่อสุขภาพ รับประทานไม่ยาก (พิสัย) เป็นที่สมควรแก่การบริโภค ความพร้อมด้านอตุสี่ပါးคือ สภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น

สถานที่สี่ပါး หรือสบายสำหรับผู้ปฏิบัติมัน หมายถึง กำลังของแต่ละคน ถ้าคุณสามารถอยู่ในที่ใดแล้วกุศลไม่เจริญ กุศลเจริญและตั้งมั่นที่นั่นก็ถือว่า สี่ပါးสำหรับคนๆนั้น เพราะคนเราจริตนิสัยที่พร้อมจะเข้าถึงธรรมนั้นต่างกัน คนบางคน ถ้าอยู่ที่ที่สงบๆแล้วดี ที่นั่นถือว่าสี่ပါးสำหรับคนๆ นั้นสำหรับบางคน ต้องการฝึกฝนระคะ ไม่ต้องการความสะดวกสบาย ก็ไปในท้องถิ่นที่ลำบาก แล้วกุศลเจริญที่นั่นก็สี่ပါးสำหรับคนๆนั้น คนเรามีกิเลสที่หนาและเบาบางไม่เหมือนกัน คนบางคนไม่ต้องฝึกฝนเรื่องการติดสะดวกสบายไม่ได้มีกิเลสเรื่องนั้นมาก แม้ไม่ต้องไปในที่ลำบาก ก็ไม่เป็นไรเพราะไม่ได้มีกิเลสยึดมั่นถือมั่นในเรื่องนั้นๆมาก ความสี่ပါးหรือสบาย เรามุ่งหมายที่ผลของการปฏิบัติที่กุศล หรือ อกุศล เกิดถ้าที่ใดอยู่แล้วกุศลไม่เกิด กุศลเกิดเจริญและตั้งมั่นสถานที่นั่นถือว่าสี่ပါးสำหรับคนๆ นั้น ซึ่งไม่ได้หมายถึงสำหรับทุกคน หรือแม้แต่กับคนๆนั้นก็ได้ไม่ได้หมายถึงตลอดไป เพราะบางทีเมื่ออยู่ไปนานๆ เกิดมีสิ่งใดที่ทำให้กุศลเกิดได้บ่อยๆ การปฏิบัติ

^๓ กรมการศาสนา, การบริหารจัดการตามหลักสี่ပါး, (กรุงเทพมหานคร: สไมล์ สยาม พรินต์ติ้ง เซอร์วิส, ๒๕๕๕), หน้า ๗.

ไม่ก้าวหน้า ยิ่งปฏิบัติยิ่งยุ่งยาก อกุศลเจริญขึ้น สำหรับนักปฏิบัติแล้วก็ควรหลีกไปเสีย ไม่ใช่สู้ไปทุกสิ่ง หลีกไปทุกอย่าง ก็ต้องดูเหตุการณ์ กาละเทศะประกอบไปด้วยปัญญา มุ่งหมายเอาผลการปฏิบัติเป็นใหญ่

๒.๒.๑ หลักสัปปายะ ๔

หลักสัปปายะ ๔ อย่างประกอบไปด้วย

๑. อาวาสสัปปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถานรื่นรมย์ เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นสัดส่วน ยิ่งในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากวัดได้มีการปลูกต้นไม้ ใหัร่มเงา ร่มรื่น ดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับภาวะโลกอันแสนที่จะร้อนเหลือหลาย ส่วนบางวัดตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ได้เน้นเรื่องความสะอาด หรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอเท่าที่ทำได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็น^๔

ป่าไม้ ถ้ำ โคนต้นไม้ เรือนว่าง เป็นสถานที่ ที่พระพุทธรองค์ทรงแนะนำ ให้ภิกษุที่เรียนกรรมฐานจากพระองค์แล้ว ไปอาศัยเป็นที่ฝึกกรรมฐานตามที่ได้เรียนไป ในปัจจุบัน สถานที่เช่นว่า บางอย่างอาจจะหาได้ยากพอสมควร ด้วยเหตุผลหลายประการ แต่หากหาได้ พระที่ต้องการอบรมกรรมฐาน ก็จะได้สถานที่ที่ “ได้บรรยากาศ” หรือ “เป็นเสนาสนะสัปปายะ” ต่อการบำเพ็ญเพียรภาวนา ตามที่พระพุทธรองค์ ทรงแนะนำไว้และเสนาสนะที่ว่านั้น ยังจะมีส่วนสำคัญในการสร้างคุณค่าแห่งสมณะ เพิ่มพูนสมณะสัญญาแก่ตนเอง ซึ่งถือเป็นประโยชน์โดยตรง ต่อความก้าวหน้าในทางธรรมแก่พระผู้ปฏิบัติท่านนั้น สถานที่สัปปายะ ทำให้พระผู้ปฏิบัติได้ธรรมะอันเป็นเหตุปัจจัย ที่จำเป็นต่อการก้าวหน้าในทางภาวนาหรือกรรมฐาน คือ กายวิเวก อันเป็นความสงบทางกาย หรือ สงบด้านบรรยากาศรอบข้าง ซึ่งเอื้อให้เกิดจิตวิเวก คือ ความสงบทางใจ เป็นอันดับถัดมา

๒. อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบาย เมื่อมีที่อยู่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศ ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหาร จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวมเรื่องต่าง ๆ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการเปลี่ยนเวรกันเพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัวบุคคล มีการจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกกลากจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปัฏฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวาย และสามารถแนะนำอบรมได้ง่าย ในเวลา ก่อนและหลังอาหาร มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจก

^๔ กรมการศาสนา, การบริหารจัดการตามหลักสัปปายะ, (กรุงเทพมหานคร: สไมล์ สยาม พรินต์ติ้ง เซอร์วิส, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

รายการนิมนต์ให้ทั่วถึงโดยความเป็นธรรมหรือจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลนอาหาร มันเป็นเรื่องที่เราไม่ได้ยึดถือว่ามันเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ มันเป็นแต่เครื่องให้ชีวิตและสุขภาพคงอยู่ เพื่อยังให้เกิดสาระในการดำรงชีวิตสัปปายะทั้งหลาย พระองค์ทรงบัญญัติไว้ในธรรมวินัย จากสังคมสัปปายะ สถานที่สัปปายะ ธรรมะสัปปายะ อาหารสัปปายะ อากาศสัปปายะ อิริยาบถสัปปายะ คำว่าสัปปายะ คือ ที่ยังให้เกิดความสบาย ภิกษุทั้งหลาย เธอจงไปในที่ที่ยังให้เกิดความสบาย นั่นก็คือ เธอจงไปในที่ที่เป็นสัปปายะ

๓. บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบาย คำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา คนวัดแบ่งออกเป็น พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาหรือแม่ชี และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดีบ้างให้ดูจากบุคคลทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าว ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสถานภาพ การติดต่อกันควรกำหนดเวลาสถานที่ ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติพร้อมบทกำหนดโทษและควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดร่วมกัน

๔. ธรรมสัปปายะ ธรรมเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ประพาศธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิดธรรมสัปปายะ คือ บริเวณวัดร่มรื่น เป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้พุดได้ มีสุขภาพจิต สอนใจ ปรินิพพาน คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่น ๆ ที่มีสารประโยชน์เพื่อให้ผู้มาวัดได้อ่าน และมีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นสัดส่วนเพียงพอ รักษาศิลปะหรือพุทธศิลป์ภายในวัด พิพิธภัณฑของวัดจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

การบำรุงรักษาส่งเสริมวัดให้เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข ส่วนหนึ่งจึงมาจากสัปปายะ ๔ อย่างข้างต้น ที่อำนวยความสะดวกสุขแก่ประชาชนหรือสังคม สำคัญคือวัดยังมีอีกหลายเรื่องหลายด้านที่เป็นเรื่องดี พุดได้ไม่รู้จบอนันต์จริง ๆ^๕

การมีสัปปายะ ไม่ใช่กิเลส แต่เป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ๗ อย่างที่มาเกื้อกูลให้การปฏิบัติเป็นไปได้ดี และก้าวหน้าถ้าหาจัดการให้เหมาะสมได้ ทำแล้วมีสติสัมปชัญญะดีขึ้น ก็เท่ากับการต่อสู้กับกิเลส เป็นไปได้มากขึ้นถ้าเราสามารถหาสถานที่อาหาร สิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลให้ต่อสู้กับกิเลสได้ดี ก็เป็นสิ่งที่ประเสริฐไม่ได้หมายความว่าเราหาสิ่งที่สบายแล้วจะช่วยให้ต่อสู้กับกิเลส เราหาสิ่งที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้การต่อสู้กับกิเลสเป็นไปด้วยดี ถ้าเราอยู่แล้วติดสบายกิเลสเกิดขึ้นบ่อยๆ เราก็ถือว่าแม้สบายทางกายแต่ไม่เกื้อกูลทางใจ ทำให้อกุศลเกิดขึ้นบ่อยๆ เนื่องจาก เจริญและตั้งมั่น ถือว่าสถานที่นั้นไม่ใช่

^๕ กรมการศาสนา, **หลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สไมล์ สยาม พรินติ้ง เซอร์วิส, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

สถานที่สัปปายะ สำหรับการปฏิบัติที่สัปปายะหรือสบาย ในที่นี้ เราเน้นที่ผลของการปฏิบัติ คือ กุศลเจริญตั้งมั่นหรือไม่ไม่ใช่หมายถึงสบายแบบทางชาวโลก คือ มีน้ำไหล ไฟสว่าง มีเครื่องอำนวยความสะดวกครบครันหมายถึงสบายในการปฏิบัติ^๖ เหมาะแก่การปฏิบัติ ทำให้กุศลเจริญและตั้งมั่น โดยเฉพาะการทำสมาธิต้องอาศัยสัปปายะ ๗ นี้ แม้ในการเจริญวิปัสสนา การพิจารณาถึงความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติกับสถานที่ที่จะโคจรไปก็สำคัญ หากบุคคล หรือ สถานที่ใดที่เดินทางไปแล้วอกุศลเกิดขึ้นบ่อยๆ ที่นั่นถือว่าไม่สัปปายะ ไม่เกื้อกูลสำหรับนักปฏิบัติ

๒.๒.๒ หลักสัปปายะ ๗

การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสควรให้เกิดความสุข (สัปปายะ) ๗ อย่าง คือ

พระพุทธองค์ทรงระบุไว้ว่า “นี่คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งเกื้อกูล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย”^๗นี่คือ ปัจจัยสำคัญใน “การบรรลุธรรม” ด้วยภูมิปัญญาแห่งจิตอัจฉริยะจึงได้ทำการวิเคราะห์รหัส ๗ ประการนี้พบว่า เมื่อสิ่งนี้เป็นประโยชน์ทางธรรมแล้ว ย่อมยังผลย้อนกลับมาสู่ทางโลกด้วยคือ สามารถน้อมมาเป็นแนวทางชีวิตได้เป็นอย่างดี ในการที่เราจะมีสิ่งที่เหมาะสม สิ่งเกื้อกูล ช่วยสนับสนุนให้ชีวิตและการทำงานต่างๆ ได้ผลดีเลิศด้วยองค์ประกอบ ๗ ประการ^๗ คือ

๑. อาวาสสัปปายะ

อาวาส หมายถึง ที่อยู่ที่พักอาศัยและสถานที่ปฏิบัติมี ๒ อย่างได้แก่ อาวาสสัปปายะคือ ที่อยู่ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่ไม่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ และอาวาสสัปปายะ คือ ที่อยู่ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติผู้ปฏิบัติควรเลือกอยู่ในอาวาสสัปปายะ ในคัมภีร์ปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค กล่าวอธิบายไว้ว่า เมื่อโยคาวจรนั้น อยู่ในอาวาสใดนิมิตที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้นที่เกิดแล้วก็เสื่อมหายไปสติที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่นและจิตที่ยังไม่เป็นสมาธิ ก็ไม่เป็นสมาธิอาวาสนี้นับเป็นสัปปายะ ส่วนเมื่อเธออยู่ในอาวาสใดนิมิตเกิดและถาวร ด้วยสติที่ตั้งมั่นจิตก็เป็นสมาธิจุพระประธานยติสเถระผู้อยู่ ณ นาคบรรพตอาวาสนี้ นับเป็นสัปปายะ เพราะเหตุนี้ในวิหารใดอาวาสที่อยู่มีหลายแห่งโยคาวจรพึงลองอยู่ในอาวาสเหล่านั้น แห่งละ ๓ วัน จิตของเธอเป็นเอกัคคตั้งมั่นในอารมณ์เดียวในอาวาสแห่งใดก็อยู่ในอาวาสแห่งนั้นเพราะความที่มีอาวาสเป็นสัปปายะแท้ๆ ภิษุ ๕๐๐ รูป ผู้อยู่ในถ้ำจุฬานาคในตัมพปณณิทวีป ถือเอากรรมฐานบำเพ็ญอยู่ในถ้ำจุฬานาคนั้น ได้บรรลุพระอรหัตต์ทั้งหมดส่วนพระ

^๖ กรมการศาสนา, *แนวทางการบริหารจัดการตามหลักสัปปายะ ๗*, (กรุงเทพมหานคร: สไมล์สยามพรีนติ้ง เซอร์วิส, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สัปปายะทั้ง ๗*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๖๗.

อริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น และท่านผู้ได้อริยภูมิในที่อื่นแล้วมาบรรลुพระอรหัตในถ้าภูณาคันนั้น มีประมาณมิได้แม้ในอวาสสัปปายะแห่งอื่นๆเช่นจิตตลบรรพตวิหารก็เช่นกัน

ในกัมมัฏฐานคณินิเทศตอนแกัสมาริภาวนาแสดงไว้ว่า " อันโยคาวจรผู้ละวิหารอันไม่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมาธิเสียแล้วพำนักอยู่ในวิหารที่เหมาะสม "เป็นการกล่าวให้ โยคาวจรรู้จัก หลีกเลียงอวาสสัปปายะแล้ว เลือกอวาสสัปปายะ เพื่อประโยชน์แก่การบำเพ็ญสมาธิของตนได้กล่าว แนวทางการปฏิบัติไว้ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคไว้ว่า “เมื่อโยคาวจรผู้ใดอยู่ในวิหารเดียวกัน กับพระอาจารย์มีความผาสุกโยคาวจรนั้นเมื่อจะชำระกัมมัฏฐานก็พึงอยู่ในวิหารนั้นนั่นแหละถ้าเมื่ออยู่ในวิหารนั้นไม่มีความผาสุกไซ้วิหารอื่นใดเป็นสัปปายะ มีอยู่ในที่ไกลแต่วิหารของพระอาจารย์ ประมาณควาตหนึ่งหรือกึ่งโยชน์หรือแม้ประมาณถึงโยชน์หนึ่งก็ตีกก็พึงไปอยู่ในวิหารนั้นเกิดเพราะเมื่อ ได้อยู่อย่างนั้นครั้งมีความสนเท่ห์หรือเกิดความหลงลืมในข้อกัมมัฏฐานที่ตรงไหนก็จะได้ลุกขึ้นทำ วัตรในวิหารที่ตนอยู่แต่เช้า แล้วออกเดินเที่ยวบิณฑบาตฉันในระหว่างทางไปถึงที่อยู่ของพระอาจารย์ ในเวลาท่านเสร็จกิจกิจพอดี แล้ววันนั้นชำระกัมมัฏฐานในสำนักของพระอาจารย์เสียให้เสร็จวันรุ่งขึ้น ก็กราบลาพระอาจารย์เดินทางกลับไปเที่ยวบิณฑบาตฉันในระหว่างทางยังไม่ทันเหนื่อยก็อาจมาถึง ที่อยู่ของตนได้ส่วนโยคาวจร ผู้ใดไม่ได้ที่ผาสุกในที่แม่ไกลตั้งโยชน์โยคาวจรนั้นพึงตัดข้ออันเป็นขอดเป็น นปมทั้งปวงของกัมมัฏฐานเสีย ให้ได้ทำกัมมัฏฐานที่เนื่องด้วยความนิทหน่วงให้หมดจดดีแล้วไปให้ไกล กว่านั้นก็ได้ละวิหารอันไม่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมาธิเสียแล้วพำนักอยู่ในวิหารที่เหมาะสมเกิด”^๔

๑. มหนตตตัม	ความเป็นวิหารใหญ่
๒. นวตตัม	ความเป็นวิหารใหม่ (ยังไม่แล้วดี)
๓. ชินุณกตตัม	ความเป็นวิหารเก่า (ทรุดโทรมแล้ว)
๔. ปนุณสนนิสสิตตตัม	ความเป็นวิหารติดทางเดิน
๕. โสณทั	วิหารมีสระพังน้ำ
๖. ปณณัม	วิหารมีไม้ใบ (ที่เป็นผัก)
๗. ปุปผัม	วิหารมีไม้ดอก
๘. ผลัม	วิหารมีไม้ผล
๙. ปญฺญนียตา	ความเป็นวิหารที่คนทั้งหลายมุ่งมั่น
๑๐. นครสนนิสสิตตา	ความเป็นวิหารติดเมือง
๑๑. ทารุสนนิสสิตตา	ความเป็นวิหารติดป่าไม้
๑๒. เขตตสนนิสสิตตา	ความเป็นวิหารติดที่นา (ของชาวบ้าน)

^๔ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, ความหมายของวิหาร, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๗.

๑๓. วิสภากานำบุคลลานอติตตา	ความเป็นวิหารมีบุคคลผู้เป็นวิสภากันอยู่
๑๔. ปฏฺญสนนีสลิตตา	ความเป็นวิหารติดทำ
๑๕. ปจฺจนตสนนีสลิตตา	ความเป็นวิหารติดปลายแดน
๑๖. รชชสีมนตรสนนีสลิตตา	ความเป็นวิหารติดที่ระหว่างพรมแดน
๑๗. อสปปายตา	ความเป็นวิหารไม่เป็นสัปปายะ
๑๘. กลยาณมิตตานอลาโก	วิหารที่หากกลยาณมิตรไม่ได้

ส่วนวิหารที่ชื่อว่า วิหารเหมาะสม ที่ควรต่อการเข้าปฏิบัติธรรมประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ คุณสมบัติเหล่านี้คือ เสนาสนะในศาสนานี้เป็นที่ไม่ไกลนัก ไม่ไกลนักไปมาสะดวก กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนไม่มีเสียงอีกทีก ปราศจากสัมผัสแห่งเลื้อบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน ภิกษุพำนักอยู่ในเสนาสนะนั้น จีวรบิณฑบาตเสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ผิดเคืองกับภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นเถระเป็นพหูสูตคล่องอาคมทรงธรรมทรงวินัย ทรงมาติกาอยู่ยออยู่ในเสนาสนะนั้น ภิกษุเข้าไปหาพระเถระเหล่านั้นตามกาลอันควรได้สอบถามข้อธรรมข้ออรรถว่า "ท่านเจ้าข้าบทนี้เป็นอย่างไร" ท่านเหล่านั้นย่อมจะเปิดข้อที่ยังไม่ได้เปิดทำให้ตื่นข้อที่ยังมิได้ทำให้ตื่นและบรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันน่าจะสงสัยได้หลายอย่าง

๒. โจรคามสัปปายะ

โจรคาม หมายถึง หมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่หาอาหารที่เพียงพอเพื่อเข้าไปบิณฑบาตมี ๒ อย่างได้แก่โจรอสัปปายะ คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่ไม่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาต และโจรสัปปายะ คือหมู่บ้านหรือท้องถิ่นที่เหมาะสมเพื่อเข้าไปบิณฑบาตโดยควร พึงเลือกโจรคามสัปปายะ ในคัมภีร์ ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค กล่าวอธิบายไว้ว่า หมู่บ้านหรือท้องถิ่นสำหรับไปบิณฑบาตแห่งใดมีอยู่ในที่ไม่ไกลนักไม่ไกลนักในระยะประมาณโกสะกึ่งประมาณ ๑,๐๐๐ ขั้วคันธนูหรือ ๒ กิโลเมตร เป็นเสนาสนะอยู่ทางทิศเหนือหรือทางทิศใต้ เป็นที่มีภิกษุสามเณรหาญหมู่บ้านนั้น นับเป็นสัปปายะถ้ามีลักษณะตรงกันข้ามนับเป็นอสัปปายะ ที่ว่าอสัปปายะนั้นน่าจะถือเอาด้วยสาเหตุ คือ ๑. ไกลและการคมนาคมไปมาไม่สะดวก ๒. เวลาบิณฑบาตไปหรือกลับโดนแสงอาทิตย์ขึ้นส่องหน้า และ ๓. บิณฑบาตไม่พอแก่การฉัน

๓. ภัตตสัปปายะ

ภัตต หมายถึง การพูดคุยหรือถ้อยคำมี ๒ อย่าง ได้แก่ ภัตตอสัปปายะ คือ การพูดคุยหรือถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมในระหว่างปฏิบัติ และภัตตสัปปายะ คือ การพูดคุย หรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างปฏิบัติโดยควรพึงปฏิบัติตนเพื่อสำรวมอินทรีย์พูดน้อยในระหว่างปฏิบัติธรรมเพื่อสำรวมสมาธิและปฏิภาณนิมิต ในวิปัสสนาญาณ ๑ แสดงอธิบายการสำรวมสติไว้ว่า ในระหว่างปฏิบัติธรรมศีลต้องบริสุทธิ์บุคคลพึงยังกุศลจิตให้เกิดทางทวาร ๖ แล้วรักษาอินทรีย์สังวรศีล ด้วยการปิดกั้นมิให้เกิดอกุศลมีสติก่อให้เกิดกุศลจิตอยู่เสมอในขณะที่ประจวบกับอารมณ์ ๖

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธีมรรค^๙ ก็กล่าวอธิบายไว้ว่า การใช้สติสำรวมอินทรีย์เพื่อไม่ให้เกิดกิเลสในขณะที่วิญญาน ๖ รับรู้อารมณ์ ๖ เพื่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ดังนั้นการสำรวมวาจาพูดน้อยไม่กล่าวติรจฉานกถา เป็นเรื่องขัดมรรคผลเป็นไปเพื่ออันตรายเสียแห่งนิมิตของผู้ปฏิบัติ หรือวิคคาหิกกถาที่เป็นถ้อยคำที่แก่งแย่งกันทำลายความดีงามและความเจริญของตนพร้อมทั้งทำลายความสามัคคีของหมู่คณะอีกด้วยชื่อว่า อสัปปายะ แม้งถาวัตถุ ๑๐ ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ไม่ขัดกันกับมรรคผลนิพพานชื่อว่า ภัสสสัปปายะ ก็ควรกล่าวพอประมาณเพื่อสำรวมสมาธิและปฏิบัติภาวนานิมิต ทั้งติรจฉานกถา วิคคาหิกกถา และถาวัตถุ ๑๐ มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ติรจฉานกถา คือ เรื่องขัดมรรคผลเป็นไปเพื่ออันตรายเสียแห่งนิมิตของผู้ปฏิบัติ ได้แก่

๑. ราชกถา	กล่าวถึงพระยามหากษัตริย์
๒. โจรกถา	กล่าวถึงโจร
๓. มหามัตตกถา	กล่าวถึงมหาอำมาตย์
๔. เสนากถา	กล่าวถึงเสนา
๕. ภยกถา	กล่าวถึงภัยอันตราย
๖. ยุทธกถา	กล่าวถึงการสงคราม
๗. อันนกถา	กล่าวถึงข้าว
๘. ปานกถา	กล่าวถึงน้ำ
๙. วัตถกถา	กล่าวถึงผ้านุ่งผ้าห่ม
๑๐. สยนกถา	กล่าวถึงที่หลับที่นอน
๑๑. มาลากถา	กล่าวถึงดอกไม้สรรพต่างๆ
๑๒. คันธกถา	กล่าวถึงเครื่องหอมเครื่องลูบไล้ชโลมทา
๑๓. ญาติกถา	กล่าวถึงญาติแห่งตน
๑๔. ยานกถา	กล่าวถึงยวดยานคานหามช้างม้ารถเกวียนมีประเภทต่างๆ
๑๕. คามกถา	กล่าวถึงบ้าน ตำบล
๑๖. นิคมกถา	กล่าวถึงนิคม
๑๗. ชนปทกถา	กล่าวถึงชนบท
๑๘. นครกถา	กล่าวถึงเมืองใหญ่
๑๙. อิตถีกถา	กล่าวถึงผู้หญิง
๒๐. ปุริสกถา	กล่าวถึงผู้ชาย

^๙ คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธีมรรค, ถาวัตถุ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

๒๑. สุรกถา กล่าวถึงคนกล้าๆ ช่างกล้าเสียกล้าศึกสงคราม
 ๒๒. วิลิษาภกถา กล่าวถึงตรอกน้อยตรอกใหญ่ถนนหนทาง
 ๒๓. กุณฑลภกถา กล่าวถึงกุณฑลภกที่ตักน้ำ
 ๒๔. ปุพพเปตภกถา กล่าวถึงญาติที่ล่วงไปแล้วแต่ก่อนๆ
 ๒๕. นานัตตภกถา กล่าวถึงเรื่องต่างๆ แต่บรรดาที่หาประโยชน์มิได้
 ๒๖. โลกภกถา กล่าวถึงลัทธิโคหกอันพาลในโลกเจรจา
 ๒๗. สมุททักขายิกภกถา กล่าวถึงมหาสมุทรสาครทะเล
 ๒๘. อิติภวภกถา กล่าวถึงภวและอภวมี ๖ ประการ คือกล่าวสัสสตทัญญู กล่าวอุท
 เณทัญญู กล่าวถึงเจริญในสมบัติ กล่าวถึงเสื่อมจากสมบัติ กล่าวสรรเสริญความสุขในเสพย์กาม กล่าว
 อัตตกลิมณานุโยค ประกอบความเพียรให้ลำบากกาย เป็นฝ่ายปฏิบัติแห่งเดียริทธิ์^{๑๐}
๒๙. อรณณภกถา กล่าวถึงป่า
 ๓๐. ปพพภกถา กล่าวถึงภูเข
 ๓๑. นทีภกถา กล่าวถึงแม่น้ำ
 ๓๒. ทิปภกถา กล่าวถึงเกาะต่างๆ

๔. บุคคลสัปปายะ

บุคคล หมายถึง บุคคลที่อยู่ร่วมกันหรือมีการสนทนาปราศรัยกันมี ๒ อย่างได้แก่ บุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติด้วยและบุคคลสัปปายะ คือบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติโดยควรพึงเลือกคบบุคคลสัปปายะเพื่อความตั้งมั่นแห่งจิตของตนในขณะที่กำลังปฏิบัติ

ในคัมภีร์ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค^{๑๑} อธิบายไว้ว่า บุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่ไม่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้น ได้แก่ บุคคลผู้มากไปด้วยการทำกายให้มันคงชอบบำรุงประคบประหงมตกแต่งร่างกาย (กายทพหิพหุโล) มีปกติพูดตริจฉานกถา (ตริจฉานกถิโก) เป็นอัสสัปปายะเพราะว่าเขามีแต่จะทำให้เธอเศร้าหมองดูจนน้ำโคลนทำน้ำใสให้ขุ่นไปฉะนั้นและเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้นสมาบัติย่อมเสื่อมดุจสมาบัติของภิกษุหนุ่มผู้อยู่ ณ โกฏิบรรพตวิหาร เสื่อมเพราะอาศัยบุคคลเช่นนั้น ส่วนบุคคลสัปปายะบุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้นได้แก่ บุคคลที่เป็นผู้ไม่พูดตริจฉานกถา (อตริจฉานกถิโก) ถึงพร้อมด้วยศีลคุณ สมาธิคุณ

^{๑๐} คัมภีร์ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค, กถาวัตถุ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัณเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^{๑๑} คัมภีร์ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค, บุคคลสัปปายะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัณเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

ปัญญาทึบ (สีกาที่คนสมปนโน) ซึ่งโยคาวจรได้อาศัยแล้วเป็นเหตุทำให้จิตที่ยังไม่เป็นสมาธิ ย่อมจะเป็นสมาธิหรือจิตที่เป็นสมาธิแล้วจะตั้งมั่นยิ่งขึ้น เกิดความสงบเยือกเย็นผ่องใสได้โดยแท้

๕. โภชนสัปายะ

โภชนะ หมายถึง อาหารและเครื่องบริโภคในระหว่างกำลังปฏิบัติธรรมมี ๒ อย่าง ได้แก่ โภชนอสัปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคที่เป็นที่ไม่ถูกใจไม่พอใจไม่ถูกกับร่างกายไม่เกื้อกูลต่อสุขภาพฉันทยากไม่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจรและโภชนสัปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคที่ถูกใจพอใจถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉันทยากเป็นที่สมควรแก่การบริโภคของโยคาวจรเพราะมีส่วนช่วยส่งเสริมสนับสนุนหรือบั่นทอนสภาพจิตใจ

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคอธิบายไว้ว่า อาหารที่ไม่สมควรและที่สมควรแก่การบริโภค ในระหว่างกำลังปฏิบัติธรรมโยคาวจรบุคคลบางท่านได้รับประทานอาหารที่มีรสหวานแล้วก็ไม่ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจจิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสเปรี้ยวแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้นฉะนั้นอาหารที่มีรสหวานนั้น จึงเป็นอสัปายะ ส่วนอาหารที่มีรสเปรี้ยวเป็นสัปายะแก่โยคาวจรนั้น บางท่านเมื่อได้รับประทานอาหารที่มีรสเปรี้ยวแล้วก็ไม่ถูกปาก ไม่มีความชุ่มชื่นผาสุกใจ จิตใจไม่มั่นคง แต่เมื่อได้อาหารรสหวานแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่นผาสุกใจ ทำให้จิตใจมั่นคงถาวรยิ่งขึ้น ฉะนั้นอาหารที่มีรสเปรี้ยวจึงเป็นอสัปายะ ส่วนอาหารที่มีรสหวานเป็นสัปายะแก่โยคาวจรนั้นสำหรับรสเค็มขมเผ็ดฝาด ๔ อย่างนี้ ไม่ได้กล่าวโดยเฉพาะๆนั้นก็เพราะรสเหล่านี้เพียงแต่เป็นเครื่องปรุงให้รสทั้งสองนั้นดีขึ้น ดังนั้นเมื่อयरสหวาน และเปรี้ยวขึ้นมาแล้วก็เป็นอันว่า ได้กล่าวถึงรส ๔ อย่างนี้ ตามสมควรไป

๖. อุตสัปายะ

อุต หมายถึง ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมมี ๒ อย่างได้แก่ อุตสัปายะ คือสภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น หนาวเกินไป ร้อนเกินไป เป็นต้น และอุตสัปายะ คือ สภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป โยคาวจรพึงเลือกอยู่ในธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศที่ทำให้จิตใจของตนแจ่มใสมั่นคง เอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติธรรมของตน

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค^{๑๒} อธิบายไว้ว่า อากาศที่ไม่สบาย และสบายในขณะที่ปฏิบัติธรรมอยู่นั้น โยคาวจรบางท่านเมื่อได้รับอากาศร้อนแล้วก็รู้สึกไม่ค่อยจะสบายจิตใจที่ยังไม่แจ่มใสไม่มั่นคงก็กลับกระสับกระส่ายซุ่มหมองยิ่งขึ้นจิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่นแล้วก็กลับหุดหิดฟุ้งซ่านขึ้นมา แต่ถ้าได้รับอากาศเย็นก็รู้สึกสบายจิตใจที่ยังไม่แจ่มใสไม่ตั้งมั่นก็กลับแจ่มใส ตั้งมั่นขึ้น

^{๑๒} คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค, **อากาศที่ไม่สบายและสบาย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่น แล้วก็ถาวรยิ่งๆขึ้นไป ฉะนั้นอากาศร้อนจึงเป็นอุปายะ ส่วนอากาศเย็นเป็นอุปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้นโยคาวจรบางท่าน ได้รับอากาศเย็นแล้วก็รู้สึกไม่ค่อยจะสบายจิตใจ ที่ยังไม่แจ่มใส ไม่มั่นคงก็กลับกระสับกระส่ายซุนหมองยิ่งขึ้น จิตใจที่สงบระงับแจ่มใสตั้งมั่น แล้วก็กลับหงุดหงิดฟุ้งซ่านขึ้นมาแต่ถ้าได้รับอากาศร้อน ก็รู้สึกสบายจิตใจที่ยังไม่แจ่มใส ไม่ตั้งมั่นก็กลับแจ่มใส ตั้งมั่นขึ้นจิตใจที่สงบระงับแจ่มใส ตั้งมั่นแล้วก็ถาวรยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้นอากาศเย็นจึงเป็นอุปายะ ส่วนอากาศร้อนเป็นอุปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น

๗. อริยาปถสัปปายะ

อริยาปถ หมายถึง อาการหรือการเคลื่อนไหวอยู่ในกิริยาท่าทางอย่างใดอย่างหนึ่งมี ๒ อย่าง ได้แก่ อริยาปถสัปปายะ คือ อาการหรือการเคลื่อนไหวในกิริยาท่าทางที่ปฏิบัติแล้วไม่ถูกใจ มีการเคลื่อนไหวที่ไม่พอดี และอริยาปถสัปปายะ คืออาการหรือการเคลื่อนไหวในกิริยาท่าทางที่ปฏิบัติแล้วถูกใจ จนมีการเคลื่อนไหวที่พอดีโยคาวจรพึงเลือก อยู่ในอริยาปถที่เกิดความสบายกายสบายใจ

ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค อธิบายไว้ว่า ในอริยาปถ ๔ อย่างนั้น โยคาวจรบางท่าน เมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอริยาปถนอนแล้ว ก็ทำให้รู้สึกง่วงเหงาหาวนอน ไม่ค่อยได้รับผลดี ถ้าทำการปฏิบัติในอริยาปถอื่นๆก็รู้สึกว่ามีความสบายกายสบายใจทั้งได้รับผลดีโดยไม่มีนิรณฺโณเกิดขึ้นกวนใจ บางท่านก็ไม่ได้รับผลดีแต่ประการใด ในอริยาปถนั่งยืนเดิน แต่กลับได้รับผลดีในอริยาปถนอน บางท่านเมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอริยาปถนั่งยืนเดินแล้วรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ ไม่ค่อยได้รับผลดีถ้าทำการปฏิบัติอยู่ในอริยาปถเดินกับนอน ก็รู้สึกว่ามีความสบายกายสบายใจ ทั้งได้รับผลดีด้วย บางท่านก็ไม่ได้รับผลดีแต่ประการใด ในอริยาปถเดินนอน แต่กลับได้รับผลดีในอริยาปถนั่งยืนบางท่าน เมื่อทำการปฏิบัติอยู่ในอริยาปถเดินแล้วรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจไม่ค่อยจะได้รับผลดีถ้าทำการปฏิบัติในอริยาปถอื่นๆ ก็รู้สึกว่ามีความสบายกายสบายใจ ทั้งได้รับผลดีโดยไม่มีนิรณฺโณเกิดขึ้นกวนใจ บางท่านก็ไม่ได้รับผลดีแต่ประการใดในอริยาปถนั่งยืนนอน แต่กลับได้รับผลดีในอริยาปถเดิน ฉะนั้นอริยาปถใดได้รับผลดี คือ ทำให้จิตใจแจ่มใส สงบระงับดับเสียซึ่งนิรณฺโณ อริยาปถนั้นจัดเป็นสัปปายะแกโยคาวจรบุคคลนั้น เหตุฉะนั้นพึงทดลองดูในอริยาปถนั้นๆ อยู่อย่างละ ๓ วัน เช่นเดียวกันกับทำการทดลองในอาวาส สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสสัปปายะด้วยพระดำรัสอื่น เช่น สมัยอันมีอรรถาธิบายว่าคือ กาลที่ได้รับสัปปายะ ความเหมาะสม ๕ ประการคือ ธรรมเป็นที่สะดวกสบายแก่การเจริญปัญญา มีอุตุสัปปายะ อาหารสัปปายะ (โภชนสัปปายะ) เสนาสนะสัปปายะ(อาวาสสัปปายะ) บุคคลสัปปายะ และ ัมมัสสวนสัปปายะ (ภัสสะสัปปายะ)

คำว่า “อิริยาบถสัปายะ”^{๑๓} หมายถึง อิริยาบถที่เหมาะสมกับผู้บำเพ็ญเพียรภาวนา เช่น นั่งสมาธิ เดินจงกรม นอนสัพสาสน์ เป็นต้น ในขณะที่มนสิการกรรมฐาน อันทำให้บรรลุถึงความตรัสรู้ได้ในขณะเวลานั้น ลักษณะการนั่งสมาธิ จึงมีลักษณะหลากหลายในการวางท่าของมือและเท้า ซึ่งจะรวมถึงองค์ประกอบด้านสถานที่อันสัปายะ และด้านเวลาที่เหมาะสมกัน ฉะนั้น สิ่งแวดล้อมเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การเจริญกรรมฐานบรรลุความสำเร็จได้ ที่มีอิทธิพลต่อ “ขั้น ๕ เบญจขั้น” นั่นคือ “ร่างกาย” และ “จิตใจ” ที่มักเรียกว่า “นามรูป” คำว่า “สิ่งแวดล้อม” ในที่นี้จึงหมายถึง “อิริยาบถ สถานที่ เวลา” เป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดที่จะกำหนดความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม แต่ปัจจัยที่ควรนำมาพิจารณาด้วย นั่นคือ “คติ อุปาธิ กาล ปโยคะ” ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระทำอันเป็นประโยชน์เอื้อต่อการทำความดีที่เรียกว่า “สมบัติ ๔” หมายถึง ข้อดี ความเพียบพร้อม ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งอำนวยแก่การให้ผลของกรรมดี และไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบอำนวย ช่วยเสริม กรรมดี ได้แก่ ๑. “คติสมบัติ” คือ สมบัติแห่งคติ ถึงพร้อมด้วยคติ คติให้ ในช่วงยาวหมายถึง เกิดในกำเนิดอันอำนวย หรือที่เกิดอันเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึง ที่อยู่ ที่ไป ทางดำเนินดี หรือทำถูกเรื่อง ถูกที่ คือ กรณีนั้น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นที่นั้น ตลอดถึงแนวทางดำเนินชีวิตขณะนั้น เอื้ออำนวยแก่การทำความดี หรือการเจริญออกงามของความดี ทำให้ความดีปรากฏผลโดยง่าย ๒. “อุปธิสมบัติ” คือ สมบัติแห่งร่างกาย ถึงพร้อมด้วยรูปกาย รูปกายให้ ในช่วงยาวหมายถึง มีกายสง่า สวยงาม บุคลิกภาพดี ในช่วงสั้นหมายถึง ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ๓. “กาลสมบัติ” คือ สมบัติแห่งกาล ถึงพร้อมด้วยกาล กาลให้ ในช่วงยาว หมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกมีความเจริญ หรือบ้านเมืองสงบสุข มีการปกครองที่ดี คนในสังคมอยู่ในศีลธรรม สามัคคีกัน ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึง ทำถูกกาลถูกเวลา และ ๔. “ปโยคะสมบัติ” คือ สมบัติแห่งการประกอบ ถึงพร้อมด้วยการประกอบความเพียร กิจการให้ ในช่วงยาว หมายถึง ฝึกฝนในทางที่ถูก นำความเพียรไปใช้ชวนชวายเป็นประกอบการที่ถูกต้องดีงาม มีปกติประกอบกิจการงานที่ถูกต้อง ทำแต่ความดีงามอยู่แล้ว ในช่วงสั้นหมายถึง เมื่อทำกรรมดี ก็ทำให้ถึงขนาด ทำจริงจัง ให้ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ ใช้วิธีการที่เหมาะสมกับเรื่อง หรือทำความดีต่อเนื่องมาเป็นพื้นแล้ว กรรมดีที่ทำเสริมเข้าอีก จึงเห็นผลได้ง่าย

โดยธรรมชาติ มนุษย์ต้องอยู่ในอิริยาบถหลักๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อไปนี้ นอน นั่ง ยืน เดิน กิน คิด พุด เจียบ โดยกำหนดรู้ทันอิริยาบถนั้นๆ เพื่อให้เป็นที่ตั้งแห่ง “สติ-กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน” เมื่อกำหนดสติตามพิจารณามนสิการไว้เพื่อกำหนดรู้หมายจำด้วย “สัญญา ๖” ที่เกิดขึ้นจาก “เวทนา ๖” ในอารมณ์ทั้ง ๖ ให้อยู่ในสัจจภาวะนามรูป (ขั้น ๕) แห่งธาตุ ได้แก่ สิ่งที่ทรงสภาวะของ

^{๑๓} คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค, อิริยาบถสัปายะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

ตนอยู่เองตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นไปตาม “ธรรมนิยาม หมายถึง ความเป็นไปอันแน่นอนโดยธรรมดา ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล และมีรูปลักษณะ กิจอาการเป็นแบบจำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่างๆ ย่อมเกิดขึ้น อุบัติขึ้น ปรากฏขึ้น ในภาวะต่อไปนี้ ๑. สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง ๒. สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงเป็นทุกข์ และ ๓. ธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรม หรือสังขารและวิสังขารทั้งปวงไม่ใช่ตน ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายดังกล่าวนี้ จึงหมายถึง “ธาตุ ๑๘” (Elements) ดังนี้

- (๑) จักขุธาตุ (ธาตุคือ จักขุปสาท)
- (๒) รูปธาตุ (ธาตุคือ รูปารมณ)
- (๓) จักขุวิญญาณธาตุ (ธาตุคือ จักขุวิญญาณ)
- (๔) โสตธาตุ (ธาตุคือ โสตปสาท)
- (๕) สัทธาธาตุ (ธาตุคือ สัทธารมณ)
- (๖) โสตวิญญาณธาตุ (ธาตุคือ โสตวิญญาณ)
- (๗) ฆานธาตุ (ธาตุคือ ฆานปสาท)
- (๘) คันธธาตุ (ธาตุคือ คันธารมณ)
- (๙) ฆานวิญญาณธาตุ (ธาตุคือ ฆานวิญญาณ)
- (๑๐) ชิวหาธาตุ (ธาตุคือ ชิวหาปสาท)
- (๑๑) รสธาตุ (ธาตุคือ รสารมณ)
- (๑๒) ชิวหาวิญญาณธาตุ (ธาตุคือ ชิวหาวิญญาณ)
- (๑๓) กายธาตุ (ธาตุคือ กายปสาท)
- (๑๔) โผฏฐัพพธาตุ (ธาตุคือ โผฏฐัพพารมณ)
- (๑๕) กายวิญญาณธาตุ (ธาตุคือ กายวิญญาณ)
- (๑๖) มโนธาตุ (ธาตุคือ มโน)
- (๑๗) ธรรมธาตุ (ธาตุคือ ธรรมารมณ)
- (๑๘) มโนวิญญาณธาตุ (ธาตุคือ มโนวิญญาณ)

อย่างไรก็ตาม คำว่า “อิริยาบถ”^{๑๔} (Posture) หมายถึง อาการกิริยาเคลื่อนไหวในมิติสัมพันธ์ระหว่างสถานและเวลา ซึ่งหมายถึง “ความแปรปรวน-วิปริณาม-Change” ๑ “ความเปลี่ยนแปลง ความไม่เที่ยง อนิจจตา Impermanence” ๑ “ความผันแปรหลากหลาย ความแผกผัน ปริวรรต ไวการ Transformation” ซึ่งรวมความหมายถึง “สภาพที่ทนไม่ได้” คือ “ทุกข์ตา”

^{๑๔} คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค, อิริยาบถสัปปายะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

(Suffering State) หมายถึง ความเป็นทุกข์ ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความเป็นสภาพที่ทนได้ยาก หรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ได้แก่ ๑. “ทุกข์ทุกข์ตา” คือ สภาพทุกข์คือทุกข์ หรือความเป็นทุกข์ เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทางกายก็ตาม ใจก็ตาม ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่เราเข้าใจสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ ๒. “วิปริณามทุกข์ตา” คือ ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน ได้แก่ ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์เมื่อต้องเปลี่ยนแปลงแปรไปเป็นอย่างอื่น และ ๓. “สังขารทุกข์ตา” คือ ความเป็นทุกข์เพราะเป็น “สังขาร” นั่นคือ สิ่งทั้งปวง (นามรูปแห่งขั้น ๕) ซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ที่ถูกบีบคั้นด้วย “การเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้” พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วย “อุปาทาน-อุปาทานขั้น-อุปาทานขั้น ๕” ในวลีที่ว่า “การเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้” นั้น หมายถึง “อนัตตตา” คือ ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่ใช่เขา ความไม่ใช่เรา ความเป็นของมิใช่ตัวตน “ความว่างเปล่า” (Void) หรือ “ความเป็นสุญญตา” (Emptiness) สภาพหาเจ้าของไม่ได้ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของใครๆ เป็นสภาวะธรรมที่ดำรงอยู่และเป็นไปตามธรรมดาของมัน อาจกล่าวได้ว่า “อนัตตตา” โดยสภาวะของมันเองก็แย้งหรือค้านต่อความเป็นอัตตา มีแต่ภาวะที่ตรงข้ามกับความเป็นอัตตาแห่งตัวตน

ฉะนั้น “อิริยาบถ” ทำให้เห็นเกิด “อริขชา โมหะ” ความไม่รู้ ความหลงมกมาย กิเลส ธรรมเครื่องบดบังปัญญาให้อ่อนกำลังลง “อโยนิโสมนสิการ” คือ ๑. “เห็นไม่เที่ยง เป็นเที่ยง” ๒. “เห็นทุกข์ เป็นสุข” ๓. “เห็นอนัตตา เป็นอัตตา” ฉะนั้น ข้อสรุปอนุนาม (Inferring Conclusion) ก็คือว่า ความเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่างๆ นั้น เกิดขึ้นทั้งตั้งใจไม่ตั้งใจ เพราะร่างกายและจิตใจต้องทนต่อสภาพแห่งทุกข์ ความทรมาน หรือ ความเจ็บปวด การลดและบรรเทาอาการเจ็บปวดเหล่านั้นได้ มนุษย์จะต้องเคลื่อนไหวหลักหนี “ตำแหน่ง สถานที่ บริเวณ” (Position Place Space) และ “เวลา กาล กับ อายุขัย” (Time) แห่งความเจ็บปวดนั้นไป สู่อีกสภาวะอื่นที่รู้สึกสบายกว่า เป็นสุขกว่า โดยอยู่ในอาการหลักๆ ได้แก่ นอน นั่ง ยืน เดิน กิน คิด พุด เจ็บ เป็นต้น ส่วนคำว่า “ตำแหน่ง สถานที่ บริเวณ” (Position-Place-Space) และ “เวลา กาล กับ อายุขัย” (Time) นั้น เป็นองค์ประกอบหรือลักษณะอาการเฉพาะของ “ชีวิต” (Life) ที่เรียกว่า “ชีวิตินทรีย์” คือ ภาวะหลักที่ทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตเป็น “นิสสยปัจจัย” ที่อาศัยให้แก่ “วิญญาน” ที่เรียกว่า “มโนทริย” ฉะนั้น ทั้ง “ชีวิตินทรีย์” กับ “มโนทริย” ต่างก็เป็น “อัญญมัญญปัจจัย” ให้กันและกัน หมายถึง ปัจจัยโดยอาศัยซึ่งกันและกันตามหลักปัจจัยการ หรือ ปฏิจจสมุปบาท นั่นคือ “สหชาติปัจจัย” หมายถึง ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน ประกอบพร้อมอยู่ด้วยกัน ที่มีชื่อว่า “สัมปยุตตปัจจัย” ปัจจัยโดยประกอบกันนั้น หมายความว่า เมื่อมี “วิญญาน” เกิดขึ้น “ชีวิต” ก็คือ “อัตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องมีอยู่ ไม่ใช่ “อวิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป แต่ถ้า “ตายไม่มีชีวิต” นั้น “วิญญาน” จะเป็น “วิปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน แยกออกจากร่างศพ ภาวะแห่ง “ชีวิต” หรือ “ชีวิตินทรีย์” จะเป็น ๑. “นัตตปัจจัย” ปัจจัยโดยต้องไม่มีอยู่ ร่างสลาย เน่าเปื่อย และ ๒. “วิคตปัจจัย” ปัจจัยโดยต้อง

ปราศไป กลายเป็นธาตุทั้ง ๔ ในทันที แต่ในทางตรงกันข้าม “วิญญาณ” จะแปรสภาพเป็น ๑. “อตฺถิ ปัจจัย” ปัจจัยโดยต้องมีอยู่ ไม่สูญ ๒. “อวิคตปัจจัย” ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป คงอยู่ในรูปแบบ “ชีวิต สันตติ” ในอีก “อุปตติภพ กรรมภพ” อื่น ซึ่งดำเนินตาม “ภวจักร-วัฏฏะ ๓” ในสังสารทุกข์ โดยมี “กิเลสตัณหา-อวิชชา” (กิเลสวัฏฏ์) เป็น “อาสวนปัจจัย” ปัจจัยโดยการเข้าบ่อหรือทำให้ชินกลายเป็น อนุสัย ซึ่งประกอบด้วยอีก ๒ ปัจจัย ได้แก่ ๑) “กรรมปัจจัย” ปัจจัยโดยเป็นกรรม คือ “เจตจำนง-สัญญา เจตนา” เรียกว่า “กรรมวัฏฏ์” และ ๒) “วิปากปัจจัย” ปัจจัยโดยเป็นวิปาก เรียกว่า “วิปากวัฏฏ์” ฉะนั้น กระบวนการเกิดดับของชีวิต จึงอยู่ภายใต้ “กฎแห่งกรรม” นั่น “กัมมสัทธา” เชื่อกรรม “วิปาก สัทธา” เชื่อผลของกรรม และ “กัมมัสสกาตาสัทธา” เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน ทั้งหมดเป็น ความเชื่อ ความศรัทธา ที่ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญา ไม่ใช่มงายไม่มีเหตุผล

เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอันเป็นเที่ยงแท้เหมาะแก่ทุกกาลเวลา คือ ไม่ว่าเมื่อใดก็ยังเป็นจริงเสมออย่างชัดเจน หากเราสามารถนำตนและทำตนให้เดินตามแนวของ สปปายะ ๗ นี้ได้บริบูรณ์ชีวิตความสบายที่เราปรารถนาจะไปไหนเสีย ซึ่งทั้งหมดทั้งปวงนี้ก็สอดคล้อง กับวิถีชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของพระเจ้าอยู่หัวสอดคล้องกับหลักของการดูแลสุขภาพตามวิถี ธรรมชาติ และตรงกับวิถีชีวิตของมนุษย์

๒.๓ ประโยชน์ของสปปายะ

สภาพแวดล้อมของสถานที่นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การปฏิบัติธรรมได้ผลดี “สถานที่ ปฏิบัติธรรมต้องสปปายะ ประกอบด้วย ๑. อาวาสสปปายะ ที่อยู่เหมาะสม คือเป็นที่ร่มเย็นสบาย ไม่ลำบาก ๒. โฉจรสปปายะ ที่บิณฑบาตเหมาะสม คือมีหมู่บ้านหรือชุมชนไม่ไกลไม่ไกลเพื่อให้ บิณฑบาตได้ ๓. ภัตตสปปายะ การพูดคุยที่เหมาะสม คือพูดเรื่องธรรมที่ทำให้เกิดสติปัญญาและ ความสงบ และพูดพอประมาณ ๔. บุคคลสปปายะ บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม คือ อยู่กับคนที่มีศีล สมานี ปัญญา ๕. โภชนสปปายะ อาหารที่เหมาะสม คือมีอาหารการกินที่เหมาะสมและพอดีกับ ร่างกาย ๖. อุตุสปปายะ คือสภาพแวดล้อมเหมาะ คือ ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป และ ๗. อิริยาปถสปปายะ อิริยาปถที่เหมาะสม คือ บางคนถูกกับจงกรม บางคนถูกกับนั่ง โดย สภาพแวดล้อมของวัดป่าธรรมสุขนี้ก็ครบทั้ง ๗ ข้อเกื้อกูลการปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี

๒.๔ สรุป

การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ๑. ความพร้อมในการพัฒนาของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน ๒. การวางแผนพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติ ธรรมจะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่บิณฑบาต(โคจรคาม) อาหาร(โภชนะ) บรรยาการ (อุตุ) ความ พร้อมและความเข้าใจของบุคลากร (บุคคละ) ๓. ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการ

กระบวนการอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ รวมถึงนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนา วัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม (ภัสสะ) ๔. การจัดทำแผนของโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรม ปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบและมีความสอดคล้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (อิริยาบถ) ๕. ความ ศรัทธาและความเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมที่มีต่อสำนักปฏิบัติธรรมนอกจากนี้ผลจากการวิจัยยังแสดง ให้เห็นว่า ทัศนคติของบุคคลภายนอกที่มีต่อการพัฒนาวัดและความร่วมมือร่วมแรงกันของสมาชิกใน วัด เป็นปัจจัยความสนับสนุนที่สำคัญต่อความสำเร็จจากผลการวิจัย รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสม ต่อการปฏิบัติธรรม คือ สปปายะ ๗ ได้แก่ ๑. อาวาสสปปายะ ๒. โจรสปปายะ ๓. ภัสสสปปายะ ๔. บุคคลสปปายะ ๕. โภชนสปปายะ ๖. อุตุสปปายะ ๗. อิริยาบถสปปายะ และมีกัลยาณมิตรเป็น เครื่องสนับสนุน มีคุณลักษณะสปปายะ ๗ และกัลยาณมิตรซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดหวังว่างานวิจัย นี้จะให้แง่คิดและอำนวยความสะดวกในการศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมของวัดต่างๆ ให้มีความสอดคล้องใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด ทั้งเป็น ประโยชน์สำหรับท่านผู้สนใจและผู้มุ่งนำไปปฏิบัติสำหรับตนและผู้อื่นได้เป็นอย่างดีเพื่อความเข้าใจ การปฏิบัติธรรม และการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน

๑. สบายการอยู่ (อาวาสสปปายะ) ที่อยู่เหมาะสม ไม่พลุกพล่านจอแจเกินไป

๒. สบายการไป (โจรสปปายะ) แหล่งการกิน การเดินทางสถานที่สำคัญต่างๆ มีระยะ พอเหมาะ ไม่ไกลเกินไปนัก เดินทางได้ง่าย

๓. สบายพุดคุษ (ภัสสสปปายะ) การพุดคุษที่เหมาะสมในหมู่คนดี ไม่พุดมากหรือน้อยเกินไป

๔. สบายคบคน (บุคคลสปปายะ) คบหาบุคคลที่ถูกกันเหมาะสมกันพากันไปในทางที่ดี มีผู้รู้เป็นที่ปรึกษา มีมิตรแท้ที่จริงใจ

๕. สบายการกิน (โภชนสปปายะ) รับประทานอาหารที่เหมาะสมต่อสุขภาพ เพศ วัย อย่างไม่ยากและไม่เป็นโทษต่อร่างกาย

๖. สบายอากาศ (อุตุสปปายะ) ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสมไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป น้ำไม่ท่วม ไม่มีภัยธรรมชาติ

๗. สบายท่าทาง (อิริยาบถสปปายะ) การอยู่ในอิริยาบถที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ เคลื่อนไหว ได้สะดวก อิสระ วางตนได้เหมาะกับกาลเทศะ

บทที่ ๓

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการ สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

ในบทที่ ๓ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย หลักการและวิธีการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ แนวคิดและความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

จากการศึกษา ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับสำนักและการปฏิบัติธรรม มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

๓.๑.๑ แนวคิดและความสำคัญของสำนักปฏิบัติธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^๑ อธิบายคำว่า “ปฏิบัติธรรม” หมายถึง “ประพฤติตามธรรม, เจริญภาวนา”

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์^๒ ได้ให้คำนิยามความหมายคำว่า “ปฏิบัติ” ไว้ว่า หมายถึง “ประพฤติ, กระทำ, บำรุง, เลี้ยงดู” ส่วนคำว่า “ธรรม” หมายถึง สภาพที่ทรงไว้, ธรรมตา, ธรรมชาติ, สภาวะธรรม, สัจธรรม, ความจริง, เหตุ, ต้นเหตุ, สิ่ง, ปรากฎการณ์, ธรรมารมณ์, สิ่งที่ใจคิด, ความถูกต้อง, ความประพฤติชอบ, หลักการ, แบบแผน, ธรรมเนียม, หน้าที่, ความชอบ, ความยุติธรรม, พระธรรม, คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, ความหมายของการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เวิร์คพอยท์สำนักพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๗๗.

^๒ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, ความหมายของคำว่าปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๗.

จำลอง ดิษยวณิช^๓ ให้แนวทางในการลดความเครียดด้วยการปฏิบัติทางจิตที่เรียกว่า “จิตภาวนา” ซึ่งอาจเป็น การเจริญสมณกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานก็ได้ โดยใช้สติเป็นเครื่องกำหนด เช่น เห็นก็รู้ว่าเห็น ไม่ต้องปรุงแต่งว่าเห็นแล้วชอบไม่ชอบ มหาเถรสมาคมให้การส่งเสริมสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศ จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้น เพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนา

๓.๑.๒ ประวัติและความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย

ดินแดนสุวรรณภูมิแถบนี้ ปรากฏซากศพมนุษย์อายุ ๒๐,๐๐๐ ปี แต่เผ่าพันธุ์ได้สูญสิ้นไป สมัยใดไม่ทราบ ศูนย์กลางของชนชาติไทย ราว ๔,๐๐๐ ปีที่แล้วอยู่ภาคเหนือของกลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ต่อมาเร่ร่อนมาทางใต้เรียกว่า เผ่าไทย ที่ตั้งของเมืองไทยอยู่ในยูนานและเสฉวน เมื่อ ๒,๐๐๐ ปีที่แล้ว ในเขตกลุ่มเจ้าพระยา มีมนุษย์เผ่าละว้า ตั้งบ้านเรือนอย่างง่าย ๆ ขึ้น ต่อมาชาวอินเดียได้เข้ามาสอน อารยธรรม และตั้งอาณาจักรขึ้นปกครองชาวพื้นเมืองละว้าพุทธศาสนาเริ่มถูกเผยแพร่เป็นครั้งแรกใน ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๕ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์ ด้วยการส่งพระธรรมทูต ๒ ท่านคือ พระโสณะ และพระอุตตระ เดินทางสู่ดินแดนแถบนี้ที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งมีมากกว่า ๗ ประเทศรวมกัน เช่น ไทย พม่า ศรีลังกา ญวน กัมพูชา ลาว และมาเลเซียโดยมีพวกละว้า และมอญโบราณอาศัยอยู่ แต่หลักฐานใน “หนังสือ ๒,๔๐๐ ปีในแหลมทอง” ได้แสดงไว้ว่า แท้จริงชนชาติไทยมีภูมิลำเนาดั้งเดิมอยู่ ก่อน ๒,๐๐๐ – ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ในบริเวณแหลมทองหรือสุวรรณภูมิ และนับว่าเป็นครั้งแรกของดินแดน นี้ที่ได้เริ่มนับถือพุทธศาสนาพื้นแผ่นดินจุดแรกของอาณาจักรสุวรรณภูมิ หรือที่เรียกกันว่า "แหลมทอง" ซึ่งท่านพระโสณะกับพระอุตตระ ได้เดินทางจากชมพูทวีป เข้ามาประดิษฐานนั้น จดหมายเหตุของหลวง จินเจียนจึงเรียกว่า "ทวาราวดี" สันนิษฐานว่าได้แก่ที่จังหวัดนครปฐม เพราะมีโบราณสถานและ โบราณวัตถุต่างๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ศิลารูปพระธรรมจักร เป็นต้น ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานประจักษ์พยาน อยู่ว่า พระพุทธศาสนาที่เข้ามาในครั้งนี้เป็นแบบเถรวาทดั้งเดิม

ยุคอาณาจักรฟูนัน กษัตริย์พระองค์แรกของไทยที่นับถือพระพุทธศาสนามีพระนามว่า ขุน หลวงแม่น้ำ ในช่วงปีพ.ศ. ๖๐๐ สมัยอาณาจักรอัยลาวที่รับอารยธรรมมาจากอินเดียเต็มที่ ยุคนี้การศึกษา พุทธศาสนารุ่งเรืองมากด้านคำสอน และศาสนวัตถุ โดยมีทั้งแบบเถรวาท และมหายานร่วมกับศาสนา พราหมณ์ ในยุคลพบุรี ศตวรรษที่ ๑๕ – ๑๘ พม่าได้โจมตีพวกมอญโดยยึดเอานครปฐมไป พระเจ้า

^๓ จำลอง ดิษยวณิช, **แนวทางในการลดความเครียดด้วยการปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

อินรชากษัตริย์พม่า ได้กวาดต้อนพระสงฆ์ และศิลปกรสาขาต่างๆ กลับสู่พม่าจำนวนมาก โดยทั้งอาณาจักรให้พวกขอมครอบครอง ต่อมามีการสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ และศาสนสถานเพิ่มเติม ในยุคนี้อมีเทวสถานที่ลือชื่อกันมากเช่น ปราสาทเขาพระวิหาร ปราสาทหินพิมาย และพระปรางค์สามยอด ชาวบ้านที่เป็นพวกขอมจะนับถือพราหมณ์ (ลัทธิศิวเวท) และพุทธศาสนamahayanaผสมกัน

ช่วงศตวรรษที่ ๑๘ เกิดอาณาจักรน่านเจ้าปกครองโดยราชวงศ์เม็งราย เมื่อพระเจ้าเม็งราย พ่อขุนรามคำแหง และพระเจ้าจำเมือง ได้ร่วมสาบานว่าจะไม่เป็นศัตรูกัน พร้อมกับจะร่วมรบปราบ อาณาจักรมอญแถบลุ่มแม่น้ำปิง จนในที่สุดสำเร็จและได้จัดตั้งนครพิงค์เชียงใหม่ เป็นเมืองหลวง ที่เป็นปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรล้านนาไทย

ยุคต่อมาคือสมัยสุโขทัย ดินแดนที่ปกครองโดยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์(พระร่วง) ด้วยการ บริหารแบบพุทธศาสนา ได้ตั้งมั่นในสุโขทัย และเลิกล้มถือพุทธศาสนamahayanaแบบขอม ท่านยังนำเอา ระบบปกครองตามแนวของพุทธศาสนาเถรวาทมาใช้ โดยได้รับพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์จาก พระสงฆ์ ชาวลังกา(ลังกาวงศ์) ยุคนี้เริ่มปรากฏในประวัติศาสตร์บันทึกว่ามีพระสงฆ์ ฝ่ายอรัญวาสีคือมุ่งเน้น วิปัสสนาธุระมาก โดยพบได้จากซากวัดที่สุโขทัย เชียงใหม่ และสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานสาขา ที่วัด พระยี่น จ.ลำพูน แม้พระสงฆ์สมัยนั้นจะได้รับการฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานบ้าง แต่สำหรับชาวบ้านส่วนมากยัง มุ่งเน้นการทำมาหากิน มากกว่าการปฏิบัติกัมมัฏฐาน ต่อมาสมัยอยุธยา ในศตวรรษที่ ๒๓ ปรากฏเรื่อง วิปัสสนาธุระ โดยสมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (ศุข) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า พระสังฆราชไก่เถื่อน (เจ้าอาวาสองค์ที่ ๔ ของวัดมหาธาตุฯ จ.อยุธยา) ซึ่งเคยจำพรรษาที่วัดลานลอย อ.กรุงเก่า ส่วนพระสงฆ์ ด้านวิปัสสนาธุระฝ่ายอรัญวาสีอีกท่าน คือพระวิสุทธาจารย์เถระ (เจ้าอาวาส วัดประดู่ทรงธรรม อ.กรุงเก่า) ได้เผยแผ่วิปัสสนาจนกระทั่งมรณภาพในยุครัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ครั้นถึงยุคกรุงธนบุรี พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมากด้านศาสนสถาน เพราะมีการสร้าง วัดมากมาย และจำนวนพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้น อย่างรวดเร็ว จนต้องตามชำระพระอลัชชี (พระนอกรีต) ด้วยการจับมาสึก ยุคนี้คือยุคแรกที่สถาปนาองค์พระสังฆราช และยังได้ลอกพระไตรปิฎกลงในใบลาน อีกทั้งยังได้คัมภีร์วิสุทธิมรรคจากประเทศเขมรอีกด้วย ถึงกระนั้นการปฏิบัติธรรม ก็ยังคงไม่แพร่หลาย แก่ชาวบ้าน โดยที่ประวัติมิได้กล่าว ถึงเรื่องกัมมัฏฐานมากนัก แต่พระเจ้าตากสินทรงเคร่งครัด และฟื้นฟู พุทธศาสนา เมื่อใดที่เสร็จราชการ ท่านจะทรงเข้าปฏิบัติกัมมัฏฐานที่วัดบางยี่เรือ (วัดอินทาราม ในปัจจุบัน) เรียกว่า ลักษณะบุญ โดยมิได้อธิบายละเอียดเป็นหลักฐานว่า ปฏิบัติด้วยรูปแบบใด จนถึงสมัย รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ได้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ และเริ่มก่อสร้างวัด

กับพระพุทธรูปหลายแห่ง ต่อมาได้อาราธนาสมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (ศุข) มาที่วัดพลับ จ.ธนบุรี เพื่อสถาปนาเป็นวัดหลวงฝ่ายวิปัสสนาธุระ(วัดป่าอรัญวาสี) ชื่อว่า วัดราชสิทธาราม

มหาเถรสมาคมในปัจจุบัน ได้กำหนดให้สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือชื่อย่อ ศธจ. เป็นหน่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการสอนปฏิบัติกรรมฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ของคณะสงฆ์ไทย ภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม ก่อตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยใช้สำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่แล้วได้รับการยกขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือจัดตั้งขึ้นใหม่โดยคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด^๔

ปัจจุบันสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด มีจำนวนกว่า ๑,๕๑๐ สำนัก แบ่งเป็นมหานิกาย ๑,๓๓๙ สำนัก และธรรมยุต ๑๗๑ สำนัก กระจายอยู่ในทุกจังหวัดในประเทศไทย โดยมีส่วนการศึกษา สงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลัก ที่รับสนองงาน การดำเนินงานสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ของมหาเถรสมาคมในปัจจุบัน

คณะสงฆ์ไทย โดยมหาเถรสมาคม ได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.๒๕๔๓ ขึ้น เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งต้องเสนอผ่านความเห็นชอบตามลำดับเจ้าคณะปกครองคณะสงฆ์ โดย คัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่แล้ว เพื่อได้รับการยกขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด หรือจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นใหม่ โดยคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งสำนักปฏิบัติธรรม ที่จะเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดได้ ต้องมีที่ตั้งอยู่ในวัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดเรียบร้อยแล้ว และอยู่ภายในสังกัดมหาเถรสมาคมเท่านั้นโดยในแต่ละสำนัก ต้องมีการจัดการสอนการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรตามที่กำหนดไว้ ๕ สายปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วย

๑. สายบริกรรมพุท-โธ
๒. สายบริกรรมยุบหนอ-พองหนอ
๓. สายบริกรรมสัมมา-อรหัง
๔. สายอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ)
๕. สายพิจารณารูป-นาม

^๔ กรมการศาสนา, ประวัติและความเป็นมาของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๗.

ก. ประวัติกัมมัฏฐาน สายธรรมยุติ - พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต^๕

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต - พระอาจารย์กัมมัฏฐานที่มีชื่อเสียงมากที่สุด และมีคุณูปการอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย ตามแนวการปฏิบัติกัมมัฏฐาน (สมถยานิกะ) ด้วยรูปแบบการใช้องค์บริการมพุทธ

ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของคณะสงฆ์สายธรรมยุติ มีดังนี้

๑. สมัยสุโขทัย

ตามหลักภาวานานัยแห่งปัญจสุทนี ในอรรถกถา มัชฌิมนิกาย เริ่มมีการปฏิบัติและการสอนสมถยานิกะ (ทำสมถก่อน แล้วจึงเจริญวิปัสสนาต่อ) โดยพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสี ที่มุ่งเน้นวิปัสสนาธุระตามสำนักกัมมัฏฐานสาขาต่างๆ ใน สุโขทัย เชียงใหม่ และลำพูน

๒. สมัยกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร(ศุข)เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ จ.อยุธยา ทรงสอนวิปัสสนาธุระจนกระทั่งถึงยุคสมัยรัตนโกสินทร์

๓. สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (ศุข) ย้ายมาที่วัดพลับ จ.ธนบุรี และได้รับการสถาปนาเป็นวัดหลวงฝ่ายวิปัสสนาธุระ(วัดป่าอริยวาสี) โดยต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดราชสิทธิาราม

สมัยรัชกาลที่ ๒ พระมหาโต ต่อมาได้เลื่อนเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ท่านได้ฝึกวิปัสสนาธุระที่ วัดสังเวชฯ บางลำภู กรุงเทพฯ และเผยแพร่จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยที่ท่านถูกยกย่องว่าได้วิมุตติหลุดพ้นแล้ว

สมัยรัชกาลที่ ๔ เพิ่มนิกายพระสงฆ์ใหม่ชื่อ ธรรมยุติ จากเดิมที่มีแต่ มหานิกาย สนับสนุนให้เรียนบาลีศึกษา หลักสูตรเปรียญธรรม และนักธรรม (คันถธุระ) สำหรับพระภิกษุ เพราะตรวจสอบได้เป็นรูปธรรม

- มอบหมายให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย สอนวิปัสสนาธุระเอง เพราะไม่มีพระอาจารย์ ที่สอนวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ตรงตามพระไตรปิฎก

- พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ฝึกกัมมัฏฐานกับ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล จากนั้นท่านได้ธุดงค์ไป ภาคอีสาน ปฏิบัติต่อจนได้บรรลุคุณวิเศษ และเผยแพร่กัมมัฏฐานแบบบริการมพุทธ ซึ่งเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสจนถึงปัจจุบัน โดยมีสำนักกัมมัฏฐานเผยแพร่อยู่ทั่วประเทศ และหลายประเทศทั่วโลก

^๕ กรมการศาสนา, ประวัติกัมมัฏฐาน สายธรรมยุติ - พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒.

สมัยรัชกาลที่ ๕

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เสนอว่าการปฏิบัติ (๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙) วิปัสสนาธุระนั้นไม่ได้เป็นไปตามคำสอนในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จึงเสนอให้ยกเลิก การสอน วิปัสสนาธุระของสายมหานิกาย

๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๙

- การปฏิบัติด้านวิปัสสนาธุระได้ขาดหายไปจากหลักสูตรการศึกษา ของคณะสงฆ์ไทย

สมัยรัชกาลที่ ๙ (พ.ศ. ๒๔๓๘) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้บรรจุวิปัสสนา กัมมัฏฐานรูปแบบบริการ พุทโธ เป็นหลักสูตรปฏิบัติภาคบังคับ ๑๕ วันที่สอนโดยพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ)

ยุคร่วมสมัย พระเกจิอาจารย์กัมมัฏฐาน สายธรรมยุติ (บริการพุทโธ) จากอดีตถึงปัจจุบันมี ดังนี้

- พระอริยกวี (อ่อน)
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)
- สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน)
- พระปัญญาพิศาลเถร (หนู จิตปัญโญ)
- หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล
- หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
- พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)
- พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท)
- พระราชพรหมยาน (หลวงพ่อถ่านสิงดำ)
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)
- พระราชสังวรญาณ (หลวงพ่อพุธ ฐานิโย)
- พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตาบัว ญาณสัมปันโน)
- พระราชธรรมเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินฺทโร)
- พระราชพิพัฒน์นทร (ถาวร จิตตถาวโร)
- พระวิสุทธิญาณเถร (หลวงพ่อสมชาย จิตวิริโย)
- หลวงพ่อสนอง กตปุญโญ เป็นต้น

ข. ประวัติกัมมัฏฐาน สายมหานิกาย – สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)^๖

พระพิมลธรรม (อาจ อาสภ) ภายหลังได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ ท่านมีวิสัยทัศน์ และคุณูปการอย่างยิ่งสำหรับ วงการวิปัสสนากัมมัฏฐาน (วิปัสสนายานิกะ) ตามรูปแบบการใช้องค์บริการ พองหนอ ยุบหนอ โดยได้ ริเริ่มนำการสอน ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค และการเรียนพระอภิธรรมปิฎก (อภิธัมมัตถสังคหะ ๙ ปริจเฉท) มาร่วมเผยแพร่แก่พระสงฆ์เป็นครั้งแรกในประเทศไทย

^๖ กรมการศาสนา, ประวัติกัมมัฏฐาน สายมหานิกาย – สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ของคณะสงฆ์สยามหานิกาย มีดังนี้

สมัยรัชกาลที่ ๕ การปฏิบัติด้านวิปัสสนาธุระได้ขาดหายไปจากหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ในวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๙

พ.ศ. ๒๔๔๑ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ไปร่วมงานที่ท้องสนามหลวง และได้สนทนากับท่านอุละหม่อง เอกอัครราชทูต แห่งสหภาพพม่า จึงทำให้ท่านสนใจในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ภาษาบาลีฉบับอักษรพม่า เพราะมีความสมบูรณ์ทางด้านคัมภีร์^๗

พ.ศ. ๒๔๔๒ สภาการพุทธศาสนาแห่งสหภาพพม่าได้ส่งผู้ชำนาญการสอน พระอภิธรรมปิฎก ๒ ท่านมาประเทศไทยคือ ท่านสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ สอนอยู่ที่วัดระฆังฯ(มรณภาพปีพ.ศ. ๒๕๐๙) และ ท่านเตชินทะ ธัมมาจริยะ สอนอยู่ที่ วัดปรกพม่า ซึ่งท่านได้เดินทางกลับพม่าในปี พ.ศ. ๒๕๐๔

พ.ศ. ๒๔๔๓ ประเทศไทยได้รับพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา จากประเทศพม่าจำนวน ๓ ชุด โดยมอบให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ๑ ชุด, มหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร ๑ ชุด และแก่นักสอนพระอภิธรรม วัดระฆังโฆสิตาราม ๑ ชุด

พ.ศ. ๒๔๔๕ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้อ่านหนังสือ พระวิสุทธิมัคค์เผด็จ และเห็นว่าเมืองไทยยังไม่มี รูปแบบวิปัสสนา ที่สอนตรงตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเรียบเรียงมาจากพระไตรปิฎก ท่านจึงมีดำริให้ส่งพระมหาโชดก ญาณสิทธิ ไปฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามสำนักต่างๆ ในประเทศไทย และส่งไปที่พม่าเพื่อประโยชน์ด้านวิปัสสนาธุระ ท่านจึงเป็นผู้ริเริ่ม บุกเบิก สนับสนุน และเผยแผ่วิปัสสนาธุระที่สำคัญที่สุด ของฝ่ายมหานิกาย

พ.ศ. ๒๔๔๖ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ส่ง พระมหาบ่าเพ็ญ กับสามเณรไสว ไปศึกษาคันถะธุระ และยังได้ส่ง พระมหาโชดก ญาณสิทธิ ไปฝึกวิปัสสนาธุระ ด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน กับพระโสภณมหาเถระ (พระมหาสีสยาตอ) ที่สำนักปฏิบัติวิปัสสนาสาสนยิสสา จ.ย่างกุ้ง ประเทศพม่า จนได้สำเร็จเป็นพระวิปัสสนาจารย์ ต่อมาได้กลับมาสอนที่วัดมหาธาตุฯ คณะ ๕ กรุงเทพฯ พร้อมกับพระธรรมทูตชาวพม่า (วิปัสสนาจารย์) ที่ร่วมเดินทางมาเผยแผ่วิปัสสนาธุระ ตามคำเชิญของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) อีก ๒ ท่านคือ พระอินทวังสะ (ไม่นานก็กลับพม่า) ส่วนพระอาจารย์ภักทันทะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ สอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่โบสถ์และในคณะ ๕ วัดมหาธาตุฯ

พ.ศ. ๒๔๔๘ ท่านได้นำวิปัสสนาธุระเสนอต่อคณะสังฆมนตรี และได้มีมติรับหลักการพร้อมกับยกวิปัสสนาธุระ เป็นกองการวิปัสสนาธุระ ของมหาเถรสมาคมในยุคนั้น

^๗ กรมการศาสนา, พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ), (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๔.

พ.ศ. ๒๕๐๕ พระอาจารย์ภัททันตะ อาสภเถระ จัมมาจริยะ ได้ย้ายจากวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร ไปสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่สำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม จังหวัดชลบุรี

พ.ศ. ๒๕๐๗ พระพิมลธรรมถูกก่อกวนแกล้งด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ถูกบังคับให้สละผ้าเหลือง และถูกจำคุกที่สันติบาล ด้วยเหตุผลทางการเมืองในขณะนั้น ต่อมาท่านได้หลุดพ้นจากทุกข้อกล่าวหา และได้รับคืนสมณศักดิ์เป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ แต่เป็นที่น่าเสียดายของประเทศไทย ที่ท่านไม่ได้กลับเข้าทำงานสู่ฝ่ายบริหาร และพัฒนางานธุระสำคัญที่สุด ๒ ประการของคณะสงฆ์ไทยคือ

๑. คันถธุระ (การศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ)
๒. วิปัสสนาธุระ (การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔)

พ.ศ. ๒๕๒๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แต่งตั้งกองวิปัสสนาธุระ และได้เล็งเห็นความสำคัญ โดยบรรจุการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นหลักสูตรภาคบังคับแก่พระนิสิตและนิสิตทุกรูปคนในระดับปริญญาตรี โท และเอก

พ.ศ. ๒๕๔๑ พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัคคมหากัมมัฏฐานาจริยะ ได้รับนิมนต์ไปจำพรรษาที่ วัดภัททันตะอาศาราม ต.หนองปรือ อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี

ยุคร่วมสมัย วิปัสสนาจารย์และอาจารย์สายมหานิกาย (บางส่วน) ของสายบริการมพองยุบมีดังนี้

- พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ	- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ)
- พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมฺโม)	- พระเทพสิทธิธำรง (ทอง สิริมฺงคฺโล)
- พระครูประจักษ์ สิริวัฒน	- พระอาจารย์สมภาร สมภาโร
- พระอาจารย์มหาเหล็ก จันทสีโล	- พระอาจารย์สว่าง ติฏฺฐวีโร
- พระมหาทองม้วน สุทฺธจิตฺโต	- พระอาจารย์ไสว ญาณวีโร
- พระอาจารย์ชัชวาล ชินสโร	- แม่ชีบุญมี เวชสาร เป็นต้น

สายวิปัสสนาวงศ์ของวิปัสสนาจารย์รูปแบบบริการม พองหนอ ยุบหนอ^๔

ตามสายวิปัสสนาวงศ์ที่ปรากฏนามของลำดับพระวิปัสสนาจารย์ที่ได้ร่วมเผยแผ่วิปัสสนากัมมัฏฐานมีดังนี้

^๔ กรมการศาสนา, สายวิปัสสนาวงศ์ของวิปัสสนาจารย์รูปแบบบริการม พองหนอ ยุบหนอ, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

ช่วงเวลา	ชื่อของพระวปีสสนาจารย์	สถานที่เผยแพร่
- สมัยพุทธกาล	- พระสัมมาสัมพุทธเจ้า	ประเทศอินเดีย
- พ.ศ. ๒๓๕	- พระโมคคัลลบุตร ดิสนเถระ	กรุงปาฏลีบุตรประเทศอินเดีย
- ก่อน พ.ศ. ๑๐๐๐	- พระพุทธโฆสะ ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาษามคธ (บาลี) และ พระอนุรุธาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ ภาษาสิงหล	ประเทศศรีลังกา
- พ.ศ. ๑๐๐๐	- พระอโนมทัสสีอรหันต์ พระอชิสสีอรหันต์ มหาเถระ พระปุราณทัสสีอรหันต์ มหาเถระ พระมหากาฬอรหันต์ และ พระสีลพุทธิอรหันต์	รัฐสุวรรณภูมิ
- พ.ศ. ๑๕๔๑	- พระธรรมทัสสีอรหันต์ พระอริยวงศ มหาเถระ	อริยัททนบุรี รัฐสุวรรณภูมิ
- พ.ศ. ๑๘๕๕	- พระจุลอรหันต์เถระ และ พระทิพพจักขุเถระ	วิชัยปุระบุรี
- พ.ศ. ๑๘๘๓	- พระสุธรรมมหาสามีเถระ	
- พ.ศ. ๑๙๔๗	- พระจากม มหาเถระ	รัตนปุระธานี ประเทศพม่า
- พ.ศ. ๒๐๙๗	- พระสัทธรรมกิตติ มหาเถระ พระติสสาสนธ มหาเถระ พระโชติปัญญ มหาเถระ	ไชยปุระธานี รัตนปุระธานี
- พ.ศ. ๒๑๘๓	- พระชมพูปิณฑ มหาเถระ	ถ้ำสุวรรณคูหา กุชนะธานี
- พ.ศ. ๒๑๙๐	- พระเขม มหาเถระ พระติรงคภิกขุ (พระติรงคะ สยาดอ) พระอาจารย์ นโมอรหันต์ พระมิงกุลโตณภิกขุ (พระมิงกุลเซตวันสะยาต่อ) พระนารทภิกขุ	สุธรรมบุรี (เมืองสะเทิม)
- พ.ศ. ๒๔๙๒	- พระอาจารย์ภัททันตะ โสภณมหาเถระ ธรรมจาริยะ (พระอาจารย์มหา สีสยาดอ) (วปีสสนาจารย์ใหญ่ - สำนักวปีสสนาสาสนยิตสา)	เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า

- พ.ศ. ๒๔๙๕ - พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) กรุงเทพฯ ประเทศไทย
(ผู้ริเริ่มและสนับสนุน วิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค)
- พ.ศ. ๒๔๙๖ - พระมหาโชดก ญาณสิทธิ
(วิปัสสนาจารย์ใหญ่รุ่นแรกในประเทศไทย) คณะ ๕ วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ
- พ.ศ. ๒๕๐๕ - พระอาจารย์ ภัททันตะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ ต่อมาได้รับตำแหน่งเป็น
พระอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ
วิปัสสนาจารย์ใหญ่ สำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม จังหวัดชลบุรี ประเทศไทย

ค. รูปแบบของสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานทั่วโลก

ปัจจุบันสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานในระดับสากลทั่วโลกมี ๔ สายหลัก ดังนี้

สายที่ ๑ สำนักตามแนวของพระโสภณมหาเถระหรือพระอาจารย์มหาสีสยาดอ (Venerable Mahasi Sayadaw) พระภิกษุชาวพม่า ที่ใช้รูปแบบกำหนดเดินจงกรม ๖ ระยะ, นั่งสมาธิบริกรรมพองหนอยุบหนอ และให้กำหนดอิริยาบถต่างๆ ต่อเนื่องทั้งวัน โดยได้รับการถ่ายทอด มาจากประเทศอินเดีย เผยแผ่มาจนถึงประเทศพม่า ซึ่งมีสำนักวิปัสสนาอยู่ในทวีปเอเชีย อเมริกา ออสเตรเลีย และยุโรป

สายที่ ๒ สำนักของท่านสัทยา นารายัน โกเอ็นก้า (S.N. Goenka) ขรवासชาวอินเดีย ที่เดินทางมาค้าขายในพม่า และได้ไปฝึกวิปัสสนากับพระอาจารย์อุบาชิน (Venerable U Ba Khin) ภิกษุชาวพม่า ด้วยรูปแบบสติปัฏฐานแบบไม่มีองค์บริกรรม ในทำนั้งสมาธิอย่างเดียวนานวันละ ๑๐ ชั่วโมง ปัจจุบันท่านโกเอ็นก้าได้ขยายสำนักไปทั่วโลก หลายสิบประเทศรวมถึงประเทศไทยด้วย

สายที่ ๓ สำนักของพระธรรมทูตไทยสายธรรมยุติ แบบอานาปานสติภาวนาบริกรรมพุทโธที่เริ่มด้วยการนั่งสมาธิ เดินจงกรม และอิริยาบถย่อย โดยปฏิบัติตามสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในวัดไทยทั่วโลกซึ่งเผยแผ่โดยพระสงฆ์สายธรรมยุติ และพระธรรมทูตของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สายที่ ๔ สำนักของพระธรรมทูตไทยสายมหานิกาย แบบวิปัสสนาภาวนาบริกรรมพองหนอยุบหนอ ตามรูปแบบเดียวกับของ พระอาจารย์มหาสีสยาดอ ซึ่งได้ถ่ายทอดแก่พระอาจารย์ ดร. ภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหากัมมัฏฐานาจริยะ-วิปัสสนาจารย์ ของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) และเป็นต้นแบบของวิปัสสนากัมมัฏฐานในการปฏิบัติของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันที่สนับสนุนวัดไทยในต่างแดน ด้วยการส่งพระธรรมทูตเผยแผ่ไปทั่วโลก

๓.๑.๓ ประวัติความเป็นมา ของศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย^๙

ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) (The National Co-ordination Center of Provincial Meditation Institutes of Thailand) เป็นองค์กรพระพุทธศาสนาที่ได้จัดตั้งขึ้นโดยมติที่ประชุมเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด (โดยมติมหาเถรสมาคม) ซึ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติร่วมกับวัดยานนาวา ได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ระหว่างวันที่ ๒๓ - ๒๕ เมษายน พ.ศ.๒๕๕๑ โดยมีพระเดชพระคุณ พระพรหมวชิรญาณ เป็นประธาน ในการประชุมครั้งนี้มีเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมผู้มาร่วมประชุมจำนวน ๓๓๘ รูป สำนักจากสำนักปฏิบัติธรรมทั้งหมดทั่วประเทศประมาณ ๔๐๐ สำนัก ในวันที่ ๒๔ เมษายน ที่ประชุมได้มีมติให้จัดตั้ง “ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.)” ขึ้น โดยให้เจ้าสำนักแต่ละภาคคัดเลือกผู้แทนภาคละ ๑ รูป และคณะกรรมการอีก ๑ รูปร่วมกันเป็นคณะกรรมการบริหารและให้เลือกประธานคณะกรรมการบริหาร ศปท. ขึ้นรูป ๑ ส่วนที่เหลือให้เป็นรองประธานกรรมการบริหาร โดยมีมติในเบื้องต้นว่า องค์กรไม่ควรใหญ่มากนัก เพื่อให้องค์กรมีความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน

ที่ประชุมได้มีมติเป็นเอกฉันท์ เลือก พระราชญาณวิสุทธิ เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดราชบุรี (แห่งที่ ๑) และเจ้าอาวาส วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี เป็นประธานคณะกรรมการบริหาร โดยมีพระเดชพระคุณ พระพรหมวชิรญาณ เป็นกรรมการที่ปรึกษา(รูปแรก) และที่ประชุมได้มีมติให้อาราธนาพระมหาเถระอีก ๒ รูป คือ พระเดชพระคุณ พระพรหมโมลี กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค ๑ วัดพิชยญาติการาม กับ พระเดชพระคุณ พระธรรมปริยัติเวที เจ้าคณะภาค ๑๕ วัดพระปฐมเจดีย์ จ.นครปฐม เป็นกรรมการที่ปรึกษา อีก ๒ รูปคณะกรรมการบริหาร ศปท. ได้มีการประชุมกันครั้งแรก (การประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๑) ในตอนบ่ายของวันเดียวกัน (๒๔ เมษายน) นั้นเอง เพื่อกำหนด “วัตถุประสงค์ ศปท.” ในเบื้องต้นไว้ ๓ ประการ และแต่งตั้งกรรมการและเลขานุการ รวมเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา ๓ ท่าน และคณะกรรมการบริหาร ๑๐ ท่าน เพื่อเริ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของ ศปท. ต่อไป

ประธานคณะกรรมการบริหาร ศปท. ได้นำเรื่องการก่อตั้ง ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ส่งให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) เพื่อขอให้สำนักงาน พศ. นำเรียนมหาเถรสมาคมเพื่อรับทราบและขอประทานคำแนะนำ ในการประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๑๒/๒๕๕๑ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๑ มหาเถรสมาคมได้พิจารณาแล้วมีมติ

^๙ กรมการศาสนา, สำนักปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔.

“รับทราบ” และได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับผู้แทนหน จำนวนผู้เข้าประชุม และยังไม่มีความชัดเจนในขั้นตอน การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ฯในการประชุมคณะกรรมการบริหาร ศปท. ครั้งที่ ๒-๓ และครั้งที่ ๔/๒๕๕๑ ได้ มีการพิจารณาและรับร่างแผนแม่บท ศปท. พ.ศ. ๒๕๕๒ – พ.ศ. ๒๕๕๖ ร่างแผนปฏิบัติงาน ศปท. ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ร่างคู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขาและการจัดพิมพ์ ร่างระเบียบบริหาร ศปท. พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งได้กำหนดวัตถุประสงค์เพิ่มเติมอีก ๒ ข้อ รวมเป็น ๕ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑. เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ในการส่งเสริมสนับสนุน ให้สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดซึ่ง จัดตั้งขึ้นโดยมติมหาเถรสมาคมได้สนอง งานคณะสงฆ์ในการบริหารการให้การศึกษาสัมมาปฏิบัติ พระสัทธรรมให้บรรลุผลดี มีประสิทธิภาพสูง

๒. เพื่อให้ความร่วมมือประสานงานระหว่างสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในการให้ การศึกษาสัมมาปฏิบัติแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ สังคม ประเทศชาติ และความเจริญมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์

๓. ความร่วมมือประสานงานกับเจ้าคณะปกครองและสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในการ ให้การศึกษอบรม การศึกษาสัมมาปฏิบัติพระสัจธรรม ให้เป็นไปในแนวทางหลักธรรมเดียวกัน

๔. เพื่อช่วยเหลือทางวิชาการและอื่นๆ แก่สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเท่าที่จะช่วยได้

๕. เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ ในการช่วยปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา ให้เจริญและมั่นคง เท่าที่สามารถจะกระทำได้ ภายในกรอบแห่งพระธรรมวินัย กฎหมายของบ้านเมือง กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบปฏิบัติ/คำสั่งของทางการสงฆ์

ที่ประชุมได้มีมติให้อาราธนาเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคลาจารย์ กรรมการ มหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ แม่กองบาลีสนามหลวง อธิบดีสงฆ์วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ มาเป็นประธานคณะกรรมการที่ปรึกษา ศปท. ให้อาราธนาพระมหาเถระและผู้ทรงคุณวุฒิหลายรูป/ท่าน เป็นกรรมการบริหารและกรรมการที่ปรึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๕๑ เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๑ โดยมีเจ้าประคุณ สมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคลาจารย์ ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษา ศปท. ได้เมตตามาเป็นประธานในที่ประชุมและได้ประทานโอวาทเปิดการประชุมด้วย ที่ประชุมได้มีมติ ให้ขยายโครงสร้าง ศปท. โดยให้อาราธนาเจ้าคณะภาคทุกภาคทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย เป็นกรรมการที่ปรึกษาและเป็นประธานศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งประเทศไทย (ศปท.) ประจำภาคแต่ละภาคด้วย

ประธานคณะกรรมการบริหาร ศปท. ได้รวบรวมข้อมูลเอกสารการก่อตั้ง ผลการประชุม รายงานคณะกรรมการที่ปรึกษา และประธาน ศปท. ประจำภาค และผลการดำเนินงานทั้งหมด

ของ ศปท. นำส่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๑ เพื่อขอให้ สนง.พศ. ช่วยนำเรียนมหาเถรสมาคม เพื่อพิจารณารับทราบและขอประทานคำแนะนำในการดำเนินงานต่อไปด้วยแล้ว

๓.๑.๔ สำนักปฏิบัติธรรม^{๑๐}

ในสมัยปัจจุบัน มีการสร้างสำนักปฏิบัติธรรมของฆราวาสขึ้นมากมายหลายแห่ง เพื่อใช้เป็นที่อบรมเจริญสมณธรรมฐานบ้าง หรือเจริญวิปัสสนากรรมฐานบ้าง แต่ในสมัยพุทธกาล ไม่มีหลักฐานในพระไตรปิฎก ว่ามีสำนักปฏิบัติธรรมของฆราวาส เช่นว่า ท่านอนาถปิณฑิก หรือนางวิสาขา ที่ได้ชื่อว่าเป็นคฤหบดีมีทรัพย์สินเงินทองมากมายและได้ถวายหรือบริจาคสร้างสิ่งต่างๆ ในพุทธศาสนาмаกมายนั้น ไม่มีหลักฐานว่าท่านได้เคยสร้างสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อใช้อบรมเจริญสติปัญญาสำหรับฆราวาสโดยเฉพาะ ในสมัยครั้งพุทธกาลไม่มีสำนักปฏิบัติธรรมของบรรพชิต หรือสำนักปฏิบัติธรรมของคฤหัสถ์ เพราะผู้ที่ฟังพระธรรมศึกษาพระธรรมในยุคนั้น ท่านมีปกติเจริญสติปัญญา คือ ไม่มีการจำกัดหรือเลือกสถานที่ กาลเวลา และอารมณ์ คือทุกที่ทุกเวลาเป็นปกติเพราะฉะนั้น จึงไม่มีหลักฐานใดๆ แสดงว่ามีการสร้างสำนักปฏิบัติธรรมของบรรพชิตหรือสร้างสำนักปฏิบัติธรรมของฆราวาส ในยุคนี้นี้มีความเข้าใจว่า ถ้าจะปฏิบัติธรรมต้องอยู่ในห้องหรือสำนักปฏิบัติ สถานที่อื่นๆ ปฏิบัติไม่ได้ จึงมีการสร้างสำนักปฏิบัติเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนา ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักพระธรรม

สายของสำนักปฏิบัติธรรมจากหนังสือสำนักปฏิบัติพระกรรมฐานในประเทศไทย ฉลอง ๖๖ พรรษาของหลวงพ่ोजรัญ จิตธัมโม^{๑๑} เมื่อปี ๒๕๓๗ โดย อ.กริสุดา เทียรทองและคณะ ม.ราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ทำงานวิจัยนี้ไว้ ได้จัดสำนักใหญ่ๆ ไว้ตามภาคต่างๆ รวม ๓๐ สำนัก ใน ๘ รูปแบบ ดังนี้

๑. สายพุทธานุสติ ๖ สำนัก

- วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่ หนองคาย
- วัดอรัญญบรรพต อ.ศรีเชียงใหม่ หนองคาย
- วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง อุดรธานี
- วัดป่าสาละวัน อ.เมือง นครราชสีมา
- วัดป่าบ้านค้อ อ.เขื่อน้ำ อุดรธานี

^{๑๐} กรมการศาสนา, **สำนักปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔.

^{๑๑} หนังสือสำนักปฏิบัติพระกรรมฐานในประเทศไทย, **สายของสำนักปฏิบัติธรรมจากหนังสือสำนักปฏิบัติพระกรรมฐานในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗.

- วัดอรัญญวิเวก อ.แม่แตง เชียงใหม่

๒. สายวัดมหาธาตุฯ หรือสายพองหนอ ยุบหนอ มี ๕ สำนัก

- คณะ ๕ วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ

- วัดร่ำเปิง (ตโปทาราม) อ.เมือง เชียงใหม่

- วัดคีรีวงศ์ อ.เมือง นครสวรรค์

- วัดอัมพวัน อ.พรหมบุรี สิงห์บุรี

- วัดดอนพุด อ.ดอนพุด สระบุรี

๓. สายอานาปานสติ มี ๔ สำนัก

- สวณโฆขพลาราม อ.ไชยา สุราษฎร์ธานี

- ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

- วัดปิปปลิวนาราม อ.บ้านค่าย ระยอง

- สำนักเกาะหมากมงคล อ.ไทรโยค กาญจนบุรี

๔. สายสติปัฏฐาน มี ๔ สำนัก คือ

- วัดไทรงาม อ.เมือง สุพรรณบุรี

- วัดถ้ำเสือวิปัสสนา อ.เมือง กระบี่

- วัดถ้ำผาจม อ.แม่สาย เชียงราย

- สำนักทับมิ่งขวัญ อ.เมือง เลย

๕. สายอาจารย์แนบ มหานีรานนท์ หรือ สายรูป-นาม มี ๔ สำนัก คือ

- สำนักมูลนิธิตาจารย์แนบ มหานีรานนท์ นครปฐม

- วัดโพธิ์เอน อ.วิเศษไชยชาญ อ่างทอง

- วัดโกโรโกโส อ.อุทัย พระนครศรีอยุธยา

- สำนักวิวิฏฐะ อ.หัวหิน ประจวบคีรีขันธ์

๖. สายอภิญา แบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ๕ สำนัก คือ

ก. ธรรมกาย

- วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

- วัดพระธรรมกาย อ.คลองหลวง ปทุมธานี

ข. มโนมยิทธิ

- วัดจันทาราม(วัดท่าซุง) อ.เมือง อุทัยธานี

- วัดสะแก อ.อุทัย พระนครศรีอยุธยา

ค. ธรรมเปิดโลก

- วัดเขาสมโขชน อ.ลำনারายณ์ ลพบุรี

๗. สายโพธิสัตว์ มี ๑ สำนัก คือ

- วัดทรงธรรมกัลยาณี อ.เมือง นครปฐม

๘. อื่นๆ มี ๓ สำนัก คือ

- สายสัญญา อ.บุญมี นพสันเทียะ

- สายอสุภะ สำนักปฏิบัติธรรมศีล-สมาธิ-ปัญญา อ.ท่ายาง เพชรบุรี อ.สุริยณห์ เหมกรณ์

- สายแสงทิพย์อริยธรรม+มนัสนิทธิกรรมฐาน (ใหม่ล่าสุด) - อ.คุณแม่เกษร สุทิจิต

จันทร์ประภาพร สถาบันแสงทิพย์อริยธรรมที่กรุงเทพฯ และมีสาขาในต่างจังหวัดทุกภาคของประเทศไทย รวมทั้งในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐประชาชนลาว

๓.๒ หลักการและวิธีการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย^{๑๒}

๓.๒.๑ การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

“การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการจัดประชุมคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด คัดเลือกวัดที่เหมาะสม ให้เจ้าอาวาสวัดที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ยื่นหนังสือขอจัดตั้งตามแบบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พิจารณาแล้วให้ประธานคณะกรรมการรายงานเสนอเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เพื่อมีพระบัญชาการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และจัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปี ตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรม” เป็นการดำเนินการโดยเฉพาะของเจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์ ในนามของคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ผ่านไปเป็นเวลา ๖ ปี แต่สถานการณ์การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดกลับไม่เพิ่มขึ้นเพื่อให้การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบ และมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงกำหนดขั้นตอนเสนอเรื่องขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

^{๑๒} กรมการศาสนา, **หลักการและวิธีการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗.

ขั้นตอนที่ ๑ เจ้าคณะจังหวัด จัดประชุมคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดคัดเลือกวัดที่เหมาะสม แล้วแจ้งเจ้าอาวาสวัดที่ได้รับการคัดเลือกทราบ ขั้นตอนที่ ๒ เจ้าอาวาสวัดที่ได้รับการคัดเลือกเพื่อจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดยื่นหนังสือขอจัดตั้งต่อคณะกรรมการจัดตั้งตามแบบที่กำหนด (แบบ สจร. ๑) ขั้นตอนที่ ๓ เจ้าคณะจังหวัด ประธานคณะกรรมการจัดตั้งรายงานเสนอเจ้าคณะภาคตามแบบที่กำหนด (แบบ สจร. ๒) ขั้นตอนที่ ๔ เจ้าคณะภาคพิจารณาลงนามเสนอความเห็นและรายงานเสนอต่อ เจ้าคณะใหญ่ ขั้นตอนที่ ๕ เจ้าคณะใหญ่พิจารณาลงนามเสนอความเห็นนำเข้าที่ประชุมมหาเถรสมาคมด้วยตนเองในฐานะกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง หรือส่งเรื่องโดยตรงให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือส่งเรื่องคืนให้เจ้าคณะจังหวัดดำเนินการจัดส่งให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ดำเนินการจัดทำวาระเพื่อนำเสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ ขั้นตอนที่ ๖ เลขาธิการมหาเถรสมาคมนำเสนอที่ประชุมมหาเถรสมาคมพิจารณามีมติอนุมัติจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ขั้นตอนที่ ๗ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดทำมติมหาเถรสมาคมแจ้งให้เจ้าคณะจังหวัดทราบ และขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ขั้นตอนที่ ๘ เจ้าคณะจังหวัดแจ้งเจ้าอาวาสวัดที่เป็นสถานที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทราบเพื่อดำเนินกิจกรรมจัดการศึกษาปฏิบัติธรรมให้แก่พุทธบริษัทต่อไป ขั้นตอนที่ ๙ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศาสนศึกษา จัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปี ตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมมหาเถรสมาคมปกครองดูแลคณะสงฆ์ วัดเป็นเสมือนนิติบุคคลตามกฎหมายมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัด มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติภารกิจของมหาเถรสมาคมในมาตรา ๑๕ และเจ้าอาวาสในมาตรา ๓๗

๓.๒.๒ นโยบายการจัดการสำนักปฏิบัติธรรม^{๑๓}

การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นภาระหนึ่งของพระสงฆ์ มหาเถรสมาคม ใช้อำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๑๕ ออกระเบียบส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนาอันเป็นการรักษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัดเป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองประธานคณะกรรมการ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดนั้นเป็นกรรมการ โดยมีเจ้าคณะใหญ่เป็นประธานที่ปรึกษา เจ้าคณะภาค

^{๑๓} กรมการศาสนา, **นโยบายการจัดการสำนักปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สไมล์ สยาม พรินต์ติ้ง เซอร์วิส, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

รองเจ้าคณะภาค เป็นที่ปรึกษาคณะสงฆ์จังหวัดการจัดการอบรมปฏิบัติธรรมจัดเป็นการศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม เพราะมีทั้ง การถ่ายทอดความรู้ ธรรมะ การฝึกอบรมจิตใจ เห็นธรรมะตามความเป็นจริง การสืบทอดปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า การสร้างสรรค์จรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติต้องมีความรู้ อันเกิดจากการปฏิบัติการจัดการอบรมปฏิบัติธรรม ต้องมีการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และ ปัจจัยเกื้อหนุนสามารถให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งสามารถจัดได้ในทุกระดับการศึกษาเพื่อ เป็นการศึกษาค้นคว้า และสามารถผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและ การศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยวัดจัดเป็นสำนัก ปฏิบัติธรรมจัดการอบรมปฏิบัติธรรมให้การศึกษาและปฏิบัติตามพระสัทธรรม

ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสในมหาสติปัฏฐานสูตร อันเป็นการแสดงถึงวัตถุประสงค์ ของการปฏิบัติธรรมว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สตต่าน วิสุทฺธิยา โสกปริ เทวานํ สมตฺถิกมาย ทุกฺขโทมนสฺसानํ อตฺถกมฺยา, ฌายสฺส อธิคฺมยา, นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา, ยทฺธ จตฺตาโร สติปฺภูฏานา.” แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ๑ เพื่อระงับความโศก ๑ เพื่อระงับความคร่ำครวญ ๑ เพื่อดับทุกข์ ๑ เพื่อดับโทมนัส ๑ เพื่อบรรลุอริยมรรค ๑ เพื่อเห็นแจ้ง พระนิพพาน ๑ ทางเดียวนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ สรุป วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธรรมมี ๕ ประการ คือ ๑. เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ๒. เพื่อระงับความโศก และความคร่ำครวญ ๓. เพื่อดับทุกข์ และโทมนัส ๔. เพื่อบรรลุอริยมรรค ๕. เพื่อเห็นแจ้งพระนิพพาน^{๑๔}

การปฏิบัติธรรมมีความสอดคล้องกับเป้าหมาย และวัตถุประสงค์การศึกษาในรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๘๑ ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า “การจัดการศึกษาอบรมต้อง ให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม” และตามจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษา มาตรา ๖ พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. ว่า “ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการ ดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” การจัดการอบรมปฏิบัติธรรม จัดเป็นการศึกษาอย่าง หนึ่ง จึงเกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง คือ การปฏิบัติธรรมเป็นการศึกษาธรรมฝึกฝนอบรมจิตใจของตนเอง เพื่อตัดละกิเลสค้นหาเห็นธรรมถูกต้องตามความเป็นจริง ตลอดชีวิตตราบเท่าที่เรายังต้องเวียนว่ายอยู่ ในวัฏสงสารด้วยจุดมุ่งหมาย คือ พระนิพพาน การปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับ มาตรา ๘ ที่ระบุไว้

^{๑๔} กรมการศาสนา, มหาสติปัฏฐานสูตร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อริยวิมล, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗.

“เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และมีการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง” การศึกษาในทางพระพุทธศาสนามีหลักการศึกษาศิลปะสมาธิ ปัญญา มีหลักการการปฏิบัติที่ชัดเจนดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร วินิตวัตถุ นิคณฐสูตร หรือในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค จุดประสงค์ก็เพื่อผู้ศึกษาปฏิบัติเกิดปัญญาญาณเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ดังมาตรา ๒๒ ระบุไว้ว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ”^{๑๕}

มหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ วัด เป็นสถาบันศาสนาร่วมกับองค์กรของรัฐ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สามารถร่วมมือกันจัดตั้ง และบำรุงสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของประชาชน ตามมาตรา ๑๒ และสามารถจัดการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมแก่พุทธศาสนิกชนได้ รวมทั้งแก่สถานศึกษา และศูนย์การเรียนรู้ที่สนใจ ตามมาตรา ๑๘ การได้รับสิทธิประโยชน์จากการสนับสนุนของรัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติโดยกองพุทธศาสนศึกษา จัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปี ตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมเมื่อจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแล้ว ตามมาตรา ๑๔ ตามสิทธิขององค์กรการอบรมปฏิบัติธรรม มีรูปแบบการจัดการศึกษา ได้แก่ การศึกษาในระบบ คือ จัดเป็นหลักสูตร มีตัวอย่างคือ บทเรียนปฏิบัติธรรมในชั้นเรียนบทเรียนศีลธรรมในวิชาสังคมศึกษาในทุกระดับการศึกษา ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็จัดเป็นวิชาธรรมภาคปฏิบัติ จัดเป็นหลักสูตรในการศึกษาระดับปริญญาโท คือ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม การศึกษานอกระบบ คือ จัดอบรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะๆ ตามช่วงเวลาและการศึกษาตามอัธยาศัย คือ เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าปฏิบัติได้ตลอดเวลาตามที่ต้องการ ดังมาตรา ๑๕ และสามารถจัดการศึกษา ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ตามศักยภาพขององค์กร และเป็นไปตามมาตรา ๒๓ คือ เพราะได้รับการอบรมปฏิบัติธรรมจึงเกิดความรู้คู่คุณธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมตามความเป็นจริง ฝึกตน ได้ธรรมทำให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขการปฏิบัติธรรมมีกระบวนการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการ การสาธิต การปฏิบัติ การบรรยายธรรม การสอบ-ส่งอารมณ์ ปรับอินทรีย์ มีเนื้อหาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ใช้หลักการกำหนดรู้ด้วยอาตาปี สติมา สัมปะขาโน ปฏิบัติจดจ่อ ติดต่อกันต่อเนื่อง จนเกิดปัญญาเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง มีการจัดสถานที่ปฏิบัติธรรมให้สัปปายะ

^{๑๕} กรมการศาสนา, **การจัดการสำนักปฏิบัติธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗.

จัดบริการสื่อมีหนังสือสวดมนต์ วิทยุทัศน์สาริตการปฏิบัติ หนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรมไว้ให้ศึกษา เป็นไปตามมาตรา ๒๔ ที่มีการจัดกระบวนการ การเรียนรู้ จัดเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ปฏิบัติคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม จัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดาผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพการจัดโครงการอบรมปฏิบัติธรรมในทุกกลุ่มชน เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสมาปฏิบัติธรรม และร่วมมือกับองค์กรจัดการปฏิบัติธรรม ดังมาตรา ๒๙ ที่ให้ร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว ชุมชนองค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น การจัดการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการส่งเสริมสนับสนุนวิปัสสนาจารย์ ศึกษาปฏิบัติธรรมเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาตนเองแล้วจะได้เป็นประโยชน์ต่อการสอนการอบรม ดังมาตรา ๓๐ ส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนในแต่ละระดับการศึกษา

ในการจัดการอบรมปฏิบัติได้จัดทำแบบสอบถามความคิดเห็นประเมินผลก่อน และหลังการปฏิบัติ ก่อนการปฏิบัติสอบถาม เรื่อง ข้อมูลทั่วไป ความคิดเห็นด้านต่างๆ ก่อนเข้ารับการอบรมของผู้เข้าปฏิบัติธรรม มีความพร้อมของสถานที่และความพร้อมและทัศนคติของผู้ปฏิบัติความคิดเห็น หรือคาดหวังอื่นๆ และหลังปฏิบัติธรรมสอบถาม เรื่อง ข้อมูลทั่วไป ความคิดเห็นต่างๆ หลังเข้ารับการอบรมของผู้เข้าปฏิบัติธรรม มีความพึงพอใจ สถานที่ บุคคล หลักสูตรการอบรม สิ่งแวดล้อม สบายๆ ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกอบรมปฏิบัติธรรม ปัญหาอุปสรรค ข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะที่มีต่อการฝึกปฏิบัติธรรมและการจัดการอบรมติดต่อต่อเนื่องไปแก่ผู้สนใจการปฏิบัติ ตามมาตรา ๒๖ ที่ให้สถานศึกษาจัดประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของการเรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียนการร่วมกิจกรรม และทดสอบความรู้ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษารวมทั้งการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และนำผลการประเมินผู้เรียนดังกล่าว มาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

๓.๒.๓ หลักเกณฑ์การจัดการสำนักปฏิบัติธรรม^{๑๖}

มหาเถรสมาคมออกระเบียบการขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก ดังนี้

เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก ดังนี้ ๑. วัดซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเป็นวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และที่פקสงฆ์ตามมติมหาเถรสมาคม ๒. มีสัปปายะ เช่น อาวาสสัปปายะ เป็นต้น ๓. วัดที่เคยเป็นสำนักปฏิบัติธรรมมาก่อน ยกขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ๔. เจ้าอาวาสเป็นพระวิปัสสนาจารย์หรือส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติธรรมตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ๕. มีหลักฐานถูกต้อง ตรงตามแบบเอกสาร (แบบฟอร์ม) ที่กำหนดไว้

๓.๒.๔ ลักษณะและบทบาทพระสงฆ์กับการจัดการสำนักปฏิบัติธรรมภายในวัด

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดคุณสมบัติของสำนักปฏิบัติธรรมกำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาสำนักปฏิบัติธรรมไว้ ๓ ด้าน คือ ๑. ด้านสถานที่ ๒. ด้านวิทยากร ๓. ด้านการบริหารจัดการ ซึ่งแต่ละด้านมีข้อกำหนดเป็นรายละเอียด ดังนี้

ก. ด้านสถานที่

๑. ด้านความสะอาด สงบ สว่าง บริเวณร่มรื่น ไม่มีเสียงรบกวนจากภายนอก
๒. มีห้อง อาคาร หรือศาลาปฏิบัติ ที่สามารถให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั่งฟังการบรรยายธรรมและฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ ไม่แออัดเกินไป
๓. มีที่พัก ห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาด จำนวนเพียงพอ และแยกตามเพศของผู้ใช้ สำหรับห้องพักควรมีการป้องกันแมลงและสัตว์ที่จะมารบกวนหรือทำอันตรายได้เป็นอย่างดี

ข. ด้านวิทยากร

๑. มีพระวิปัสสนาจารย์หรือผู้ฝึกสอนกัมมัฏฐานที่มีความรู้ ความสามารถในการสอนกัมมัฏฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร โดยสามารถตอบข้อซักถาม และสอบอารมณ์กัมมัฏฐานได้
๒. มีวิทยากรบรรยายธรรมที่มีความรู้ ความสามารถในการเทศนาและบรรยายธรรมให้เข้าใจหลักธรรม และน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีความสุข

^{๑๖} กรมการศาสนา, หลักเกณฑ์การจัดการสำนักปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สะพาน, ๒๕๖๐), หน้า ๗๗.

๓. พระภิกษุหรือบุคคลอื่นที่เป็นวิทยากรมีความประพฤติดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

ค. ด้านการบริหารจัดการ^{๓๗}

๑. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความสนใจและเห็นความสำคัญของการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมอย่างแท้จริง

๒. มีการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายอย่างเป็นระบบ ที่มีความโปร่งใสสามารถเปิดเผยและตรวจสอบได้

๓. มีบุคลากร/เจ้าหน้าที่ เพียงพอในการทำหน้าที่ดูแลด้านที่พัก อาหาร น้ำดื่ม ห้องน้ำ ห้องสุขาและอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่ผู้ปฏิบัติธรรม

๔. มีการดูแลด้านการรักษาความปลอดภัยภายในและบริเวณโดยรอบ ในกรณีที่มีผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมาก สามารถประสานงานขอกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือหน่วยอาสาสมัคร เพื่อดูแลรักษาความปลอดภัยอย่างทั่วถึง

๕. มีการดูแลด้านสุขอนามัย กล่าวคือ มีผู้ยาสามัญประจำ หรือมีเจ้าหน้าที่ที่สามารถให้การปฐมพยาบาลเบื้องต้น ในกรณีที่มีผู้เข้าปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ควรจัดเตรียมเจ้าหน้าที่จากสถานพยาบาลอยู่ดูแล ถ้าหากมีผู้ป่วยฉุกเฉินก็สามารถนำส่งสถานพยาบาลได้ทันที ถ้าหากไม่ได้จัดเจ้าหน้าที่พยาบาลอยู่ดูแลประจำ ก็ต้องมีการประสานไว้กับสถานพยาบาลใกล้เคียงให้สามารถปฐมพยาบาล หรือรับผู้ป่วยฉุกเฉินไว้รักษาตัวได้ทันที

๖. มีการจัดการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปี และจัดทำตารางการฝึกอบรมปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน

๗. มีกฎข้อบังคับหรือระเบียบปฏิบัติของวัดหรือสำนักที่จัดพิมพ์ไว้เป็นเอกสาร หรือตีพิมพ์ประกาศไว้ ณ บริเวณที่เห็นได้โดยชัดเจน

๘. มีการประสานงานกับชุมชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดด้านต่างๆ เช่น การจัดอาหาร น้ำดื่ม และการบริการต่างๆ เป็นต้น

๙. มีการประชาสัมพันธ์การจัดโครงการปฏิบัติธรรมในรูปแบบต่างๆ แต่ต้องไม่เป็นในลักษณะเชิงธุรกิจ

^{๓๗} กรมการศาสนา, การบริหารจัดการสถานที่ตามหลักสัปบายะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗.

๓.๒.๕ การเปรียบเทียบคุณสมบัติของสำนักปฏิบัติธรรม^{๑๘}

	ด้านคัมภีร์ พระพุทธศาสนา	ด้านมหาเถร สมาคม	ด้านสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
สถานที่	- มีสัปปายะ ๗	- เป็นวัด - เป็นที่พักสงฆ์	- มีห้องอาคารหรือศาลาปฏิบัติไม่คับแคบ เกินไปเพียงพอ (อวาสสัปปายะ) - มีห้องน้ำสะอาด สงบ สว่าง สงัด ร่มรื่น (อุตสัปปายะ)
วิทยากร	- มีกัลยาณมิตร	- เจ้าอาวาสเป็น พระวิปัสสนาจารย์ (กัลยาณมิตร)	- มีพระวิปัสสนาจารย์ (กัลยาณมิตร) - มีพระวิทยากรทรงความรู้ความ สามารถ บรรยายธรรม - มีความประพฤติดี (บุคคลสัปปายะ)
การบริหาร จัดการ		- มีหลักฐานถูกต้อง - เจ้าอาวาสส่งเสริม และสนับสนุน	- เจ้าสำนักมีความสนใจและเห็น ความสำคัญ - จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายอย่างเป็น ระบบ - มีบุคลากร/เจ้าหน้าที่เพียงพอ - มีการรักษาความปลอดภัย - มีการดูแลด้านสุขอนามัย - มีการจัดปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปี - มีกฎข้อบังคับ/หลักปฏิบัติเหมาะสม ชัดเจน - ประสานงานกับชุมชนจัดอาหารและน้ำดื่ม (โภชนสัปปายะ) - มีการประชาสัมพันธ์
สรุป	มีสัปปายะ ๗ มีกัลยาณมิตร	มีสัปปายะ ๗ มีกัลยาณมิตร	มีสัปปายะ ๗ มีกัลยาณมิตร

^{๑๘} กรมการศาสนา, การเปรียบเทียบคุณสมบัติของสำนักปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์
คำ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗.

รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม^{๑๔}มีลักษณะ ดังนี้

ก. สถานที่ เว้นที่เป็นโทษ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เรียกว่า สัปปายะ ๗ หรือสัปปายะ ๕ อันได้แก่

๑. อาวาส (ที่อยู่) คือ เสนาสนะสัปปายะ
๒. โคจรคาม คือ โคจรสัปปายะ
๓. ภัตตสละ (การพุดคุด) คือ ธัมมัสสวนสัปปายะ
๔. บุคคล คือ บุคคลสัปปายะ
๕. โภชนะ คือ อาหารสัปปายะ
๖. ฤดู คือ ฤดูสัปปายะ
๗. อิริยาบถ อิริยาบถสัปปายะ

ข. บุคลากร กัลยาณมิตร คืออาจารย์ผู้คอยชี้แนะ ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ถ้าเจ้าสำนักเป็นวิปัสสนาจารย์ยิ่งดี มีเจ้าหน้าที่พร้อม

ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.) ได้กำหนดเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ คุณสมบัติเบื้องต้นของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น ดังนี้

ก. ด้านสถานที่

๑. มีความสะอาด เงียบสงบ ร่มรื่น ไม่มีเสียงรบกวนจากภายนอก
๒. มีอาคาร หรือศาลาปฏิบัติธรรม ที่สามารถให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั่งฟังการบรรยายธรรม และฝึก ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ไม่แออัดเกินไป
๓. มีที่พัก ห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาด จำนวนเพียงพอ และแยกตามเพศของผู้ใช้ สำหรับห้องพักควรมีการป้องกันแมลงและสัตว์ที่จะมารบกวนหรือทำอันตรายได้อย่างดี

ข. ด้านวิทยากร

๑. มีพระวิปัสสนาจารย์หรือผู้ฝึกสอนกัมมัฏฐานที่ผ่านการอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ หรือมีความสามารถในการสอนกัมมัฏฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นอย่างดี สามารถตอบข้อซักถามและสอบถามธรรมกัมมัฏฐานได้

^{๑๔} กรมการศาสนา, รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทองเกษม, ๒๕๕๕),

๒. มีวิทยากรบรรยายธรรมที่ผ่านการอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ หรือมีความสามารถในการเทศนาและบรรยายธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรม และสามารถที่จะน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติได้

๓. พระภิกษุหรือบุคคลที่เป็นวิทยากรมีความประพฤติดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

ค. ด้านการบริหารจัดการ^{๒๐}

๑. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความสนใจ และเห็นความสำคัญของการศึกษาปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรมอย่างแท้จริง

๒. มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ที่โปร่งใสเป็นระบบสามารถเปิดเผย และตรวจสอบได้

๓. มีบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่เพียงพอในการทำหน้าที่ดูแลด้านที่พักอาหาร น้ำดื่ม ห้องน้ำ ห้องสุขา และการอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่ผู้ปฏิบัติธรรม

๔. มีการดูแลด้านการรักษาความปลอดภัยทั้งภายในสำนักปฏิบัติธรรมและบริเวณโดยรอบในกรณีที่ผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมาก สามารถประสานงานขอกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือหน่วยอาสาสมัคร เพื่อมาดูแลรักษาความปลอดภัยอย่างทั่วถึง

๕. มีการดูแลด้านสุขอนามัยกล่าวคือมีตู้ยาสามัญไว้ประจำหรือมีเจ้าหน้าที่ที่สามารถให้การปฐมพยาบาลเบื้องต้น

๖. ในกรณีที่ผู้เข้าปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ควรจัดเตรียมเจ้าหน้าที่จากสถานพยาบาลอยู่ดูแล ถ้าหากมีผู้ป่วยฉุกเฉินก็สามารถนำส่งสถานพยาบาลได้ทันที

๗. ถ้าหากไม่ได้จัดหาเจ้าหน้าที่พยาบาลอยู่ดูแลประจำต้องมีการประสานไว้กับสถานพยาบาลใกล้เคียง ให้สามารถปฐมพยาบาลหรือรับผู้ป่วยฉุกเฉินไว้รักษาตัวได้ทันที

๘. มีการจัดการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปี และจัดทำตารางการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมไว้อย่างชัดเจนในรูปแบบของแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์แผ่นพับ หรือเอกสารสิ่งพิมพ์

๙. มีกฎข้อบังคับหรือระเบียบปฏิบัติของวัดหรือสำนักที่จัดพิมพ์ไว้เป็นเอกสารเผยแพร่หรือติดประกาศไว้ ณ บริเวณที่เห็นได้โดยชัดเจน

๑๐. มีการประสานงานกับชุมชน ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัด ในรูปของคณะกรรมการดำเนินงานในด้านต่างๆ เช่น การจัดอาหาร น้ำดื่ม และการบริการต่างๆ เป็นต้น

^{๒๐} กรมการศาสนา, *การบริหารจัดการสถานที่ปฏิบัติธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๘๗.

๑๑. มีการประชาสัมพันธ์การจัดโครงการปฏิบัติธรรมในรูปแบบต่างๆ และจะต้องไม่เป็นไปในลักษณะเชิงธุรกิจ

๑๒. มีการจัดเก็บข้อมูลสถิติ ของผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบ สามารถสืบค้นได้โดยสะดวก

มหาเถรสมาคม ได้วางระเบียบในการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มหาเถรสมาคมวางระเบียบไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ เรียกว่า “ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓”

๒. ระเบียบมหาเถรสมาคมนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เป็นต้นไป

๓. ในระเบียบนี้ “การปฏิบัติธรรม” หมายความว่า การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร “สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” หมายความว่า สำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่แล้วได้รับการยกขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหรือจัดตั้งขึ้นใหม่โดยคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด “เจ้าสำนัก” หมายความว่า เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งนั้นๆ “พระวิปัสสนาจารย์” หมายความว่า พระภิกษุผู้สอนการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานหรือ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ^{๒๑}

๔. ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่าคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองประธานคณะกรรมการ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดนั้น เป็นกรรมการโดยมีเจ้าคณะใหญ่เป็นประธานคณะที่ปรึกษา เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เป็นที่ปรึกษา

๕. การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ให้เจ้าคณะจังหวัดประธานคณะกรรมการจัดประชุมคณะกรรมการ จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดคัดเลือกวัดที่เหมาะสมให้เจ้าอาวาสวัดที่จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ยื่นหนังสือ ขอจัดตั้งตามแบบของกรมการศาสนา เสนอคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พิจารณาแล้วให้ ประธานคณะกรรมการรายงานเสนอเจ้าคณะภาค และเจ้าคณะใหญ่พิจารณาเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เพื่อมีพระบัญชาการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม

^{๒๑} กรมการศาสนา, **หลักเกณฑ์การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมของจังหวัด**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

ให้กรมการศาสนาขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดประกาศ ณ วันที่ ๑๘ เดือน พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๓ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธานกรรมการ มหาเถรสมาคม

๓.๓ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการ

การบริหารงาน Administration) เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง ต่อการดำเนินงานของทุกองค์กร ทั้งนี้เพราะการบริหารงานสามารถบ่งชี้ให้เห็นได้ว่าองค์กรนั้นๆ มีความเจริญก้าวหน้ามากน้อย บริหารงานขององค์กรต่างๆ ที่ดีนั้น ผู้บริหารองค์กรจะต้อง มีความสามารถในการวางแผนให้บุคคลากรสามารถทำงานร่วมกันได้ อย่างมีประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดประโยชน์ประสิทธิผลสูงสุด ทั้งนี้เพราะผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่างๆ ร่วมด้วยซึ่งการวินิจฉัยสั่งการ เป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นศักยภาพ และความสามารถของตัวผู้บริหารเองมีนักบริหาร นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ นักการศึกษา และหลายท่าน ได้ให้ความหมาย และแสดงทัศนะเกี่ยวกับการบริหารงานไว้หลากหลาย จากการค้นคว้า และตรวจสอบ เอกสาร ปรากฏว่ามีผู้ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการบริหารไว้ หลายท่าน ดังนี้

เฮอเบิร์ต เอ ไชม่อน (Herbert A. Simon)^{๒๒} กล่าวถึง การบริหารว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไปร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์

ฮัทชินสัน (Hutchinson)^{๒๓} กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุประสงค์และกำลังคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด

คุนทซ์ และ ดอนเนลล์ (Koontz and Donnell)^{๒๔} กล่าวถึง การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น

เออร์เนสต์ เดล (Ernest Dale)^{๒๕} กล่าวถึงการบริหาร หมายถึง กระบวนการจัดองค์การ และการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า

ปีเตอร์ เอฟ ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker)^{๒๖} กล่าวว่า การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงาน ให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น ภายในสภาพองค์กรนั้นๆ ทรัพยากรด้านบุคคล จะเป็นทรัพยากร

^{๒๒} Herbert A. Simon, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรีนปัญญาญาณ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓.

^{๒๓} Hutchinson, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กำมะหยี่, ๒๕๕๘), หน้า ๒๕.

^{๒๔} Koontz and Donnell, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คัมมอนด์, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒.

^{๒๕} Ernest Dale, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: เจเนซิส มีเดียคอม, ๒๕๖๐), หน้า ๓๕.

^{๒๖} Peter F. Drucker, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แจ่มใส, ๒๕๕๕), หน้า ๗๕.

หลักของ องค์การที่เข้ามาร่วมกัน ทำงานใน องค์การซึ่งคนเหล่านี้ จะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้านวัตถุอื่นๆ เครื่องจักร อุปกรณ์ วัตถุดิบ เงินทุนรวมทั้งข้อมูลสนเทศต่างๆเพื่อผลิตสินค้าหรือบริการออกจำหน่าย และตอบสนอง ความพอใจให้กับสังคม

รศ.ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ^{๒๗} ได้รวบรวม ความหมาย ของคำว่า “การบริหารจัดการ” และ “การจัดการ” ได้ดังนี้

๑. คำว่า“การบริหาร”(Administration)จะใช้ในการบริหารระดับสูงโดยเน้นที่ การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นคำนิยมใช้ใน การบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการ และคำว่า “ผู้บริหาร”(Administrator) จะหมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐหรือองค์กรที่ ไม่มุ่งหวังกำไรการบริหาร คือกลุ่มของ กิจกรรม ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวยการ และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับ ทรัพยากรขององค์กร เพื่อนำไปใช้ ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญใน การบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลครบถ้วน คำว่า “การจัดการ” (Management) จะเน้นการปฏิบัติการ ให้เป็นไปตาม นโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ใน การจัดการธุรกิจ (Business management) ส่วนคำว่า“ผู้จัดการ” (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อ กิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๒๘} ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารพระพุทธศาสนาเริ่มมีอันเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์ขึ้น เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์ และวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธ

^{๒๗} รศ.ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, **การบริหารจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ๑๑๖๘, ๒๕๖๐), หน้า ๑๑๗.

^{๒๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซีเอ็ด, ๒๕๕๘), หน้า ๒๔๗.

พจน์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร กระจายอยู่ในพระไตรปิฎกการศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีบริหาร

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล)^{๒๙} ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงาน หรือจัดการงาน (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์การต่างๆ ให้ได้บรรลุผลสำเร็จลุล่วงตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purpose/Objective) ขององค์การนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และการบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแล ตลอดทั้งแนะนำสั่งสอนอบรม พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง และการประกาศของมหาเถรสมาคม

จันทราณี สงวนนาม^{๓๐} ได้สรุปว่า การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ คือมีหลักการ กฎเกณฑ์ และทฤษฎี ที่พึงเชื่อถือได้ อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานโดยลักษณะเช่นนี้การบริหารจึงเป็นศาสตร์ (Science) ซึ่งเป็นศาสตร์ทางสังคม ที่อยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมแล้ว การบริหาร ก็จะมีลักษณะเป็นศิลป์ (Arts)

สุธี สุทธิสมบุรณ์ และสมาน รังสิโยภักษ์^{๓๑} ได้ให้ความหมายของการบริหาร หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ อันได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และวิธีการปฏิบัติงาน (Method) เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน

ธงชัย สันติวงษ์^{๓๒} ได้ให้ความหมายของการบริหารว่า การบริหาร หมายถึงภาระหน้าที่ของผู้นำของกลุ่ม ซึ่งจะต้องจัดการให้ทรัพยากรทั้งที่เป็นตัวคน และวัตถุสามารถประสานเข้าด้วยกัน

^{๒๙} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยคมทรีบูน, ๒๕๖๐), หน้า ๙๗.

^{๓๐} จันทราณี สงวนนาม, **การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๙), หน้า ๙๗.

^{๓๑} สุธี สุทธิสมบุรณ์ และสมาน รังสิโยภักษ์, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์, ๒๕๕๙), หน้า ๘๗.

^{๓๒} ธงชัย สันติวงษ์, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: เนชั่น เอ็ดดูเทนเมนท์, ๒๕๕๘), หน้า ๘๗.

เพื่อร่วมกันทำงานเป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพได้ และขณะเดียวกัน จะต้องจัดการองค์การให้สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมภายนอกได้อย่างดีที่สุด

ธีระรัตน์ กิจจารักษ์^{๓๓} ให้ความหมายของการบริหารว่า การบริหาร คือ การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรการศึกษา (Administration Resource) มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

สมยศ นาวิการ^{๓๔} ได้ศึกษาความหมายและแนวคิดในการบริหารของนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ ลูเธอร์ กุลลิก (Luther Gulick) อ้างถึงใน สมยศ นาวิการ ได้ให้ทัศนะว่า การบริหารเป็นศาสตร์สาขาวิชาการบริหารย่อมจะให้ความรู้ที่เชื่อถือได้กับผู้บริหารว่าต้องทำอะไร ภายในสถานการณ์อย่างไร โดยอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และช่วยให้พวกเขาคาดคะเนถึงผลลัพธ์ของการกระทำของพวกเขาได้

ธณจรัส พุนสีธิ^{๓๕} ได้อ้างถึงความหมายของการบริหารในความคิดเห็นของ เทอร์รี่ (Terry) ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานตามลำดับขั้นอันประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การอำนวยการ (Actuating) และการควบคุม (Controlling) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์โดยอาศัยคน และทรัพยากรอื่น

ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิเมจิระรัตน์^{๓๖} ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การบริหารหรือการจัดการ คือ กระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์กรซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงาน มีเงินทุน เครื่องจักรและวัสดุครุภัณฑ์ต่างๆ เป็นองค์ประกอบด้วย

พะยอม วงศ์สารศรี^{๓๗} ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร การตระหนักถึง ความสามารถ ความถนัด ความต้องการและความมุ่งหวังด้านความ

^{๓๓} ธีระรัตน์ กิจจารักษ์, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: บงกช พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗.

^{๓๔} สมยศ นาวิการ, **ความหมายและแนวคิดในการบริหารของนักวิชาการทางรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๙๗.

^{๓๕} ธณจรัส พุนสีธิ, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: บันลือพับลิเคชันส์, ๒๕๕๘), หน้า ๔๗.

^{๓๖} ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิเมจิระรัตน์, **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**, (กรุงเทพมหานคร: บลิส พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๗), หน้า ๘๗.

^{๓๗} พะยอม วงศ์สารศรี, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: บุรพัฒน์ คอมมิคส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

เจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

สมพงษ์ เกษมสิน^{๓๘} ได้กล่าวโดยสรุปไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์ นำเอาทรัพยากรบริหาร มาประกอบเป็นกระบวนการบริหาร ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้มองเห็นลักษณะของการบริหารได้ดังนี้ การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์ การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นสำคัญ การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน การบริหารมีลักษณะการดำเนินการที่เป็นกระบวนการ การบริหารเป็นการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มคน การบริหารอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคลและของกลุ่มคน และการบริหารมีลักษณะเป็นการร่วมมือดำเนินการอย่างมีเหตุผล

สมาน รังสิโยภุชญ์^{๓๙} ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ได้แก่ เงิน วัสดุสิ่งของ และวิธีปฏิบัติงาน เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน

สัมพันธ์ ภูไพบูลย์^{๔๐} ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะในการใช้บุคคลอื่นร่วมกับปัจจัยในการจัดการ เพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปได้ตามวัตถุประสงค์ และสนองตอบความคาดหวัง จัดโอกาสให้บุคคลเหล่านั้นมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

สิรภพ เหล่าลาภะ^{๔๑} ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการบริหารไว้ ๒ นัย คือ ๑. คำว่า บริหาร มาจากภาษาบาลีว่า ปริหาร มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่า รอบ และ หร ธาตุในความนำไป ดังนั้น คำว่า บริหาร จึงแปลว่า นำไปโดยรอบ อีกสำนวนหนึ่ง คำว่า บริหาร แปลว่า อ้อมหนี, หลีกหนี, หลบหนี ดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปฺห ปริหริต สมตฺโถ” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนี หลีกหนี หลบซึ่งปัญหา หรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหา และนำปัญหาไปโดยรอบ หรือการจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป ๒. คำว่า การบริหาร แปลมาจากภาษาอังกฤษ ว่า Administer และ Administration แปลความหมายคือการปกครอง ดำเนินการ อำนวยการ จัดการ จัดให้ วางส่งเสริม และบำรุง

^{๓๘} สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไพบูลย์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^{๓๙} สมาน รังสิโยภุชญ์, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์คำ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^{๔๐} สัมพันธ์ ภูไพบูลย์, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่สำนักพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๙๗.

^{๔๑} สิรภพ เหล่าลาภะ, **ความหมายเกี่ยวกับการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: ภาวิตา บุ๊ค, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๗.

สมคิด บางโม^{๔๒} ได้สรุปว่า การบริหารหรือการจัดการ หมายถึง ศิลปะ ในการใช้คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ขององค์กรและนอกองค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ

ประดิษฐ์ บอดิจีน^{๔๓} ได้ให้ความหมายของการบริหารไว้ว่า กระบวนการที่ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การดำเนินงานและการควบคุม เพื่อใช้ให้กิจกรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์

เฮอร์เบิร์ต เอ ไซมอน (Herbert A. Simon)^{๔๔} กล่าวว่า การบริหารหมายถึง ศิลปะ ในการทำให้สิ่งต่างๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ โดยที่ผู้บริหาร มักไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติ แต่ผู้บริหาร เป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทำงานจนสำเร็จ ตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือก

เฮอร์เบิร์ต เอ ไซมอน (Herbert A. Simon)^{๔๕} ได้กล่าวว่า การบริหาร คือ กิจกรรม ที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ร่วมกัน

แคมเบล เอฟ โรลด์ (Campbell F Roald)^{๔๖} ได้กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะใน การทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับบุคคลอื่น

ดอน เฮลรีเจล (Don Hellriegel)^{๔๗} ได้กล่าวว่า “Management” หมายถึง ศิลปะในการ ทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

จากการศึกษาทบทวนเอกสาร ผู้ศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึงศิลปะในการใช้ ทรัพยากรมนุษย์ ใช้วัสดุอุปกรณ์ และใช้เงินทุน ในการดำเนินงานต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จ โดยอาศัย ผู้อื่นช่วยในการดำเนินงาน ให้โครงการหรือองค์กรก้าวหน้า และบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ จากภาวะ ผู้นำ ด้วยหลักการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน ในการบริหารทั่วไป ต้องอาศัยขั้นตอน ในการ กำหนดแนวความคิด การวางนโยบายและวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อให้โครงการต่าง ๆ นั้น

^{๔๒} สมคิด บางโม, **การบริหารหรือการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทองเกษม, ๒๕๖๑), หน้า ๗๓.

^{๔๓} ประดิษฐ์ บอดิจีน, **ความหมายของการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๙), หน้า ๗๗.

^{๔๔} Herbert A. Simon, **ความหมายของการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สยามอินเตอร์คอมิกส์, ๒๕๖๐), หน้า ๑๗.

^{๔๕} Herbert A. Simon, **ความหมายของการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สยามอินเตอร์บุ๊คส์, ๒๕๖๐), หน้า ๖๗.

^{๔๖} Campbell F Roald, **ความหมายของการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ, ๒๕๖๐), หน้า ๑๔๗.

^{๔๗} Don Hellriegel, **Management**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพื่อนดี, ๒๕๖๐), หน้า ๒๗.

มีประสิทธิภาพและได้ประสิทธิผลสูงสุด จึงต้องอาศัยหลักการบริหารงาน ส่วนการจัดการนั้นจะเน้นไปในเรื่องการปฏิบัติการ ตามนโยบาย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ ตามที่ตั้งไว้ โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่องานที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

๓.๔ สรุป

การปฏิบัติธรรม คือการฝึกอบรมจิตด้วยการเจริญกัมมัฏฐานเพื่อให้จิตสงบระงับ จากกิเลส นิวรณ์ เป็นสมาธิ สามารถกำหนดรู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เป็นอุบายแก้ปัญหาทางใจ ให้ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาที่ตนเคารพนับถืออย่างแท้จริง เป็นการฉีควัวขึ้นทางใจ เสริมสร้างพลังจิตให้มีคุณภาพได้อย่างถูกต้อง เพราะมนุษย์เรามีส่วนประกอบสองส่วน คือกายกับจิต จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว จิตจึงมีความสำคัญ ดังนั้นการที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องพัฒนาที่จิตใจก่อนเป็นสำคัญ จึงจะได้ผลดีที่สุด และการปฏิบัติธรรมก็มุ่งเน้นให้ผู้คนเข้ารับการฝึกอบรมมีการพัฒนาจิตใจด้วยการปฏิบัติสมถะ วิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐานสูตรในสำนักปฏิบัติธรรมที่มีมาตรฐาน ซึ่งมีสถานที่สงบร่มรื่น เป็นสถานที่สัปปายะแก่การปฏิบัติธรรมโดยมีผู้ทำหน้าที่ฝึกอบรม คือพระภิกษุที่เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่ได้รับการฝึกอบรม มีความรู้มีคุณวุฒิทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติ มีความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีความสามารถในการแนะนำเรื่องการปฏิบัติสมถะวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ดังนั้น มหาเถรสมาคมได้เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าวมานี้จึงมีนโยบายให้คณะสงฆ์แต่ละจังหวัด ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาคัดเลือกวัดที่มีความเหมาะสม ด้านสถานที่ ด้านบุคลากร และด้านการบริหารจัดการ เสนอขอจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.๒๕๔๓ โดยให้ครอบคลุมทุกจังหวัด สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดในที่นี้จึงหมายถึง วัดที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นตามมติมหาเถรสมาคมเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยที่คณะสงฆ์ไทยคือ มหาเถรสมาคมให้การส่งเสริมสนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมเหมาะสม ยื่นหนังสือขอจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน เจริญจิตภาวนา โดยมีเป้าหมายให้คณะสงฆ์แต่ละจังหวัดมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับ ทั้งทางด้านสถานที่ ด้านบุคลากร และด้านการบริหารจัดการ อย่างน้อยจังหวัดละ ๑ สำนัก

ปัจจุบันการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ได้เพิ่มจำนวนขึ้นมาก มีจำนวนประมาณ ๑,๕๑๐ สำนัก กระจายครอบคลุมทุกจังหวัด ตามเจตนารมณ์ของ ระเบียบมหาเถรสมาคมแต่ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา คือ เนื่องจากสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ที่ตั้งขึ้นแล้ว มีการดำเนินกิจกรรมภายใต้กรอบแนวคิด

ของเจ้าสำนัก ซึ่งหากมองในภาพรวมแล้วจะเห็นว่ายังคงมีลักษณะต่างคนต่างทำขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างสำนัก ทำให้ขาดพลังขับเคลื่อนกิจกรรม และความเป็นเอกภาพ ไม่มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐาน หรือแนวปฏิบัติสำหรับการติดตาม และประเมินผล รวมทั้งขาดการสนับสนุน ส่งเสริม การพัฒนาด้านองค์ความรู้ ด้านความพร้อมของสถานที่ ด้านบุคลากร และด้านการบริหารจัดการ พร้อมทั้งขาดการกระตุ้นส่งเสริมให้มีกิจกรรมการปฏิบัติธรรมเป็นประจำอย่างต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม

ประสิทธิผล จึงหมายถึง ชีตความสามารถของการบรรลุวัตถุประสงค์นั่นเองแนวความคิดของสาขาวิชาการทำให้เกิดความคิดที่แตกต่างกันต่อวิธีการในการปรับปรุงประสิทธิผลขององค์การให้ดีขึ้น โดยที่นักวิชาการ หรือนักบริหารต่างสาขาก็มองด้วยสมมุติฐานของตนเท่านั้น เช่น จัดการ และนักวิเคราะห์องค์การ (Organization Analysts) มักคิดว่ามีหลักเกณฑ์ในการประเมิน (Evaluation Criteria) ความมีประสิทธิภาพขององค์การเพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือ วัดจากผลกำไร ซึ่งก็ปรากฏว่าไม่สามารถใช้เป็นเครื่องมือวัดที่ถูกต้องอย่างเดียวได้ เพราะไม่มีองค์กรไหนสามารถจะอยู่รอดในระยะยาวได้ ถ้าหากองค์กรมุ่งแต่จะสนองตอบเป้าหมายในการแสวงหากำไรแต่ประการเดียวโดยไม่สนใจต่อความต้องการและเป้าหมายของคนในองค์กร และของสังคมส่วนรวมได้ นอกจากนั้นยังมีองค์กรหลายประเภท เช่น หน่วยงานราชการ และหน่วยสังเคราะห์ต่างๆ ซึ่งไม่มีความมุ่งหมายที่จะแสวงหากำไรแต่อย่างใด นอกจากนี้องค์กรยังมักจะมุ่งทำงานเพื่อเป้าหมายหลายประการ (Multiple Goals) ดังนั้นความพยายามที่จะประเมินประสิทธิผลขององค์การจึงจำเป็นต้อง ครอบคลุมถึงตัวแปรหรือบรรทัดฐาน (Criteria) หลายประการเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในการปรับปรุงประสิทธิผลขององค์การอย่างแท้จริง การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคล โดยผู้เขียนได้นำเสนอเป็นเพียงตัวอย่างให้ผู้อ่านได้นำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตนเอง นอกจากแนวทางปฏิบัติดังกล่าวยังมีแนวทางปฏิบัติอื่น ๆ ที่สามารถประยุกต์ได้อีกหลายวิธี แต่สิ่งสำคัญที่สุดการพัฒนาตนเอง คือการมีจิตใจที่มุ่งมั่นในการที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองไปในทิศทางที่ดีขึ้น

บทที่ ๔

วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสปปายะ ในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง

ในบทนี้ ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสปปายะของวัดสันกำแพง โดยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของวัดสันกำแพง บริบทสำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพง วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสปปายะของวัดสันกำแพง แนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสปปายะของวัดสันกำแพง โดยมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ประวัติและความเป็นมาของวัดสันกำแพง

วัดสันกำแพง เป็นวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดมหานิกาย มุ่งมั่นที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนา ตามคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยอาศัยวิถีวัฒนธรรมชุมชน เป็นพื้นฐานในการเผยแผ่หลักธรรม เน้นการปฏิบัติธรรมตามแนวทางหลุดพ้น สร้างความประพฤติดีที่งดงาม มุ่งมั่นพัฒนาการศึกษาของพุทธเยาวชน ตามกรอบการจัดการศึกษาทั้งในนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อตอบสนองการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ รู้รักสามัคคีตามวิถีแห่งพระพุทธศาสนา โดยใช้ยุทธศาสตร์ยึดหลักธรรมะและการมีส่วนร่วมทุกฝ่าย เป็นกระบวนการเผยแผ่และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อม วัดสันกำแพง ตั้งอยู่เลขที่ ๑/๒ หมู่ที่ ๖ ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ วัดแห่งนี้ก่อสร้างขึ้นเมื่อ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ บนพื้นที่ ๑๖ ไร่ เกิดขึ้นด้วยความเห็นชอบของคณะศรัทธาประชาชนในหมู่บ้าน อาศัยความเสียสละสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันอย่างแข็งขันของชาวบ้าน ได้รวบรวมทุนปัจจัยร่วมกันซื้อพื้นที่นาแล้วพัฒนาขึ้นมาให้เป็นวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. ๒๕๓๙ โดยมีท่านพระครูสิทธิปัญญาภรณ์เป็นเจ้าอาวาส^๑

ด้วยปณิธานของท่านพระครูสิทธิปัญญาภรณ์ มีความมุ่งหวังนำพระพุทธศาสนาออกไปเผยแผ่ในต่างแดนตลอดจนนำหลักคำสอนให้เข้าถึงจิตใจของสาธุชน และอยู่เป็นเพื่อนในยามทุกข์

^๑ สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง, ประวัติและความเป็นมาของวัดสันกำแพง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ก.

ลำบากร่วมกับพุทธศาสนิกชน จึงได้จัดตั้งวัดพุทธเมตตา วาร์บวร์ก ขึ้นโดยได้รับอนุมัติจากศาลเมือง Paderborn ให้ใช้สิทธิ์จดทะเบียนสมาคมเลขที่ VR ๒๘๘๕ โดยได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ (ค.ศ. ๒๐๑๒) โดยใช้ชื่อจดทะเบียนเป็นภาษาเยอรมันว่า Wat Buddhamedta Warburg e.V โดยได้รับการจดทะเบียน โดยให้เป็นสมาคมพุทธศาสนาการกุศลเผยแผ่ พระพุทธศาสนาโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ไม่มีข้อเกี่ยวข้อใดๆทางด้านนโยบายการเมือง และสร้าง ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ความสัมพันธ์ไทยเยอรมนีครบ ๑๕๐ ปี วัดพุทธเมตตา วาร์บวร์ก ตั้งอยู่บ้านเลขที่ Bahnhof Str.๘๒, ๓๔๔๑๔ Warburg Germany ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ในสถานีรถไฟ วัดพุทธเมตตา วาร์บวร์ก เป็นวัดที่มีแนวทางปฏิบัติเมตตาธรรม ปัญญา มีเหล่าสาธุศิษย์ที่เป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธา ในพระพุทธรูปธรรมารวมกลุ่มกันในนามสมาชิกรื้อข่ายคณะญาติธรรมโดยมีหลวงพ่ พระครูสิทธิปัญญารักษ์และคณะสงฆ์ได้เดินทางมาสอนและนำปฏิบัติ และมีสาธุศิษย์อยู่ตามเมือง ต่างๆ ในประเทศเยอรมนีและสวิตเซอร์แลนด์

๔.๒ บริบทสำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพง

วัดสันกำแพงได้ทำการสอนธรรมะและการปฏิบัติธรรมแก่ญาติธรรมและบุคคลทั่วไป ที่สนใจมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาในธรรมะคำสอน และการปฏิบัติธรรมตาม แนวทางเมตตา ธรรมปัญญา มีจำนวนญาติธรรมผู้เข้าร่วมเรียนรู้และปฏิบัติธรรมกับทางวัดเพิ่ม จำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจากประชาชนในท้องถิ่น และที่มาจากต่างจังหวัดทั่วประเทศ รวมทั้งจาก การที่พระครูสิทธิปัญญารักษ์ เจ้าอาวาสวัดสันกำแพง ได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไป ในต่างประเทศ จนมีการจัดตั้งสาขาขึ้นที่ประเทศเยอรมนี และกำลังเผยแผ่ไปยังอีกหลายประเทศใน ยุโรป เอเชีย และออสเตรเลีย ทำให้มีญาติธรรมที่เป็นทั้งคนไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามาร่วมศึกษา เรียนรู้ธรรมะคำสอน และปฏิบัติธรรมมากขึ้น จึงเห็นสมควรที่จะให้มีการรวบรวมจัดทำหลักสูตรการ สอนธรรมะและแนวทางปฏิบัติธรรม เมตตาธรรม ปัญญา ให้เป็นมาตรฐาน ชัดเจน และปรับปรุงให้ เข้ากับสภาวะการณปัจจุบัน เพื่อสามารถใช้อ้างอิงได้อย่างถูกต้องทันสมัยอยู่เสมอเพื่อใช้เป็นแนวทาง เผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศที่นับวันได้ขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปเรื่อยๆ ต่อไป^๒

๔.๒.๑ หลักสูตรปฏิบัติธรรม

วัดสันกำแพงมีพระวิปัสสนาจารย์ ที่มีคุณวุฒิทั้งด้านวิปัสสนาและด้านวิชาการ ทั้งทาง โลกและทางธรรม ที่สามารถเผยแผ่และถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนที่เป็นแก่นธรรมให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรม ได้อย่างเข้าถึง นำโดยพระอาจารย์ปลัดวัชชัย ขตติยเมธี ในทุก ๆ วันอาทิตย์ วัดสันกำแพง

^๒ สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง, วิเคราะห์บริบทข้อมูลสถิติของผู้เข้าปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ข.

มีหลักสูตรเปิดสอนธรรมะในหลักสูตรธรรมาจารย์ เน้นสอนเรื่องความสมดุลงาน ความสมดุโลก เช่น จิต กรรมสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และฮวงจุ้ย และในทุก ๆ วันศุกร์ เสาร์อาทิตย์ ของต้นเดือนมีคอร์สปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานโดยทางวัดมีรายละเอียดของหลักสูตรในการปฏิบัติธรรมดังนี้คือ

รอบ	วันที่	หลักสูตรที่ปฏิบัติ	หมายเหตุ
มกราคม	๑๗-๒๑ มกราคม ๒๕๖๑ (พ พุ ศ ส อา)	๕ วัน	เมตตาภาวนา
มีนาคม	๒-๔ มีนาคม ๒๕๖๑ (ศ ส อา)	๓ วัน	ธรรมะนำชีวิต
เมษายน	๒-๘ เมษายน ๒๕๖๑ (จ อ พ พุ ศ ส อา)	๗ วัน	รูดังคัมหาบารมี
พฤษภาคม	๑๘-๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑ (ศ ส อา)	๓ วัน	ธรรมะนำชีวิต
มิถุนายน	๑๑-๑๗ มิถุนายน ๒๕๖๑ (จ อ พ พุ ศ ส อา)	๗ วัน	จิตภาวนา
สิงหาคม	๑๕-๑๙ สิงหาคม ๒๕๖๑ (พ พุ ศ ส อา)	๕ วัน	เมตตาภาวนา
ตุลาคม	๑๐-๑๔ ตุลาคม ๒๕๖๑ (พ พุ ศ ส อา)	๕ วัน	เมตตาภาวนา
ธันวาคม	๒๑-๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๑ (ศ ส อา)	๓ วัน	ธรรมะนำชีวิต

๑. หลักสูตรวิปัสสนากัมมัฏฐาน

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ วัดสันกำแพง ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีหลักสูตรวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓ หลักสูตรดังต่อไปนี้ ได้แก่ ๑. หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓ วัน) ๒. หลักสูตรเมตตาภาวนา (๕ วัน) ๓. หลักสูตรจิตตภาวนา (๗ วัน)

ก. ความเป็นมาของหลักสูตร

ในสังคมที่ไม่ใช่เพียงยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายและไม่ใช่มืออยู่ในความคิดของมนุษย์เท่านั้น แม้แต่เทพ เทวดา ก็มีเรื่องสับสนวุ่นวาย ในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้าของเราได้ประทับอยู่ในพระเชตวัน วันหนึ่งเวลาเที่ยงคืน มีเทวดาองค์หนึ่งลงมาจากเทวโลก มาถามปัญหาพระพุทธองค์ว่า “โลกนี้วุ่นวาย โลกนี้สับสน โลกนี้มีความยุ่งเหยิงมาก แล้วจะอย่างไรจึงจะไม่ให้สับสนวุ่นวายและยุ่งเหยิง พระเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบปัญหาแก่เทวดาว่า

สีเล ปติฏฺฐาย นโร สปญฺโณ จิตฺตํ ปณฺณมจฺ ภาวญฺ

อาตปปี นิปโก ภิกขุ

โส อิมํ วิชฺฌเย ฌณฺนติ.

แปลความว่า “บุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีล ทำสมาธิให้เกิด ยังวิปัสสนาปัญญาให้เกิด บุคคลผู้นั้นก็จะวางซึ่งความยุ่งเหยิงความสับสนในโลกนี้ได้ อะไรทำให้ยุ่งเหยิง ก็คือ กิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ที่ผลักดันให้มนุษย์ทำชั่วนานาประการ เหมือนคนเดินอยู่ในที่มืด ไม่เห็นอันตรายแม้ตั้งอยู่เฉพาะหน้า

ทางเดียวที่ทำให้จิตบริสุทธิ์ได้นั้น คือการปฏิบัติธรรม ที่จะช่วยปลดปล่อยพันธนาการ เครื่องร้อยรัด ที่ผูกมัดจิตใจของเราอยู่ ให้ไปสู่ความอิสระได้ สามารถพัฒนาชีวิตและจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เจริญขึ้น เพื่อเข้าถึงที่สุดแห่งทุกข์คือพระนิพพานชีวิตที่ไม่มีการปฏิบัติธรรมเหมือนกับแผ่นดินที่ว่างเปล่า เหมือนภาชนะที่ปราศจากอาหาร ย่อมหาประโยชน์อันใดมิได้ ผู้ปฏิบัติธรรม แม้มีชีวิตเพียงวันเดียว ยังดีกว่าผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรม แม้มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี

เพราะฉะนั้น ท่านผู้เห็นภัยในวัฏสงสารทั้งหลาย ขอให้มีความตั้งใจกระทำความเพียรในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อความบริสุทธิ์ของจิต เพื่อการก้าวล่วงออกจากความเศร้าโศกเสียใจ ความรำไรราพัน เพื่อความดับทุกข์ โทมนัส เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ในที่สุด แม้พระพุทธรเจ้าและสาวกทั้งหลาย ทั้งในอดีตและอนาคตก็ดี ก็ต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงจะบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ และเพื่อเป็นการยังประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน ให้สมบูรณ์พร้อมต่อไป

ข.จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ วัดสันกำแพง ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ๕ ประการ คือ^๓

๑. เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจผ่องใส
๒. ทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจที่มั่นคง หนักแน่น มากขึ้นกว่าเดิม
๓. ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญา เกิดความเฉลียวฉลาดมากขึ้น
๔. ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนามาแก้ไขปัญห ในชีวิตได้
๕. ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุถึงความพ้นทุกข์คือ มรรค ผล นิพพานอันเป็นจุดประสงค์ สูงสุดในพระพุทธศาสนาได้

ค.ขั้นตอนการเข้าปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ วัดสันกำแพง^๔

สำหรับผู้สนใจเข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีขั้นตอนในการขอเข้าปฏิบัติ ดังนี้

^๓ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: ความ เป็นมาของหลักสูตร, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ญัฐพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๑.

^๔ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: ขั้นตอนการ เข้าปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ วัดสันกำแพง, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ญัฐพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๒.

๑. ติดต่อเจ้าหน้าที่ เพื่อลงทะเบียนขอเข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามคอร์สที่ทางวัดมีให้ ได้ที่สำนักงานวัดสันกำแพง ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น. ของทุกวัน โดยมีสิ่งที่ต้องเตรียมมา ดังนี้

๑.๑ บัตรประจำตัวประชาชนตัวจริง

๑.๒ เสื้อผ้าชุดปฏิบัติธรรมสีขาว

๑.๓ ของใช้ส่วนตัว

๑.๔ ยารักษาโรคประจำตัว

๒. พิธีรับพระกัมมัฏฐาน มีในเวลา ๐๘.๓๐ น. ของวันแรกที่มีคอร์สการปฏิบัติ

๓. พิธีลาพระกัมมัฏฐาน มีในเวลา ๑๓.๐๐ น. ของวันสุดท้ายที่มีคอร์สการปฏิบัติ

ง. ข้อควรปฏิบัติในระหว่างการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในสำนักปฏิบัติธรรม

๑. ผู้เข้าปฏิบัติธรรมต้องถือศีล ๘

๒. ห้ามผู้เข้าปฏิบัติธรรมจับกลุ่มคุยกัน

๓. ผู้เข้าปฏิบัติธรรมต้องเข้าสวดอารมณกับพระวิปัสสนาจารย์ทุกวัน

๔. ผู้เข้าปฏิบัติธรรมต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ กติกา ของสำนักปฏิบัติธรรม

จ. ระเบียบข้อควรปฏิบัติของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ณ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ วัดสันกำแพง

๑. ผู้เข้าปฏิบัติธรรมต้องลงทะเบียนที่สำนักงานของวัดก่อนเข้าปฏิบัติธรรม

๒. ต้องอยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส/เจ้าสำนัก/พระอาจารย์สวดอารมณด้วยความเคารพ

๓. ผู้ปฏิบัติธรรมต้องส่งอารมณกับพระอาจารย์สวดอารมณที่ทางสำนักจัดให้เท่านั้น (สวดอารมณวันละ ๑ รอบเท่านั้น) โดยในระหว่างสวดอารมณหากไม่เข้าใจให้สอบถามกับพระวิปัสสนาจารย์โดยตรง ห้ามนำมาคุยกันเองระหว่างผู้ปฏิบัติ

๔. ห้ามผู้ปฏิบัติธรรมผู้ชายเข้าไปในเขตที่พักของผู้ปฏิบัติธรรมผู้หญิง และห้ามผู้ปฏิบัติธรรมผู้หญิงเข้าไปในเขตที่พักของผู้ปฏิบัติธรรมผู้ชาย

๕. ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด และห้ามดื่มหรือเสพสิ่งมึนเมาให้โทษ และห้ามนำเข้ามาในสำนักปฏิบัติธรรม

๖. ห้ามจับกลุ่มคุยกัน หรือส่งเสียงดังรบกวนผู้ปฏิบัติธรรมท่านอื่น

๗. ห้ามออกนอกบริเวณสถานปฏิบัติธรรม โดยไม่ได้รับอนุญาต

หมายเหตุ: รายละเอียดอื่นๆ กรุณาสอบถามและทำความเข้าใจได้ที่สำนักงานฯ

ฉ.โครงสร้างและเนื้อหาของหลักสูตร^๕

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ วัดสันกำแพง ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีโครงสร้างของหลักสูตร ดังนี้

ข.หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓ วัน)

เนื้อหา	เวลา (ชั่วโมง)
๑. การศึกษาทฤษฎี	๕ ชั่วโมง
๒. การฝึกปฏิบัติ	๑๖ ชั่วโมง
๓. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์	๕ ชั่วโมง
๔. สอบอารมณ์	๔ ชั่วโมง

ระยะเวลาของหลักสูตร

จำนวน ๓๐ ชั่วโมง

- ภาคทฤษฎี ๕ ชั่วโมง
- ภาคปฏิบัติ ๒๕ ชั่วโมง

ช.หลักสูตรเมตตาภาวนา (๕ วัน)

เนื้อหา	เวลา (ชั่วโมง)
๑. การศึกษาทฤษฎี	๗ ชั่วโมง
๒. การฝึกปฏิบัติ	๓๒ ชั่วโมง
๓. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์	๗ ชั่วโมง
๔. สอบอารมณ์	๖ ชั่วโมง

ระยะเวลาของหลักสูตร

จำนวน ๕๒ ชั่วโมง

- ภาคทฤษฎี ๗ ชั่วโมง
- ภาคปฏิบัติ ๔๕ ชั่วโมง

^๕ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: โครงสร้างและเนื้อหาของหลักสูตร, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ญาณผลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๓.

ณ. หลักสูตรจิตตภาวนา (๗ วัน)

เนื้อหา	เวลา (ชั่วโมง)
๑. การศึกษาทฤษฎี	๙ ชั่วโมง
๒. การฝึกปฏิบัติ	๔๓ ชั่วโมง
๓. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์	๑๑ ชั่วโมง
๔. สอบอารมณ์	๕ ชั่วโมง

ระยะเวลาของหลักสูตร

จำนวน ๖๘ ชั่วโมง

- ภาคทฤษฎี ๙ ชั่วโมง
- ภาคปฏิบัติ ๕๙ ชั่วโมง

ญ. กิจกรรมหลักสูตร

กิจกรรมในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีดังนี้

๑. การเรียนรู้ภาคทฤษฎี

๑.๑ การชำระปัลลิต

ผู้ที่จะปฏิบัติคือ โยคาวจรทั้งหลาย ผู้ใคร่ต่อการปฏิบัติธรรมจะได้นำแนวทางในการปฏิบัติเป็นพื้นฐาน เป็นอุปนิสัย เป็นบุพพภาคเบื้องต้น เพื่อเป็นการพัฒนาทางจิตให้ก้าวหน้าไปสู่การปฏิบัติเบื้องสูงยิ่งๆ ขึ้นไป ก่อนที่จะปฏิบัติธรรม ผู้ปฏิบัติจะต้องชำระปัลลิต คือความกังวล ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นการวางชั่วคราว ถ้าไม่วาง จิตก็ไม่ว่าง ไม่สามารถจะรับการฝึกปฏิบัติต่อไปได้ ดังนั้น ผู้ที่มีความตั้งใจที่จะฝึกการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้ได้ผลอย่างแท้จริง ก็จะต้องตัดความกังวลทั้ง ๑๐ อย่างให้ได้ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. อาวาสปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับวัดหรือที่อยู่
๒. กุลปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับตระกูลญาติหรืออุปภูรภาค
๓. ลาภปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับลาภ
๔. คณปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับคณะศิษย์หรือหมู่ชนที่ตนต้องรับผิดชอบ
๕. กรรมปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับการงานเช่น การก่อสร้าง
๖. อัธธานปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับการเดินทางไกลเนื่องด้วยกิจธุระ
๗. ญาติปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับญาติหรือคนใกล้ชิดที่จะเป็นห่วงซึ่งกำลัง

เจ็บป่วยเป็นต้น

๘. อาพาธปัลลิต ความกังวลเกี่ยวกับความเจ็บไข้ของตนเอง

๙. คณฺณปฺลิตฺโธ ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน

๑๐. อธิปฺลิตฺโธ ความกังวลเกี่ยวกับฤทธิ์ของปุถุชนที่จะต้องคอยรักษา ไม่ให้เสื่อม (ข้อทำยนี้เป็นปฺลิตฺโธสำหรับผู้จะเจริญวิปัสสนา เท่านั้น)

พระอาทิตย์มิกโยคาวจร แปลว่า นักปฏิบัติผู้เริ่มต้นในการเจริญพรหมวิหารอันดับแรก ต้องตัด ปฺลิตฺโธ คือ ความกังวล ซึ่งเป็นรูปแบบมาตรฐานในการสอนกรรมฐานทุกข้อเริ่มแรกจะต้องตัดความกังวลเสียก่อน คนเราถ้ามีห่วงกังวลจะปฏิบัติกรรมฐานได้ยาก การกังวลในทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งล้วนเป็นปฺลิตฺโธทั้งหมด

๒. การฝึกปฏิบัติ

๓. การสอบอารมณ์

๑.๒ ความรู้เบื้องต้นของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔^๖

สติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติที่พระองค์ท่านตรัสว่าเป็นทางสายเอก (เอกายนมรรค) เมื่อปฏิบัติอย่างดีงามย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้โพชฌงค์๗องค์แห่งการตรัสรู้บริบูรณ์ ซึ่งยังให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ จึงถึงที่สุดแห่งทุกขได้ ดังที่ตรัสแสดงไว้อย่างแจ่มแจ้งในกุณฑลยสูตร ในการศึกษาการปฏิบัติทั้งหลายไม่ว่าในทางโลกหรือทางธรรมก็ตามที่ ต่างล้วนต้องเรียนรู้ให้เข้าใจจุดประสงค์เสียก่อน กล่าวคือ ต้องมีปัญญาหรือวิชาเป็นพื้นฐานบ้างเสียก่อน จึงเริ่มลงมือปฏิบัติ จึงถูกต้องดีงาม อันจักยังผลให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้องแนวทาง ดังนั้นจึงควรมีความเข้าใจด้วยการศึกษารวมให้เข้าใจจุดประสงค์อย่างถูกต้องด้วย เพราะเป็นที่นิยมปฏิบัติกันโดยไม่ศึกษาให้ดีงามเสียก่อน เริ่มต้นปฏิบัติก็มักเพราะเป็นทุกข์กำลังรุมเร้า หรือด้วยความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ได้ยินได้ฟังมาอยู่เนืองๆ ก็เริ่มปฏิบัติอานาปานสติหรือสติปัฏฐาน ๔ โดยไม่มีความรู้ความเข้าใจเลย ดังนั้นแทนที่เป็นการฝึกสติใช้สติชนิดสัมมาสติ กลับกลายเป็นการฝึกการใช้มิจฉาสติจึงได้มิจฉาสมาธิแบบผิดๆอันให้โทษ จึงเกิดขึ้นและเป็นไปตามพุทธพจน์ตามที่แสดงไว้ข้างต้น ดังเช่นการติดสุข คือสุขในวิปัสสนูปกิเลสอันให้โทษ, จึงอุปมาเหมือนการเรียนเคมี โดยไปปฏิบัติในห้องปฏิบัติการเสียเลย ด้วยเข้าใจว่าไปเรียนไปศึกษาจากการปฏิบัติโดยตรงคงยังให้เกิดความรู้ความเข้าใจขึ้นเอง ด้วยเหตุดังนี้เอง จึงเกิดอุบัติเหตุการระเบิดขึ้นได้ด้วยความรู้หรือวิชานั้นเอง จึงสมควรอย่างยิ่งที่ต้องมีการเรียนรู้ให้เข้าใจจุดประสงค์เป็นพื้นฐานบ้างเสียก่อน จะได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องแนวทางสมดังพุทธประสงค์ คือสัมมาสติที่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ อันเป็นสุขยิ่ง

^๖ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖: ความรู้เบื้องต้นของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในแนวสติปัฏฐาน ๔, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฌณฺฐพฺลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๔.

สติปัฏฐาน ๔ จึงเป็นการฝึกสติและใช้สติ สมดังชื่อ ที่ความหมายว่า การมีสติเป็นฐานธรรม (สิ่ง) ที่เป็นที่ตั้งแห่งสติ ซึ่งเมื่อเกิดสมาสติขึ้นแล้ว ย่อมยังให้เกิดจิตตั้งมั่นอันคือสมาสมาธิร่วมด้วยโดยธรรมหรือธรรมชาติ แล้วนำทั้งสมาสติและสมาสมาธินั้นไปดำเนินการพิจารณาในธรรมคือ เจริญวิปัสสนา ในธรรมทั้งหลายดังที่แสดงในธัมมานุปัสสนา หรือธรรมอื่นใดก็ได้ตามจริตสติ ปัญญา มิได้จำกัดแต่เพียงในธัมมานุปัสสนาเท่านั้น

อานาปานสติ เป็นทั้งการฝึกสติและใช้สติ ไปในการใช้ลมหายใจเข้าลมหายใจออกเป็น อารมณ์ที่หมายถึงเครื่องกำหนด กล่าวคืออยู่ในอารมณ์คือลมหายใจเข้าและออกอย่างมีสติระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณาเป็นจุดประสงค์สำคัญ แต่ปัจจุบันกลับนิยมนำไปใช้เป็นอารมณ์ในการวิตกเพื่อการวิจารณ์ให้เคล้ากัน เพื่อให้จิตสงบเพื่อการทำสมาธิเสียแต่ฝ่ายเดียวเป็นส่วนใหญ่หรือทุกครั้งไป เนื่องด้วยอวิชชาด้วยความไม่รู้และสังขารที่สั่งสมไว้จากการปฏิบัติผิด จึงไม่ได้ใส่ใจในการเจริญวิปัสสนาเพื่อให้เกิดนิพพิทาให้เกิดปัญญาเลย โดยปล่อยให้เลื่อนไหลหรือสติขาดไปอยู่แต่ในความสงบสุขสบายอันเกิดแต่ภวังค์ของฌานหรือสมาธิระดับประณีตแต่ฝ่ายเดียวหรือเสมอๆ เพราะฌานสมาธินั้นยังให้เกิดความสุข ความสงบ ความสบายอันเกิดขึ้นจากภวังค์ และการระงับไปของกิเลสในนิรณัน ๕ เป็นระยะเวลาหนึ่ง อันเนื่องจากจิตหยุดการส่งสายไปปรุงแต่งอันเนื่องมาจากแน่วแน้อยู่กับอารมณ์จนเป็นสมาธิ ตลอดจนนิมิตต่างๆที่เกิดขึ้นจากฌานสมาธิล้วนตื่นตาตื่นใจ อย่างเห็นได้ชัดและรวดเร็วเมื่อปฏิบัติได้ผลขึ้น จึงเกิดการติดเพลิน(นันทิ)โดยไม่รู้ตัว ในที่สุดความตั้งใจที่ฝึกสมาธิอันเป็นมรรคองค์ที่ ๗ จึงกลับกลายเป็นมิจฉาสติไปโดยไม่รู้ตัว จึงได้มิจฉาสมาธิร่วมไปโดยไม่รู้ตัวอีกด้วย หรือนิยมเข้าใจกันทั่วไปโดยนัยๆว่า ปฏิบัติสมถสมาธิ หรือปฏิบัติอานาปานสติ หรือปฏิบัติสติตามอริยาบถ ก็เพียงพอเป็นการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ อันดีงามแล้ว และก็ทำอยู่แต่อย่างนั้นอย่างเดียว นั่นเอง เช่นนั่งแต่สมาธิแต่ขาดการเจริญวิปัสสนา, ดังนั้นการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ จึงควรดำเนินการประกอบด้วยการเจริญวิปัสสนาให้เกิดปัญญาหรือความเข้าใจตามความเป็นจริงอย่างถูกต้อง เพราะไม่เช่นนั้นก็ย่อมดำเนินและเป็นไปดังพุทธดำรัสที่ตรัสแสดงไว้ข้างต้น

สติปัฏฐาน ๔ แปลว่า ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ, หรือข้อปฏิบัติที่ใช้สติเป็นประธานหรือหลัก ในการกำหนดระลึกรู้หรือพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงของธรรม (ธรรมชาติ) นั้นๆโดยไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย (ตัณหา) ที่ทำให้เห็นผิดไปจากความเป็นจริงตามอำนาจของกิเลสตัณหา หรือกล่าวได้ว่าสติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมที่ตั้งแห่งสติ จุดประสงค์เพื่อฝึกสติ และใช้สตินั้นพิจารณาและรู้เท่าทันใน กาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อให้เกิดนิพพิทาความคลายกำหนัดความยึดความอยากจากการไปรู้ตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ จึงคลายตัณหา จึงเป็นไปเพื่อนำออกและละเสียซึ่งตัณหาและอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในกิเลสด้วยความพึงพอใจหรือสุขของตัวของตนเป็นสำคัญ ที่มีในสันดานของปุถุชนอันก่อให้เกิดความทุกข์โดยตรงด้วยเป็นสมุทัยเหตุแห่งทุกข์, พระองค์ท่านแบ่งสติปัฏฐาน ๔ ออกเป็น ๔ หมวดใหญ่ด้วยกัน คือ

๑.๒.๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติในกายเป็นอารมณ์ คือมีสติกำหนดพิจารณา กาย ให้เห็นกายในกาย คือเห็นตามความเป็นจริงของกาย เช่น "เป็นเพียงการประชุมกันของเหตุ ปัจจัยอันมีธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ" (อ่านรายละเอียดในไตรลักษณ์) หรือการเกิดแต่เหตุที่เป็นของ สกปรกปฏิภูลโสโครกประกอบหรือเป็นปัจจัยกันขึ้น(ทวิตติงสาการ) หรือการพิจารณาส่วนต่างๆ ของ ร่างกายเพื่อให้เกิดนิพพิทา อันล้วนเป็นไปการระงับหรือดับตัณหาแลอุปาทานโดยตรงทั้งสิ้น

ในขั้นแรกนั้น เป็นการฝึกให้มีสติเสียก่อน โดยฝึกดูลมหายใจที่หายใจเข้า ที่หายใจออก อย่างมีสติ, หรือการมีสติอยู่ในอริยาบถของกาย (ไม่ใช้การใช้อริยาบถของกายเป็นอารมณ์จนเกิดสมาธิ โดยไม่รู้ตัว) แล้วใช้สตินั้นในการพิจารณาภายในแบบต่างๆ ตลอดจนการเกิดดับต่างๆ ของกาย ฯลฯ ล้วนเพื่อให้เกิดนิพพิทา เพื่อให้จิตลละความยินดีในร้ายในกายแห่งตนแลบุคคลอื่นเมื่อรู้เห็นตาม ความเป็นจริงของกายนั้นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จิตจะได้คลายความยึดมั่นถือมั่นพึงพอใจ หรือหลงใหลในกายแม้ตัวตนของตนหรือบุคคลอื่น เป็นการตัดกำลังตัณหาแลอุปาทานโดยตรงทาง หนึ่ง ซึ่งท่านแบ่งเป็น ๖ แบบ

ก. อานาปานสติ ขอเน้นว่าจุดประสงค์อยู่ที่สติ โดยให้จิตคือสติกำหนดตามดูหรือรู้ตาม ลมหายใจเข้าออกแบบต่างๆ ตลอดจนสติสังเกตเห็นอาการของลมหายใจ มีจุดประสงค์เพื่อฝึกให้มีสติ และเพื่อละความดำริฟุ้งซ่านเป็นสำคัญหรือเป็นธรรมเอก เหตุเพราะลมหายใจนั้นก็สามารถใช้เป็นอารมณ์หรือการวิตกในการทำสมาธิหรือสมาธิได้ด้วย ข้อนี้จึงมักสับสนกันอยู่เนื่องๆ จนก่อโทษ จึงทำสติต้องเป็นสติ สมาธิก็เป็นสมาธิ กล่าวคือเมื่อทำสติต้องเป็นสติ จึงเป็นสัมมาสติ เมื่อตั้งใจทำ สมาธิแล้วเป็นสมาธิก็เป็นสัมมาสมาธิ แต่บางครั้งคราวในการปฏิบัติอาจมีการเลื่อนไหลเพราะสติขาด เกิดขึ้นบ้างเป็นครั้งเป็นคราว เป็นเรื่องปกติธรรมดาไม่ต้องกังวล เนื่องจากบางครั้งฝึกสติก็จริงอยู่ แต่ เกิดอาการขาดสติหรือสติอ่อนลงเป็นครั้งคราวบ้างจึงเลื่อนไหลไปเป็นฌานหรือสมาธิแทน อย่างนี้ไม่ เป็นไร (ดังแสดงจุดประสงค์ไว้อย่างชัดเจนเรื่องอานาปานสติในกายคตาสติสูตร), การตั้งกายตรง ก็เพื่อช่วยดำรงสติไว้ ไม่ให้เลื่อนไหลไปง่วงหาวนอนได้ง่ายๆ ในขณะปฏิบัติ

อานาปานสติ นอกจากฝึกสติแล้วสามารถใช้วิปัสสนาได้เช่นกัน โดยการพิจารณาลม หายใจที่หายใจเข้าออกอยู่นั้นๆ ว่า เป็นกายสังขาร คือถูกกายปรุงแต่งขึ้น พิจารณาความไม่เที่ยง ทน อยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตา ดังเช่น ลมหายใจนั้น เป็นไปในลักษณะการ เกิดดับ เกิดดับอยู่ตลอดเวลาที่ยัง ดำรงชั้นธออยู่ เพียงแต่การเกิดดับเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

ค. อริยาบถ คือ กำหนดสติให้ระลึกรู้ในอริยาบถอาการต่างๆ ของกาย เช่น เดิน นอน ยืน นั่ง ฯลฯ คือมีสติรู้ในอริยาบถต่างๆ นั้นเอง มีจุดประสงค์เช่นเดียวกับอานาปานสติคือเพื่อละความ ดำริฟุ้งซ่านเป็นสำคัญหรือเป็นธรรมเอก ไม่ได้มีจุดประสงค์โดยตรงเพื่อใช้เป็นอารมณ์ในการ ทำสมาธิหรือฌาน (ดังแสดงจุดประสงค์ไว้อย่างชัดเจนเรื่องอริยาบถในกายคตาสติสูตร)

ดังนั้นอานาปานสติจึงใช้ปฏิบัติเมื่อวิเวก ส่วนอิริยาบถอาจใช้โดยทั่วไปได้เนื่องๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันเช่นเดียวกับสัมปชัญญะ

ง. สัมปชัญญะ ความรู้ตัวคือปัญญาในการให้มีสติต่อเนื่องในการกระทำหรือการเคลื่อนไหว เช่นเดิน คืบ กิน ถ่าย วิ่ง ตื่น หลับ ฯลฯ กล่าวคือมีสติอย่างรู้ตัวทั่วพร้อม สติระลึกรู้อย่างต่อเนื่องสลับสับเปลี่ยนอิริยาบถกันได้ ตามที่สติระลึกรู้ตามความเป็นจริง มีสติระลึกรู้ไม่เพ่งจนแน่นๆ เพื่อการเป็นสมาธิระดับสูงหรือประณีตแต่อย่างใด ใช้แค่ขณิกสมาธิเป็นเบื้องต้นเท่านั้น เพราะต้องการฝึกสติเป็นหลัก ไม่ใช่สมาธิ สมาธิเป็นผลที่เกิดรองลงมาเท่านั้น ซึ่งอาจเลื่อนไหลไปสู่ฌานสมาธิในระดับประณีตได้โดยธรรมหรือธรรมชาติดีกด้วย แต่ต้องไม่ใช่เจตนาฝึกสติแล้วไหลเลื่อนเป็นฌานสมาธิเสียทุกครั้งไป ดังเช่น การใช้การจงกรมไปในการเจริญสมาธิเป็นสำคัญก็มี กล่าวคือการใช้ท่าการเดินนั้นเป็นอารมณ์เพื่อเน้นให้เกิดความสงบจากฌานสมาธิเสียเป็นสำคัญแต่อย่างใด ไม่ได้สนใจสติหรือปัญญาเลย แล้วไปเข้าใจเอาว่า ความสงบนั้นถูกต้องดีงามแล้ว มีจุดประสงค์เช่นเดียวกัน คือเพื่อละความดำริพล่านคือฟุ้งซ่านเป็นสำคัญหรือเป็นธรรมเอก (ดังแสดงจุดประสงค์ไว้อย่างชัดเจนเรื่องสัมปชัญญะในกายคตาสติสูตร) หรือการรู้ตัวทั่วพร้อมในกิจหรืองานที่กระทำนั่นเอง

จ. ปฏิกูลมนสิการ เมื่อมีสติในสิ่งดังกล่าวข้างต้น จิตย่อมไม่ดำริพล่านออกไปปรุงแต่งฟุ้งซ่าน จึงใช้สติที่ฝึกมานั้นอันย่อมประกอบด้วยสมาธิจิตตั้งมั่นอยู่ในที่ เนื่องจากการละดำริพล่านลงไปเสีย จึงนำสติและจิตตั้งมั่นนั้นไปใช้พิจารณาส่วนต่างๆ ของร่างกายว่าล้วนเป็นสิ่งปฏิกูล ไม่สะอาดโสโครก ต้องเข้าใจว่ากายตน (เห็นกายในกายภายใน) และกายของบุคคลอื่น (เห็นกายในกายภายนอก) ต่างก็เป็นเฉกเช่นนี้ ล้วนเป็นไปเพื่อให้เกิดนิพพิทาเพื่อลดละความยึดมั่นพึงพอใจหลงไหลในกายตนและในกายบุคคลอื่นลง เพื่อให้เห็นตามความเป็นจริงว่าล้วนแล้วแต่เป็นของปฏิกูลโสโครกเพื่อคลายความหลงไหลรักใคร่ยึดมั่นมันลงไป จึงคลายกำหนด ดังมีกล่าวแสดงรายละเอียดไว้ในกายคตาสติสูตร หรือดังภาพที่แสดงในทิวตติงสการ

ฉ. ธาตุมนสิการ พิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงของกายนี้ว่า เป็นเพียงก้อนหรือมวลหรือขณะของธาตุทั้ง ๔ อันล้วนไม่งาม ไม่สะอาด มาประชุมกันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกายนี้ชั่วขณะระยะหนึ่ง ทั้งกายตนเองและบุคคลอื่นเช่นกัน ดังที่ได้กล่าวไว้ ๒ ลักษณะในการพิจารณาในไตรลักษณ์และกายคตาสติสูตรโดยละเอียด

ช. นวสีวลิกา คือพิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ เป็นระยะๆ ๙ แบบหรือระยะ จนผู้ฟังเน่าเปื่อยไปในที่สุด และต้องเข้าใจว่ากายตนและผู้อื่นต่างก็ล้วนต้องเป็นเฉกเช่นนี้ ไม่เป็นอื่นไปได้ (ภาพอสุภะ)

ช. ในทางปฏิบัติของ เห็นกายในกาย คือมีสติระลึกรู้เนื่องๆ ว่า สักแต่ว่ากายตามที่ได้พิจารณาเข้าใจ เพื่อให้บังเกิดนิพพิทาญาณ จึงดับตัณหา

อนึ่งพึงระลึกด้วยว่า การมีสติอยู่กับกาย เป็นเพียงการระลึกรู้เท่าทันกาย ทั้งทางด้าน ปัญญาด้วยเช่นว่าไม่งามเป็นปฏิภาณเพื่อความนิพพิทาแต่ถ้าแน่วแน่แต่อย่างเดียวขาดสติการระลึกรู้ก็ กลับกลายเป็นสมถสมาธิไปได้โดยไม่รู้ตัว (หมายความว่า มีความตั้งใจฝึกสติ แต่ไปทำสมาธิเสียโดยไม่รู้ตัว)

อนึ่งพึงทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่า การมีจิตอยู่กับกายหรือกายานุปัสสนานั้น มิได้มีความหมายไปว่า ส่งจิตไปแช่ในกายในส่วนกายตน ไม่ได้หมายถึงการมีจิตอยู่ในร่างกายภายในหรือ กายนอกตน เพราะเป็นความเข้าใจผิดอย่างแรงกล้า จนเกิดผลร้ายได้ ก่อให้เกิดอาการจิตส่งใน เป็นที่สุด ที่เลิกได้ยากแสนยาก และเป็นโทษในภายหลังอย่างรุนแรงและที่สำคัญคือโดยไม่รู้ตัวอีกเสีย ด้วย(พระอภิธรรม แสดงความหมายของกายภายใน จึงไม่ใช่ การส่งจิตเข้าไปแช่หรือจุ่มจ้องในกายตน หรือจิตส่งใน และแสดงกายภายนอก)

๑.๒.๒ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ ที่บังเกิดขึ้นเป็นธรรมดาจากการกระทบคือผัสสะ ให้เห็นเวทนาที่เกิดขึ้น แล้วพิจารณาให้เห็นตามความจริงของเวทนาว่า "เวทนาเป็นสักแต่ว่าเป็นการรับรู้ การเสพรสอารมณ์ที่มากระทบสัมผัส (ผัสสะ) ทั้งในทางใจและกายคือใน รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส, ธรรมารมณ์ เป็นขบวนการธรรมชาติหรือ สภาวะธรรมเท่านั้นยิ่งใหญ่มากที่มีในมนุษย์ทุกผู้นาม เป็นทุกขโดยธรรมชาติ เป็นเพียงกระบวนการรับรู้ใน ขั้นแรกๆที่เอาข้อมูลมาจากสัญญา (ความจำ) อดีตหรืออาสวะกิเลส ยังไม่ใช่ความทุกข์จริงๆ พิจารณา ให้เห็นว่าเมื่อมีการผัสสะย่อมเกิดเวทนาอันมี สุขเวทนา ทุกขเวทนาและอทุกขมสุข (ไม่สุขไม่ทุกข์) อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นธรรมดาทุกครั้งทุกที่ไป ซึ่งเป็นเวทนาปกติหรือเป็นไปโดยธรรมหรือ ธรรมชาติ หลีกเลียงหลบหนีไม่ให้เกิดไม่ให้เป็นไม่ได้ เป็นหลักธรรมชาติธรรมดาๆแต่สูงสุด จิตจะได้ คลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาหรือการเสพรสอารมณ์ ที่บังเกิดนั้นๆ จึงไม่เกิดต้นเหตุขึ้น จึงเป็น เพียงสุขเวทนาหรือทุกขเวทนาตามธรรมหรือธรรมชาติแต่ย่อมไม่เร้าร้อนเผาผลาญดังเวทนาที่ ประกอบด้วยอุปาทาน (เวทณุปาทาน) ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ให้เข้าใจและรู้เท่าทันในเวทนาดังนี้

เมื่อเป็นสุขเวทนาจึงให้รู้ว่าเป็นสุขเวทนา เมื่อไม่มีก็รู้ว่ามี

เมื่อเป็นทุกขเวทนาจึงให้รู้ว่าเป็นทุกขเวทนา เมื่อไม่มีก็รู้ว่ามี

เมื่อเป็นอทุกขมสุขก็ให้รู้ว่าเป็นอทุกขมสุข เมื่อไม่มีก็รู้ว่ามี

เมื่อเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข ชนิดมีอามิส (เครื่องหล่อใจ-เจือกิเลส) ก็รู้ว่ามี เมื่อไม่มีก็รู้ว่ามีเมื่อเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกขมสุข ชนิดไม่มีอามิส ก็รู้ว่ามี เมื่อไม่มีก็รู้ว่ามี

เวทนาเป็นเพียงสักแต่ว่าเวทนาคือความรู้สึกที่เกิดขึ้นและจำต้องรับรู้ ที่แท้จริงก็แค่ ความรู้สึกที่ต้องเกิดขึ้นจากการกระทบจึงไม่ควรไปยึดมั่น เกิดขึ้นและเป็นไปตามธรรมหรือสภาวะธรรม หรือธรรมชาติจริงๆ ตามเหตุปัจจัยอันมาปรุงแต่ง หรือมาผัสสะ จึงเกิดๆดับๆ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น อนัตตาไม่มีตัวไม่มีตนแท้จริง จึงไม่ใช่เราไม่ใช่ของเราอย่างแท้จริงอีกด้วย จึงควบคุมบังคับบัญชา

ไม่ได้,เห็นเวทนาทั้งในเวทนาตนเอง (เห็นเวทนาในเวทนาภายใน แต่ไม่ใช่อาการของจิตส่งในแต่อย่างใดด้วยเข้าใจผิด) และเห็นเวทนาในเวทนาบุคคลอื่น(เห็นเวทนาในเวทนาภายนอก จึงไม่ใช่อาการจิตส่งออกนอกไปฟุ้งซ่านหรือปรุงแต่งแต่อย่างใด)

ในทางปฏิบัติของ เห็นเวทนาในเวทนา คือมีสติรู้อยู่เนืองๆ ว่าเวทนาสักแต่ว่าเวทนา อันย่อมต้องเกิดความรู้สึกจากการรับรู้ในอารมณ์ที่ผัสสะกันเป็นธรรมดาโดยธรรมชาติหรือตถตาจึงไม่ยึดมั่นหมายมั่นในเวทนาเหล่าใดเหล่านั้น ด้วยการอุเบกขาไม่เอนเอียงไปนึกคิดปรุงแต่งคือฟุ้งซ่านอันยังให้เกิดเวทนาขึ้นอีก อันจักเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดตัณหา อันทำให้เกิดทุกข์ อันเป็นไปตามปฏิจจสมุปบาทธรรม กล่าวคือไม่ต่อล้อต่อเถียงกับจิต อันเป็นการเปิดโอกาสให้จิต หลอกล่อไปปรุงแต่งต่าง ๆ นานาให้เกิดเวทนาต่างๆ นานา อันอาจเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์อุปาทานโดยไม่รู้ตัวด้วยความไม่รู้คืออวิชชา

(พระอภิธรรม แสดงความหมายของเวทนาภายใน จึงไม่ได้หมายถึงอาการส่งจิตไปแช่ในภายในหรือจิตส่งใน และแสดงเวทนาภายนอก)

๑.๒.๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการเห็นจิตในจิต หรือสติระลึกรู้เท่าทันหรือพิจารณาจิต (จิตตสังขารหรือมนัสสังขารเช่นความคิด, ความนึก คือธรรมารมณ์ต่างๆ) และโดยเฉพาะอาการของจิตหรือภเวณีของจิต (เจตสิก) ดังเช่น ราคะ, โทสะ,โมหะ, ฟุ้งซ่าน หดหู่ เป็นสมาธิ ที่ย่อมยังให้เกิดเศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ คือ มีสติระลึกรู้เท่าทันในจิตตสังขาร ตามสภาพเป็นจริงที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ (บ้างเรียกกันว่าเห็นจิตในจิต) เช่น จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าจิตมีจิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะก็รู้ว่าปราศจากราคะ โทสะ โมหะ, จิตหดหู่ ก็รู้ชัดว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็รู้ชัดว่าจิตฟุ้งซ่าน ทั้งในของตนเองและของบุคคลอื่น อันเพื่อเป็นเครื่องรู้ เครื่องระลึก เครื่องเตือนสติ และพิจารณาการเกิดๆ ดับๆ ว่า เป็นไปตามธรรมคือสภาวะธรรมหรือธรรมชาติ ล้วนไม่เที่ยงของจิตตสังขารดังกล่าวเห็นจิตในจิต หรือ จิตเห็นจิต ถ้าเข้าใจชั้น ๕ จักเข้าใจได้ว่าหมายถึงการมีสติเห็นจิตตสังขารที่บังเกิดขึ้น (จิตตสังขารหรือมนัสสังขารในชั้น๕นั่นเอง ล้วนเป็นสิ่งเดียวกัน) อันมีตามที่ท่านตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรดังนี้ คือมี

จิตมีราคะ เป็นเจตสิก คืออาการของจิตที่ประกอบด้วยราคะ กล่าวคือกลุ่มของความคิด ฟุ้งซ่านหรือปรุงแต่ง ที่ประกอบด้วยความกำหนดความปรารถนาในกามทั้ง ๕ นั่นเอง

จิตมีโทสะ เป็นเจตสิก คืออาการของจิตที่ประกอบด้วยโทสะ กล่าวคือกลุ่มของความคิด นึกหรือฟุ้งซ่านที่ประกอบด้วยความโกรธความขุ่นเคือง นั่นเอง

จิตมีโมหะ เป็นเจตสิก คืออาการของจิตที่ประกอบด้วยโมหะความหลง หรือกลุ่มของความคิดนึกหรือฟุ้งซ่านที่ประกอบด้วยความไม่รู้จริงนั่นเอง

จิตหดหู่ ก็เป็นเจตสิกในข้อที่ ๒๕ ในเจตสิก ๕๒ เป็นกลุ่มอาการของความคิดนึกหรือฟุ้งซ่านปรุงแต่งที่ทำให้เกิดความหดหู่ใจ ใจหดห่อ แห้งเหี่ยวใจ

จิตฟุ้งซ่าน เป็นอาการของจิตอย่างหนึ่ง ที่เรียกอุทธัจจะในข้อที่ ๑๗ ในเจตสิก ๕๒ เป็นอาการของจิตที่ฟุ้งซ่าน หรือส่งจิตออกนอกไปปรุงแต่งคือผัสสะในสิ่งหรือเรื่องต่างๆ หรือเปรียบเทียบกับได้ตั้งองค์ธรรมชรา ในปัจจุสมุปบาทนั่นเอง

จิตเป็นฌานหรือมหรคต จิตเป็นฌาน, จิตอยู่ในกำลังฌาน, จิตประกอบด้วยกำลังของฌานอยู่ (เกิดขึ้นได้แม้ในขณะที่ดำเนินชีวิตประจำวัน ขึ้นอยู่กับสติความชำนาญ และมาจากการสั่งสมประพฤติปฏิบัติจนมักเกิดการเลื่อนไหลไปโดยไม่รู้ตัว)

จิตเป็นสมาธิ จิตมีความตั้งใจมั่นในสิ่งใดอยู่ แม้ในชีวิตประจำวัน ไม่ได้หมายถึงการไปนั่งสมาธิแต่อย่างเดียว

จิตมีสิ่งอื่นยิ่งกว่า หมายถึงอาการของจิตเป็นเอกหรือเป็นใหญ่อยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ เช่น จิตเป็นเอกอยู่กับการบำเพ็ญกรรมพุทโธ หรือจิตเป็นเอกอยู่ในกิจหรืองานใดๆ หรือจิตเป็นเอกในธรรมที่เป็นเครื่องอยู่เครื่องพิจารณา หรือจิตหมกมุ่นจดใจจ่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ จิตหมกมุ่นกับการส่งออกไปปรุงแต่ง

จิตวิมุตติหรือจิตหลุดพ้น หมายถึงอาการที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสหรือเจตสิกต่างๆ เช่น ดังที่กล่าวข้างต้น (เป็นไปในขณะหนึ่งๆ ยังไม่ได้หมายถึงเป็นการถาวรหรือนิพพาน)

กล่าวคือ ล้วนมีสติระลึกรู้เท่าทัน กล่าวคือมีสติระลึกรู้ "จิต หรืออาการของจิต คือเจตสิกที่บังเกิดขึ้น ณ ขณะจิตนั้นๆ"

อนึ่งอาการของจิตทั้งหลายหรือเจตสิก ดังเช่น ราคะ โทสะ โมหะ จิตฟุ้งซ่าน ฯลฯ นั้นมันไม่มีอาการเป็นรูปธรรมเป็นตัวเป็นตนแท้จริง แต่มันอาศัยแฝงอยู่กับสังขารขันธ์ คือการกระทำต่างๆ นั่นเอง ดังเช่น ความคิด (มโนสังขาร) ที่ประกอบด้วยราคะ การทำร้ายผู้อื่นทางกาย (กายสังขาร) ที่ประกอบด้วยโทสะ, การคิดตำหนิ, ต่อกว่า (วจีสังขาร) ที่ประกอบด้วยโมหะคืออาการหลงไปปรุงจนเกิดทุกข์ที่ประกอบด้วยความรู้ตามความเป็นจริง เช่นคิดหรือธรรมารมณ์กระทบใจแล้วจะารู้สึกเฉยๆ , การเกี่ยวพาราสีทั้งด้วยคำพูดทั้งกริยาท่าทางที่ประกอบด้วยราคะ, จิตคิดฟุ้งซ่านหรือคิดวนเวียนไม่หยุดหย่อนในเรื่องไร้แก่นสาร เช่นคิดไปในอดีต อนาคต ก็คือความคิดที่ประกอบด้วยจิตฟุ้งซ่านหรือส่งจิตออกนอกไปปรุงแต่งนั่นเอง

ใช้วิธีมีสติรู้เท่าทันเวทนาและจิต เป็นหลักปฏิบัติประจำเมื่อปฏิบัติจนชำนาญแล้ว ระลึกรู้และเท่าทันในเวทนา (เวทนานุปัสสนา) อย่างถึงใจ และเข้าใจปัจจุสมุปบาทดีแล้ว จิตจักรู้สภาพจิตสังขารหรืออาการของจิต (เจตสิก) ที่เกิดขึ้น คือ เห็น ราคะ โมหะ โทสะ ชัดเจนขึ้น เมื่อจิตเห็นจิตซึ่งก็คือ สติเห็นจิตตสังขารนั่นเอง เพราะจิตตัวแรกนั้นหมายถึงสติอันเป็นจิตตสังขารหรือเจตสิกอย่างหนึ่งนั่นเอง จิตจะเห็นความคิดหรืออาจเห็นเวทนาที่ เกิดๆ ดับๆ อยู่ตลอดเวลาว่าเป็นสภาวะธรรมอันไม่เที่ยง ไม่มีแก่นแกนหรือแก่นสาร และก่อให้เกิดทุกข์อย่างชัดแจ้ง อันทำให้รู้เห็นตามความเป็นจริงในสภาวะธรรม จิตจักได้คลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาและจิตที่ไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้จึงเป็น

ทุกข์ และอนัตตา อันก่อให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ เห็นความคิด (จิตหรือจิตตสังขารนั่นเอง) และการสวຍ
 อารมณ์ต่างๆ หรือความรู้สึกสุข, ทุกข์, ไม่สุขไม่ทุกข์ (เหล่าเวทนา) ว่าเป็นไปตามไตรลักษณ์ ดังนั้น
 เมื่อไปอยากด้วยตัณหา จึงย่อมเกิดการยึดด้วยอุปาทานเป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง ดังนั้น
 เมื่อไปอยากหรือไปยึดไว้ด้วยเหตุผลใดก็ดี เมื่อมีการแปรปรวนด้วยอนิจจัง แล้วย่อมดับไป
 ด้วยทุกข์เพราะสภาวะธรรม จึงไม่เป็นไปตามปรารถนา จึงเกิดเป็นทุกข์อุปาทานที่ต่างจากทุกขเวทนา
 ตรงที่มีความเร่าร้อน, เผาผลาญ, กระทบกระส่ำตามกำลังของตัณหาและอุปาทานนั่นเอง

ในทางปฏิบัติของการ เห็นจิตในจิต คือสติเห็นจิตสังขาร (เช่นความคิด) ที่เกิดขึ้นว่า
 สักแต่ว่าจิตสังขารตามที่พิจารณาอยู่เรื่อยๆ แล้วอุเบกขาไม่เอนเอียงไปแทรกแซงด้วยถ้อยคิดปรุงแต่ง
 หรือกริยาจิตใดๆ ดังการคิดเรื่อยเปื่อยหรือฟุ้งซ่านจึงย่อมยังให้เกิดเวทนาอื่นๆ ที่อาจเป็นปัจจัยจึงมี
 ตัณหาเกิดขึ้น จึงทำให้เกิดทุกข์อุปาทานอันเร่าร้อน (จิตตานุปัสสนานิเทศ แสดงความหมายของจิต
 ภายใน จึงไม่ใช่หมายถึงจิตส่งในและความหมายของจิตภายนอก)

๑.๒.๔ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติกำหนดพิจารณาธรรม (สิ่งต่างๆ) ที่บังเกิดแก่ใจ
 เป็นอารมณ์ทั้งที่เป็นกุศลหรืออกุศล ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและเครื่องระลึกรู้เพื่อให้เกิดปัญญาเป็น
 สำคัญหรือเป็นวัตถุประสงค์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแนะในมหาสติปัฏฐานสูตรให้พิจารณาอาทิ
 เช่น

- ก. นิ वर्ณ ๕ เช่น ข้อพยาบาทให้พิจารณาว่า
 มีอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า มีอยู่ ณ ภายในจิต
 ไม่มีอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า ไม่มีอยู่ ณ ภายในจิต
 ที่ยังไม่เกิด จะเกิดขึ้นด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น
 ที่เกิดขึ้นแล้ว จะละเสียได้ด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น
 ที่ละได้แล้ว จะไม่เกิดขึ้นต่อไปด้วยประการใด ย่อมรู้ชัดประการนั้น
 เป็นเช่นนี้ทุกข้อใน กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิฉา
- ข. ชันธ ๕ และอุปาทานชันธ ๕
- ค. อายตนะภายใน และนอก
- ง. โพชฌงค์ ๗
- จ. อริยสัจ ๔ และมรรคองค์ ๘

การพิจารณาธรรมต่างๆ เหล่านี้ในจิต เป็นธัมมวิจยะ (การพิจารณาธรรม) เพื่อเป็น
 เครื่องรู้, ระลึกเตือนสติเป็นแนวทาง ให้เกิดปัญญาไม่ไปยึดมั่นถือมั่นเช่นนั้น เพราะธรรมทั้งหลาย
 เหล่านี้จัดเป็นสังขารในไตรลักษณ์ คือเกิดแต่เหตุปัจจัยเช่นนั้น เมื่อเหตุปัจจัยของสังขารธรรมเหล่านี้
 แปรปรวนหรือดับ สังขารธรรมนี้ก็เช่นกัน อีกทั้งเมื่อเรารู้ระลึกธรรมทั้งหลายก็เกิดขึ้น เมื่อเราหยุดรู้

ระลึกกรรมทั้งหลายก็ดับลงเช่นกัน เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ แม้จักเป็นจริงตามธรรมชาติเช่นนี้ ตลอดกาล แต่เหตุปัจจัยได้แปรปรวนและดับเสียแล้วเช่นกัน

ในทางปฏิบัติของสติเห็นธรรม คือระลึกรู้ในธรรมหรือสิ่งทั้งหลายที่บังเกิดแก่จิต ในขณะนั้นๆ ก็เพื่อให้เกิดปัญญาญาณนั่นเอง คือมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทุกข์และการดับไปของ ทุกข์อย่างแจ่มแจ้งสติปัฏฐาน ๔ นั้นมีจุดประสงค์อยู่ที่ฝึกสติ และใช้สติพิจารณาสรุปให้เข้าใจโดยถ่องแท้เพื่อให้เกิดสัมมาญาณ (ปัญญาญาณ) ว่าธรรมทั้งหลายอันมี กาย เวทนา จิต ธรรม มีอยู่ก็เพียงสักว่าความรู้ อาศัยระลึกเตือนสติเตือนใจไม่ให้ไปยึดมั่นถือมั่นพึงพอใจ (หมายถึงอุปาทาน) ใดๆ ในโลก ก็ด้วยลักษณะการของการอุเบกขาเสียนั่นเอง อีกทั้งมีพุทธประสงค์ให้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันขนาด กล่าวได้ว่าแทบทุกลมหายใจ กล่าวคือเมื่อจิตหรือสทวนเวียนระลึกรู้หรือพิจารณาอยู่ในธรรมทั้ง ๔ แล้ว จิตย่อมหยุดส่งจิตออกนอกไปนึกคิดปรุงแต่งต่างๆ อันก่อให้เกิดทุกข์ จิตอยู่ในที่อันควรแลสงบ ขณะจิตนั้นเองจิตย่อมเกิดกำลังแห่งจิตขึ้นเนื่องจากสภาวะปลอดทุกข์ขึ้นทีละเล็กทีละน้อยโดยไม่รู้ตัว อันยังให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นทีละเล็กทีละน้อยสะสมขึ้นเช่นกัน จนในที่สุดจักเกิดสภาวะ ออ มั่นเป็นเช่นนั้นเอง หรือธรรมสามัคคีนั่นเอง เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมนั้นๆ อย่างแท้จริง

สติปัฏฐาน ๔ มีเจตนาต้องการให้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ไม่ใช่แต่ กาย เวทนา จิต ธรรม เท่านั้น เพียงแต่ธรรม ๔ ข้อนี้เป็นหลักสำคัญในการดับหรือลดละตัณหาและความยึดมั่นถือมั่น ในความพึงพอใจของตนหรืออุปาทาน อันก่อให้เกิด "อุปาทานขันธ ๕" อันเป็นทุกข์

ถ้านั่งปฏิบัติในรูปแบบ ให้มีสติอย่าปล่อยให้เลื่อนไหล ผ่อนคลายกายและใจ เมื่อเริ่มต้น ใช้สติดูลมหายใจ ก็เกิดอาการต่างๆจากการปฏิบัติสมถวิปัสสนาให้เห็น แต่นักปฏิบัติมักจะไม่ชอบ คิดว่าผิด อันไปคิดกันว่าไม่ดี ไม่ถูก จิตไม่สงบ เพราะไม่รู้จึงไม่แยกแยะว่านี่เป็นการฝึกสติ ไม่ใช่ ฝึกสมาธิ ไม่ได้ลิ้มรสของความสงบสุขแลสบายจากสมาธิหรือตามตามที่เข้าใจหรือเคยประสบ, โดยธรรมชาติของจิตนั้น จิตจะส่งออกไปเห็นนั่น เห็นนี่ คิดนั่น คิดนี่ เป็นปกติธรรมดาตามสภาวะธรรมชาติ เพียงให้มีสติระลึกว่า นั่นแหละจิตสังขารหรือความคิดความนึกหรือสังขารในปฏิจจสมุปบาท อันจัดเป็นคุณอย่างยิ่ง อันจักพอแยกออกไปได้ ๒ ลักษณะ คือ

ก. รูปนิมิต หรือเห็นเป็นภาพหรือรูปขึ้นในจิต ในบางขณะเมื่อเปลือตัวจิตจักส่งออกไปซัด สายปรุงแต่งเป็นภาพต่าง ๆ นานาผุดขึ้นมาอันคือสังขารในปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง จิตเมื่อเปลือยออกมาส่งออกไปสักกระยะจนอึดตัว หรือมีสติรู้สึกตัวก็ให้ละเสีย เป็นเรื่องธรรมชาติอันต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา หรือจากอาการของจิตขาดสติ เลื่อนไหลไปเป็นสมาธิหรือฌานจนเกิดนิมิตต่างๆขึ้น

ข. นามนิมิต หรือเป็นความคิดนึกต่าง ๆ นานาที่ผุดขึ้นมาแทนที่ภาพนั่นเอง เป็นสังขาร ในปฏิจจสมุปบาทเช่นกัน อาการก็จักเหมือนรูปนิมิต ที่จิตเปลือส่งออกไปคิดปรุงแต่งเมื่อขาดสติเป็น ธรรมดา เมื่อจิตส่งออกไปสักพักไปปรุงแต่งจนเกิดทุกข์หรือฟุ้งซ่านจนอึดตัวหรือมีสติรู้ตัว ก็ให้ละเสีย แต่ให้รู้ให้เข้าใจด้วยว่าเกิดความรู้สึกเป็นทุกข์เยี่ยงไรจากความคิดนึกหรือสังขารที่สั่งสมที่เกิดขึ้นมานั้น

เช่นเห็นเวทนาที่เกิดขึ้น หรือเห็นจิตเช่นความโลภ โกรธ หลง ฯลฯ เห็นอันใดก็ปฏิบัติอันนั้น ให้รู้ว่า เหตุเกิดจากเวทนานั้นๆหรือจิตคิดนั้นๆ แล้วดับลงเพราะสติ จิตมีทุกข์ใหม่ ห้ามไปคิดเรื่องทุกข์นั้นให้ คิดแต่เรื่องเหตุที่เกิด เมื่อเข้าใจแล้วต้องละ (ละในภาษาธรรมหมายถึงมีสติรู้เข้าใจแล้ววางเสีย) คือถือ อุเบกขาเป็นกลางไม่ปรุงแต่งเอนเอียงไปทั้งในด้านดีหรือด้านร้าย อันเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งยวดในการปฏิบัติ เพราะจิตเมื่อเห็นเวทนาและโทษจากจิตคิดนึกปรุงแต่งหรือสังขารที่สังสมไว้บ่อยๆ จิตจะ ได้เกิดความเข้าใจหรือปัญญาขึ้นว่าสิ่งเหล่านี้เองที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทุกข์ และที่สำคัญคือเป็นอุบาย วิธีในการฝึกสติให้เป็นอุเบกขาหยุดการปรุงแต่ง, อันอุเบกขานี้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง มีสามารถเกิดขึ้นเอง จึงต้องหมั่นฝึกอบรมปฏิบัติให้เป็นสังขารที่สังสมใหม่อันมิได้เกิดแต่อวิชชา อันมีคุณอย่างยิ่งยวด ในการดับทุกข์ และเป็นองค์ธรรมข้อสุดท้ายในโพชฌงค์๗ ธรรมอันเป็นเครื่องตรัสรู้

เมื่อเกิดความคิดหรือจิตที่ประกอบด้วยอาการโลภ โกรธ หลง หตฺหุ สมาธิ ฌาน ฯ ก็ให้มี สติรู้ตามความเป็นจริง อย่าไปกดข่ม แคต้องรับรู้ตามจริง มีอาการต่างๆย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่ ข้อสำคัญคือวางอุเบกขาเป็นกลาง เป็นกลางอย่างไร เป็นกลางโดยการวางที่เฉยดูไม่ไปนึกคิดปรุงแต่ง เอนเอียงไปในทางใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะดี หรือชั่ว, เราถูก หรือเขาผิด, สังเกตอาการที่เกิดขึ้นให้รู้คุณ และโทษของจิตที่คิดปรุงแต่งนั้น จึงจักเป็นการปฏิบัติจิตตามปัสสนาที่ถูกต้อง, หรือเมื่อปวดเมื่อยหรือ รับรู้ความรู้สึกใดๆ ที่กระทบทางกายหรือใจ ก็ให้รู้นั่นแหละเวทนา ให้มีสติรู้ว่าเป็นความรู้สึกรับรู้ต่อ กายหรือใจเยี่ยงไร มีกิเลสแฝงด้วยไหม แล้วอุเบกขาเป็นกลางวางเฉยไม่คิดปรุงแต่งเอนเอียงไปในด้าน ใด รู้สึกอย่างไรก็รู้สึกอย่างนั้น ไม่ใช่ว่าอาการนั้นๆต้องหายไป แต่ต้องไม่ใส่ใจวางใจเป็นอุเบกขาไม่ปรุง แต่ง อันเป็นการปฏิบัติเวทนานุปัสสนาหรือธรรมใดบังเกิดต่อจิตหรือหยาบยกขึ้นมาพิจารณา ก็ให้พิจารณาธรรมนั้นๆเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมอันมีกำลังของสติที่ไม่ขัดส่ายมีกำลัง เป็นเครื่องช่วย อันเป็นการปฏิบัติธรรมานุปัสสนา อันจักยังให้เกิดปัญญาจากธรรมนั้นๆ, หรือใช้สตินั้น ไปพิจารณาว่าล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัย สักแต่ว่าธาตุ ๔ มาประชุมกันชั่วระยะหนึ่ง หรืออันล้วนแต่ เป็นสิ่งปฏิรูปทุกๆ เป็นการคลายลดละความยึดถือยึดมั่นในกายแห่งตน อันเป็นการปฏิบัติแบบ กายานุปัสสนา

ข้อสังเกตของผู้เขียนและความคิดเห็น ในหมวดธรรมานุปัสสนา มีกล่าวถึงสมาธิหรือองค์ ฌานไว้ในหมวดของมรรค๘ ว่าเป็นสัมมาสมาธิหรือหมายถึงสมาธิที่ถูกต้อง ที่ถูกที่ควร, ถูกต้องจริงแต่ หมายถึงในแง่สมาธิหรือแห่งหมวดธรรมานุปัสสนาเท่านั้น อันไว้เป็นกำลังแห่งจิตหรือพักผ่อนกายและ จิต, ไม่ใช่ในแง่การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ อันเป็นการใช้สติปฏิบัติวิปัสสนาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริงแห่ง ธรรม, จึงมีผู้สับสนเป็นจำนวนมากที่เข้าใจว่าปฏิบัติสมาธิหรือฌานอันบางท่านใช้ลมหายใจเป็นอุบาย วิธีเช่นกันกับสติปัฏฐาน ๔ จึงเกิดการสับสนในการปฏิบัติเข้าใจว่าเป็นการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔, แม้แต่ เกิดองค์ฌานตามพระสูตรอันเป็นสัมมาสมาธิในแง่สมาธิแล้วก็ตาม ก็ต้องไม่ไปยึดติดยึดมั่นหรือมี

ตัณหาในองค์ฌาน ปิติ สุข อุเบกขา นั้นด้วยจึงจะถูกต้อง มิฉะนั้นก็จะเกิดวิปัสสนูปกิเลส อันยังผลร้ายแก่นักปฏิบัติ

สติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นการฝึกสติ และใช้สติ เราสามารถปฏิบัติได้ในทุกขณะและอิริยาบถ โดยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติแบบการนั่งสมาธิเต็มรูปแบบ สามารถทำได้ในขณะที่ตื่นสบายๆไม่เครียด หรือหงุดหงิด ก็นำมาคิด ตรិตรอง ใช้ปัญญาพิจารณา สังเกตเห็นเวทนาหรือจิตได้ในทุกอิริยาบถ ซึ่งวิปัสสนาใช้สมาธิระดับขณิกกะสมาธิ (แค่ไม่วอกแวก, อยู่กับกิจหรืองานที่ทำ) หรือเกือบเป็นอุปัชฌาสมาธิเท่านั้นเช่นเมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญาหรือเข้าใจในเวทนาหรือจิตจริงๆ เราจะเข้าใจในธรรมนั้นๆ เช่นเวทนานุปัสสนา โดยจะไม่ไปยึดมั่นพึงพอใจในเวทนามากเหมือนในอดีตอีก เนื่องจากรู้ว่าเป็นกระบวนการทางธรรม (ชาติ) ไม่สามารถไปหยุดไปห้ามได้และเป็นไตรลักษณ์ เหมือนกับห้ามหายใจ ไม่ได้ฉันใดก็ห้ามเวทนาไม่ได้ฉันนั้น และไม่ใช่ว่าความทุกข์ตัวจริง

๒. การฝึกปฏิบัติ^๗

๒.๑ พิธีขอพระกรรมฐานและลาพระกรรมฐาน

๒.๑.๑ พิธีขอพระกรรมฐาน

สิ่งที่ต้องเตรียม

- พานขอขมาแก้ว ๕ โกฎฐาส ใช้ดอกไม้ ๕ รูป ๕ เทียน ๕
- พานสมาทานศีล ใช้ดอกไม้ ๓ รูป ๓ เทียน ๒
- พานขอพระกรรมฐาน ใช้ดอกไม้ ๓ รูป ๓ เทียน ๒
- พานขอขมาครูบาอาจารย์ ใช้ดอกไม้ ๓ รูป ๓ เทียน ๒

เริ่มพิธีขอพระกรรมฐาน

พานที่ ๑ ขอขมาแก้ว ๕ โกฎฐาส

(กราบพระพุทธรูป ๓ ครั้ง กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง ยกพานขึ้น)

ผู้ปฏิบัติกล่าว นะโม (๓ จบ) จากนั้นกล่าวคำขอขมาแก้ว ๕ โกฎฐาส

นะมามิ พุทธัง คุณสาคะรันตัง

นะมามิ ธัมมัง มุนิราชะเทสิตัง

นะมามิ สังฆัง มุนิราชะสาวะกัง

นะมามิ กัมมัฏฐานัง นิพพานาธิคะมุปายัง

นะมามิ กัมมัฏฐานะ ทายะกาจะริยัง

^๗ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมจฺคโล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: การฝึกปฏิบัติ, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฌณัฐผลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๒๒.

นิพพานะมัคคุเทศะกัง สัพพัง โทสัง ขะมันตุ เม (ถ้าหลายคนใช้คำว่า ขะมันตุโน)
(นำพานไปถวายพระพุทธ แล้วกราบลง ๓ ครั้ง)

กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ะกะคะวา,
(พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดย
พระองค์เอง)

พุทัง ะคะวันตัง ะภาวาเทมิ,
(ข้าพเจ้าอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) (กราบ)
สวากขาโต ะคะคะวา ตัมโม, ตัมมัง นะมัสสามิ,
(พระธรรม เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดีแล้ว, ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม)
(กราบ)

สุปะฏิปันโน ะคะคะวาโต สวากะสังโฆ, สังฆัง นะมามิ
(พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว, ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์) (กราบ)

พานที่ ๒ สมาทานศีล

(กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง แล้วนำพานถวายแก่พระอาจารย์)

คำอาราธนาศีล ๘

มะยัง (อะหัง) ภัันเต ติสระเณนะ สะหะ อัญญะ สีลานิ ยาจามะ (ยาจามิ) ฯ
ทุติยัมปิ มะยัง (อะหัง) ภัันเต ติสระเณนะ สะหะ อัญญะ สีลานิ ยาจามะ (ยาจามิ) ฯ
ตะติยัมปิ มะยัง (อะหัง) ภัันเต ติสระเณนะ สะหะ อัญญะ สีลานิ ยาจามะ (ยาจามิ) ฯ
(ถ้าหลายคนเปลี่ยน อะหัง เป็น มะยัง และเปลี่ยน ยาจามิ เป็น ยาจามะ)

คำให้ศีล

เมื่ออุทฺธาสถ์อาราธนาศีลแล้ว พระพึงให้ศีล ดังนี้

นะโม ตัสสะ ะคะคะวาโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ฯ (๓ ครั้ง)

บทไตรสรณคมน์

พุทัง สะระณัง คัจฉามิ

ตัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ พุทัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ ตัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ สังฆัง สรรณัง คัจฉามิ
 ตะติยัมปิ พุทฺธัง สรรณัง คัจฉามิ
 ตะติยัมปิ อัมมัง สรรณัง คัจฉามิ
 ตะติยัมปิ สังฆัง สรรณัง คัจฉามิ
 พระว่า "ติสฺสธรรณคคมะนัง นิฏฺฐิตัง"
 โยมรับ "อามะ ภันเตฯ"

(ส่วนมากตรงนี้ งานบุญทั่วไปไม่ต้องใช้ แต่ถ้าเป็นการสมานทานตนเป็นพุทธมามกะ หรือ อุโบสถศีลต้องใช้)

๑. ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๒. อทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๓. อพรัหมจะริยา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๔. มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๕. สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐาณา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๖. วิกาละโภชะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๗. นัจจะคิตะวาทิตะ วิสุกะทัสสะนามาลาคันธะวิเลปะนะ ธาระณะ มัณทะนะ วิภูสะนัฏฐาณา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
 ๘. อุจจาสะยะนะมะหาสะยะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ
- (พระสวดรับรองว่า) อิมานิ ปญฺจะ สิกขาปะทานิ สีเลนะ สุกะตัง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ ตัสมา สีลัง วิโสธะเย ฯ
- (รับพร้อมกันว่า) " สาธุ "

พานที่ ๓ ขอพระกรรมฐาน

(กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง ยกพานถวายแก่พระอาจารย์)

กล่าวมอบตัวต่อพระอาจารย์

อิมายัง ภาคะวา, อัตตะภาวัง, ตุมหากัง ปะริจจะขามิ,

(ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า, ข้าพระองค์ขอมอบกายถวายชีวิต, ต่อคุณพระศรีรัตนตรัย, คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์)

อิมายัง อาจะริยะ, อัตตะภาวัง, ตุมหากัง ปะริจจะขามิ,

(ข้าแต่พระอาจารย์ผู้เจริญ, ข้าพเจ้าขอมอบกาย ถวายตัวต่อครูบาอาจารย์, เพื่อเจริญวิปัสสนากรรมฐาน)

นิพพานัสสะ เม ภันเต, สัจฉิกะระณัตถายะ, กัมมภูฐานัง เทหิ,

(ข้าแต่ท่านผู้เจริญ, ขอท่านจงให้กรรมฐานแก่ข้าพเจ้า ณ โอกาสบัดนี้, เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งมรรคผล นิพพาน, ในอนาคตกาลต่อไป)

อิมายะ ธัมมานุธัมมะ, ปะฏิปัตติยา ระตะนัตตะยัง ปุเชมิ.

ข้าพเจ้าขอบูชาพระรัตนตรัย, ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาธรรม, อันสมควรแก่ มรรค ผล นิพพาน, ซึ่งเป็นหนทางสู่ที่สุดแห่งทุกข์, ด้วยสัจจะวาจาที่กล่าวอ้างมานี้, ขอให้เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายชั้นธมารทั้งหลาย, เหล่ามารทั้งหลาย, และกิเลสสารทั้งหลาย, จงอย่าเป็นอุปสรรคขัดข้อง, ต่อการปฏิบัติวิปัสสนาธรรมของข้าพเจ้า, ขอจงได้โอฬาสีกรรม, และร่วมอนุโมทนาสาธุการ, รับเอาส่วนบุญกุศลจากข้าพเจ้า ที่จะพึงปฏิบัติได้ ณ โอกาสบัดนี้, ขอให้ข้าพเจ้า สามารถถึงที่สุดแห่งทุกข์, คือมรรค ผล นิพพาน, ให้ได้โดยเร็วพลันด้วยเทอญ.

พานที่ ๔ ขอขมาครูบาอาจารย์

(กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง ยกพานขึ้น แล้วกล่าวคำขอขมาครูบาอาจารย์)

อาจารย์เย ปะมาเทนะ ทวารัตตะเย นะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง **ชะมาละ เม ภันเต**(ถ้าหลายคนใช้ **ชะมะตุ โน**)

อาจารย์กล่าว อะหังโ वो ชะมามี ตุมहेหิปี เม ชะมิตัพพัง

ผู้ขอขมารับ ชะมามะ ภันเต

(ถวายพานแก่พระอาจารย์ แล้วกราบ ๓ ครั้ง รับฟังโอวาท เป็นอันเสร็จพิธี)

๒.๑.๒ พิธีลาพระกรรมฐาน

เตรียมพานดอกไม้ ธูป เทียน

- พานขอขมาแก้ว ๕ โกฎฐาส
- พานสมาทานศีล ๕
- พานขอขมาครูบาอาจารย์

พานที่ ๑ ขอขมาแก้ว ๕ โกฎฐาส

(กราบพระพุทธรูป ๓ ครั้ง กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง ยกพานขึ้น)

ผู้ปฏิบัติกล่าว นะโม (๓ จบ) จากนั้นกล่าวคำขอขมาแก้ว ๕ โกฎฐาส

นะมามี พุทธัง คุณสาครันตัง

นะมามี ธัมมัง มุนิราเชเทสิตัง

นะมามี สังฆัง มุนิราเชสวาระกัง

นะมามี กัมมัญฐานัง นิพพานาธิคะมุปายัง

นะมามิ กัมมัฆบานะ ทายะกาจะริยัง

นิพพานะมคฺคฺเทศะกัง สัพพัง โทสยัง ขะมันฺตุ เม (ถ้าหลายคนใช้คำว่า ขะมันฺตโน)

(นำพานไปถวายพระพุทธร แล้วกราบลง ๓ ครั้ง)

กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภาวะะวา,

(พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง

ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง)

พุทฺธัง ภาวะะวันตัง อะภิวาเทมิ,

(ข้าพเจ้าอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) (กราบ),

สวากขาโต ภาวะะวะตา ธัมโม, ธัมมัง นะมัสสามิ,

(พระธรรม เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดีแล้ว, ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม)

(กราบ)

สุปะฏิปันโน ภาวะะวะโต สวากะสังโฆ, สังฆัง นะมามิ

(พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว, ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์) (กราบ)

พานที่ ๒ สมาทานศีล ๕

(กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง แล้วนำพานถวายแก่พระอาจารย์)

กล่าวคำสมาทานศีล ๕

มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ ติสระเณนะสะหะ ปัญจะ สีลานิยาจามะ

ทุติยัมปิ มะยังภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ ติสระเณนะสะหะ ปัญจะ สีลานิยาจามะ

ตะติยัมปิ มะยังภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ ติสระเณนะสะหะ ปัญจะ สีลานิยาจามะ

คำให้ศีล

เมื่อคฤหัสถ์อาราธนาศีลแล้ว พระพึงให้ศีล ดังนี้

นะโม ตัสสะ ภาวะะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทฺธัสสะ ฯ (๓ ครั้ง)

บทไตรสรณคมน์

พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ

ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ พุทฺธัง สาระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

ตะตียัมปิ พุทฺธัง สรรณัง คัจฉามิ

ตะตียัมปิ ธัมมัง สรรณัง คัจฉามิ

ตะตียัมปิ สังฆัง สรรณัง คัจฉามิ

๑. ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

๒. อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

๔. มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

๕. สุราเมรัยเมมฺหะชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

(พระสวดรับรองว่า) อิมานิ ปัญฺจะ สิกขาปะทานิ สีเลนะ สุคะติง ยันติ สีเลนะ โภคะสํมปะทา สีเลนะ นิพพุติง ยันติ ตัสมา สีลัง วิโสธะเย ฯ

(รับพร้อมกันว่า) " สาธุ "

พานที่ ๓ ขอขมาครูบาอาจารย์

(กราบพระอาจารย์ ๓ ครั้ง ยกพานขึ้น แล้วกล่าวคำขอขมาครูบาอาจารย์)

อาจารย์เย ปะมาเทนะ ทวารัตตะเย นะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง **ขะมาเถ เม ภันเต** (ถ้าหลายคนใช้ **ขะมะตุ โน**)

อาจารย์กล่าว อะหังโว ขะมามิ ตุมहेหิปี เม ขะมิตัพพัง

ผู้ขอขมารับ ขะมามะ ภันเต

(ถวายพานแก่พระอาจารย์ แล้วกราบ ๓ ครั้ง รับฟังโอวาท เป็นอันเสร็จพิธี)

๒.๒ การฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน^๔

วิธีการปฏิบัติเริ่มจากการมีสติอยู่กับกายด้วยการกราบสติปัฏฐานแล้วต่อด้วยเดินจงกรมและนั่งกรรมฐานเป็นลำดับไป โดยการกราบสติปัฏฐานเป็นการเตรียมกายใจ ด้วยการมีสติอยู่ที่การเคลื่อนไหวของมือ เป็นต้น เพื่อลดความเร่งรีบของกายและความรุ่มร้อนของใจให้พร้อมสำหรับการเดินจงกรมและนั่งกรรมฐานให้ได้ผลเต็มที่ เปรียบเหมือนการบริหารกายก่อนเล่นกีฬาหรือการอุ่นเครื่องรถยนต์ก่อนขับเป็นต้น เมื่อกายใจเริ่มสงบช้าลงแล้ว เริ่มต้นด้วยการเดินจงกรมที่ให้มีสติกำกับอยู่กับการเคลื่อนไหว ต่อด้วยการนั่งกรรมฐาน กำหนดการเคลื่อนไหวของท้องที่พอง-ยุบ ในขณะที่หายใจ เข้า-ออก ซึ่งมีการกราบสติปัฏฐานในอาการต่างๆ การเดินจงกรมระยะต่างๆ และการนั่งกรรมฐาน ตามลำดับขั้นของกายดังนี้ ฯ

^๔ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคลโล), **วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: การฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน**, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฌัฏฐพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๒๕.

๒.๒.๑ การกราบสติปัฏฐาน

ขั้นตอนการกราบสติปัฏฐาน

๑. นั่งคุกเข่าวางมือสองข้างลงบนหน้าขา กำหนดว่า นั่งหนอๆ
๒. พลิกฝ่ามือขวาขึ้น กำหนดว่า พลิกหนอๆ
๓. ยกขึ้น กำหนดว่า ขึ้นหนอๆ
๔. ถูกหน้าอก กำหนดว่า ถูกหนอๆ
๕. พลิกฝ่ามือซ้ายขึ้น กำหนดว่า พลิกหนอๆ
๖. ยกขึ้น กำหนดว่า ขึ้นหนอๆ
๗. ถูกหน้าอก กำหนดว่า ถูกหนอๆ
๘. ยกกระพุ้งมือขึ้น กำหนดว่า ขึ้นหนอๆ
๙. ถูกหน้าผาก กำหนดว่า ถูกหนอๆ
๑๐. ก้มตัวลง กำหนดว่า ก้มหนอๆ
๑๑. ถูกพื้น กำหนดว่า ถูกหนอ
๑๒. เหยยขึ้น กำหนดว่า เหยยหนอๆ
๑๓. เคลื่อนมือขวาไป กำหนดว่า ไปหนอๆ
๑๔. คว่ำมือขวาลง กำหนดว่า คว่ำหนอๆ
๑๕. เคลื่อนมือซ้ายไป กำหนดว่า ไปหนอๆ
๑๖. คว่ำมือซ้ายลง กำหนดว่า คว่ำหนอๆ
๑๗. ก้มหน้าผากลง กำหนดว่า ก้มหนอๆ
๑๘. หน้าผากถูกพื้น กำหนดว่า ถูกหนอๆ
๑๙. เหยยหน้าผากขึ้น กำหนดว่า เหยยหนอๆ
๒๐. พลิกมือขวาขึ้น กำหนดว่า พลิกหนอๆ
๒๑. เคลื่อนมือขวามา กำหนดว่า มาหนอๆ
๒๒. พลิกมือซ้ายขึ้น กำหนดว่า พลิกหนอๆ
๒๓. เคลื่อนมือขวามา กำหนดว่า มาหนอๆ
๒๔. ก้มหน้าผากลง กำหนดว่า ก้มหนอๆ
๒๕. หน้าผากถูกระพุ้งมือ กำหนดว่า ถูกหนอๆ
๒๖. เอานิ้วหัวแม่มือแตะไว้ที่ระหว่างคิ้ว เหยยขึ้น กำหนดว่า ขึ้นหนอๆ (ขึ้นจนตัวตรง)

รอบที่ ๒ และ ๓ ทำเหมือนกันกับรอบแรก

๒.๒.๒ การเดินจงกรม

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า การเดินจงกรมมีประโยชน์ ๕ ประการ คือ

๑. ทำให้การเดินทางอดทนมาก
๒. ทำให้มีความพากเพียรดี
๓. ทำให้มีอาพาธแต่น้อย
๔. ทำให้ช่วยย่อยอาหาร
๕. ทำให้สมาธิตั้งมั่นอยู่ได้นาน

ก่อนเดินจงกรม ให้ยืนตัวตรง อย่าก้มหน้าดูเท้า

๑. ให้ทอดสายตาไปข้างหน้าประมาณ ๔ ศอก
๒. มือทั้งสองไขว้ข้างหน้า หรือไขว้ข้างหลัง ตามแต่สะดวก
๓. ให้ภาวนาในใจว่า “ยืน – นอ” (๕ ครั้ง) ให้หลับตา ทำความรู้สึก มโนวาดภาพร่างกายของเรากำลังยืนอยู่

๔. เริ่มจากทำความรู้สึกที่กลางกระหม่อมศีรษะกำหนด ภาวนาว่า "ยืน" ลงมาถึงฝ่าเท้า เมื่อสุดฝ่าเท้า ภาวนาว่า "นอ"

๕. ต่อมากำหนดที่ฝ่าเท้า ภาวนาว่า "ยืน" กลับขึ้นไปศีรษะ ภาวนาว่า "นอ"
๖. ภาวนากลับไปมาอย่างนี้ ๕ ครั้ง
๗. จากนั้นให้ภาวนาในใจว่า “อยากเดิน – นอ” (๕ ครั้ง)
๘. เริ่มเดินจงกรมระยะที่ ๑ โดยภาวนา ขว้างนอ – ซ้าย้างนอ เดินตามที่เรา กำหนดเวลาไว้

เวลาเดินจงกรม เป็น ๖ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ขว้างนอ - ซ้าย้างนอ

ระยะที่ ๒ ยกนอ - เขยิบนอ

ระยะที่ ๓ ยกนอ - ย่างนอ - เขยิบนอ

ระยะที่ ๔ ยกส้นนอ - ยกนอ - ย่างนอ - เขยิบนอ

ระยะที่ ๕ ยกส้นนอ - ยกนอ - ย่างนอ - ลงนอ - ถูกนอ

ระยะที่ ๖ ยกส้นนอ - ยกนอ - ย่างนอ - ลงนอ - ถูกนอ - กดนอ

ให้เดินระยะละ ๑๐ นาที รวมเป็น ๑ ชั่วโมง

๒.๒.๓ การนั่งกรรมฐาน^๙

กระทำต่อจากการเดินจงกรม อย่าให้ขาดตอนลง เมื่อเดินจงกรมถึงที่จะนั่ง ให้กำหนด “ยื่น หนอ ” อีก ๕ ครั้ง ตามที่กระทำมาแล้วเสียก่อน แล้วกำหนดปล่อยมือลงข้างตัวว่า “ปล่อยมือ หนอ ๆ ” ซ้ำๆ จนกว่าจะลงสุดเวลานั่งค่อยๆ ย่อตัวลงพร้อมกับกำหนดตามอาการที่ทำได้จริงๆ เช่น “ย่อตัวหนอ ๆ ” “เท้าพื้นหนอ ๆ ” “คุกเข่าหนอ ๆ ” “นั่งหนอ ๆ ” เป็นต้น

วิธีนั่ง ให้นั่งขัดสมาธิ คือ ขาขวาทับขาซ้าย นั่งตัวตรง หลังตา เอาสติมาจับอยู่ที่สะดือที่ท้องพองยุบ เวลาหายใจเข้าท้องพอง กำหนดว่า “พอง หนอ” ใจนึกกับท้องที่พองต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน หายใจออกท้องยุบ กำหนดว่า “ยุบ หนอ” ใจนึกกับท้องที่ยุบต้องทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน ข้อสำคัญ ให้สติจับอยู่ที่พอง ยุบ เท่านั้น อย่าดูลมที่จมูก อย่าตะเบ็งท้องให้มีความรู้สึกตามความ เป็นจริงว่าท้องพองไปข้างหน้า ท้องยุบมาทางหลัง อย่าให้เห็นเป็นไปว่า ท้องพองขึ้นข้างบน ท้องยุบลงข้างล่าง ให้กำหนดเช่นนี้ตลอดไป จนกว่าจะถึงเวลาที่กำหนด เมื่อมีเวทนา เวทนาเป็นเรื่องสำคัญที่สุด จะต้องบังเกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติแน่นอน จะต้องมีความอดทน เป็นการสร้างขันติบารมีไปด้วย ถ้าผู้ปฏิบัติขาดความอดทนเสียแล้ว การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นก็ล้มเหลว ในขณะที่นั่งหรือเดินจงกรมอยู่นั้น ถ้ามีเวทนาความเจ็บ ปวด เมื่อย คั้นๆ เกิดขึ้น ให้หยุดเดินหรือหยุดกำหนดพองยุบ ให้เอาสติไปตั้งไว้ที่เวทนาเกิด และกำหนดไปตามความเป็นจริงว่า “ปวด หนอ ๆ ” “เจ็บหนอ ๆ ” “คั้นหนอ ๆ ” เป็นต้น ให้กำหนดไปเรื่อยๆ จนกว่าเวทนาจะหายไป เมื่อเวทนาหายไปแล้ว ก็ให้กำหนดนั่งหรือเดินต่อไป จิต เวลานั้นอยู่หรือเดินอยู่ ถ้าจิตคิดถึงบ้าน คิดถึงทรัพย์สินหรือคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ นานา ก็ให้เอาสติปลงที่ลิ้นปี่พร้อมกับกำหนดว่า “คิดหนอ ๆ ๆ ” ไปเรื่อยๆ จนกว่าจิตจะหยุดคิด แม้ดีใจ เสียใจ หรือโกรธ ก็กำหนด เช่นเดียวกันว่า “ดีใจหนอ ๆ ๆ ” “เสียใจหนอ ๆ ๆ ” “โกรธ หนอ ๆ ๆ ” เป็นต้น

เวลานั่ง เป็น ๖ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ – ๒ พอง - หนอ ยุบ - หนอ

ระยะที่ ๓ พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ

ระยะที่ ๔ พองหนอ - ยุบหนอ – นั่งหนอ - คุกหนอ

(หมายเอาถูกกันย้อยด้านขวาและซ้าย)

ระยะที่ ๕ พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ - คุกหนอ

(หมายเอาถูกเข่าด้านขวาและซ้าย)

ระยะที่ ๖ พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ - คุกหนอ

^๙ พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: การนั่งกรรมฐาน, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฌรัฐพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๒๙.

(หมายเอาถูกตาตุ่มด้านขวาและซ้าย)

ให้นั่ง ๑ ชั่วโมง

หมายเหตุ: การนั่งให้เพิ่มคำว่า “ถูกหนอ” อีก ๖ จุดนั้น ต้องหมุนเวียนกันไปตั้งแต่จุดแรกคือ ถูกกันย้อยด้านขวาเรื่อยไปจนถึงจุดสุดท้ายคือตาตุ่มซ้าย แล้วจึงเวียนมาเริ่มจุดแรกอีก เวียนกลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้ เรื่อยไป คือ

๑. พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ – ถูกหนอ (ถูกกันย้อยด้านขวา)

๒. พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ – ถูกหนอ (ถูกกันย้อยด้านซ้าย)

๓. พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ – ถูกหนอ (ถูกเข่าด้านขวา)

๔. พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ – ถูกหนอ (ถูกเข่าด้านซ้าย)

๕. พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ – ถูกหนอ (ถูกตาตุ่มขวา)

๖. พองหนอ – ยุบหนอ – นั่งหนอ – ถูกหนอ (ถูกตาตุ่มซ้าย)

เมื่อโยคีผู้ปฏิบัติดำเนินตามปฏิกาดังที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้นให้ครบบริบูรณ์แล้ว สติที่กำหนดพิจารณารู้รูปนามก็จะเป็นไปโดยต่อเนื่อง สมาธิก็จะก่อตัวมีกำลังเต็มที่ วิปัสสนาญาณเป็นฐานะที่ถึงภาวะความแก่รอบเต็มที่ คือ วิปัสสนาญาณมาถึงญาณที่ ๑๑ (สังขารูปกขญาณ) แล้ว ก็ถือว่าเป็นจุดสุดยอดของญาณโลกียก็ต้องให้ผู้ปฏิบัติรักษารมณไว้ไม่ให้เสื่อมถ่วงกำลังของญาณมีเพียงพอเมื่อไร ก็จะเข้าสู่อารมณ์พระนิพพานเลย ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติพึงเป็นผู้ไม่ประมาท ให้ตั้งใจปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ระมัดระวังอย่าให้ผลอสติให้มากเท่าที่จะมากได้ ผู้ปฏิบัติก็จะเป็นผู้เย็น เดิน นั่ง นอน อยู่ใกล้พระนิพพาน และเป็นผู้ไม่ควรเสื่อมจากพระนิพพานในชาติปัจจุบันนี้ โดยประการทั้งปวง

เวลานอน

เวลานอนค่อยๆ เอนตัวนอนพร้อมกับกำหนดตามไปว่า “นอนหนอ ๆ ๆ” จนกว่าจะนอนเรียบร้อยแล้ว ขณะนั้นให้เอาสติจับ อยู่กับอาการเคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อนอนเรียบร้อยแล้วให้เอาสติมาจับที่ท้อง แล้วกำหนดว่า “พอง หนอ” “ยุบ หนอ” ต่อไปเรื่อยๆ ให้คอยสังเกตให้ดีว่า จะหลับไปตอนพอง หรือตอนยุบ อิริยาบถต่างๆ การเดินไปในที่ต่างๆ การเข้าห้องน้ำ การเข้าห้องส้วม การรับประทานอาหาร และการกระทำกิจการงานทั้งปวง ผู้ปฏิบัติต้องมีสติกำหนดอยู่ทุกขณะในอาการเหล่านี้ ตามความเป็นจริง คือ มีสติ สัมปชัญญะ เป็นปัจจุบัน อยู่ตลอดเวลา

หมายเหตุ การเดินจงกรมนั้น กระทำการเดินได้ถึง ๖ ระยะ แต่ในที่นี้อธิบายไว้เพียงระยะเดียว การเดินระยะต่อไปนั้นจะต้องเดินระยะที่ ๑ ให้ถูกต้อง คือ ได้ปัจจุบันธรรมจริง จึงจะเพิ่มระยะต่อไป ตามผลการปฏิบัติของแต่ละบุคคล

สรุปการกำหนดต่างๆ พอสังเขป ดังนี้

๑. ตาเห็นรูป จะหลับตาหรือลืมตาก็แล้วแต่ ให้ตั้งสติไว้ที่ตา กำหนดว่า เห็นหนอๆ ๆ ๆ ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นก็สักแต่ว่าเห็น ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้ ถ้าหลับตาอยู่ ก็กำหนดไปจนกว่าภาพนั้นจะหายไป

๒. หูได้ยินเสียง ให้ตั้งสติไว้ที่หู กำหนดว่า เสียงหนอๆ ๆ ๆ ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นก็สักแต่ว่าเสียง ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

๓. จมูกได้กลิ่น ตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า กลิ่นหนอๆ ๆ ๆ ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นก็สักแต่ว่ากลิ่น ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

๔. ลิ้นได้รส ตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า รสหนอๆ ๆ ๆ ไปเรื่อยๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นก็สักแต่ว่ารส ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

๕. การถูกต้องสัมผัส ตั้งสติไว้ตรงที่สัมผัส กำหนดตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

๖. ใจนึกคิดอารมณ์ ตั้งสติไว้ที่ลิ้นปี่ กำหนดว่า คิดหนอๆ ๆ ๆ ไปเรื่อยๆ จนกว่าความนึกคิดจะหายไป

๗. อาการบางอย่างเกิดขึ้น กำหนดไม่ทัน หรือกำหนดไม่ถูกว่า จะกำหนดอย่างไร ตั้งสติไว้ที่ลิ้นปี่ กำหนดว่า รู้หนอ ๆ ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าอาการนั้นจะหายไป

การที่เรากำหนดจิต และตั้งสติไว้เช่นนี้ เพราะเหตุว่าจิตของเรา อยู่ได้บังคับของความเป็นโลภ ความโกรธ ความหลง เช่น ตาเห็นรูป ชอบใจ เป็นโลภะ ไม่ชอบใจ เป็นโทสะ ขาดสติไม่ได้ กำหนดเป็นโมหะ หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายถูกต้องสัมผัสก็เช่นเดียวกัน

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเอาสติเข้าไปตั้งกำกับตามอายตนะนั้น เมื่อปฏิบัติได้ผลแก่กล้าแล้ว ก็จะเข้าตัดที่ต่อของอายตนะต่าง ๆ เหล่านั้นมิให้ติดต่อกันได้ คือว่า เมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อได้ยินเสียงก็สักแต่ว่าได้ยิน ไม่ทำความรู้สึกนึกคิดปรุงแต่ง ให้เกิดความพอใจหรือความไม่พอใจ ในสิ่งที่ปรากฏให้เห็นและได้ยินนั้น รูปและเสียง ที่ได้เห็นและได้ยินนั้นก็ดับไป เกิดและดับ อยู่ที่นั่นเอง ไม่ไหลเข้ามาภายใน อกุศลธรรมความทุกข์ร้อนใจที่คอยจะติดตาม รูป เสียง และอายตนะภายนอกอื่น ๆ เข้ามาก็เข้าไม่ได้

สติที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น นอกจากจะคอยสกัดกั้นอกุศลธรรม และความทุกข์ร้อนใจที่จะเข้ามาทางอายตนะแล้ว สติเพ่งอยู่ที่ รูป นาม เมื่อเพ่งเล็งอยู่ก็ย่อมเห็นความเกิดดับของ รูป นาม ที่ดำเนินไปตามอายตนะต่าง ๆ อย่างไม่ขาดสาย การเห็นการเกิดดับของรูปนามนั้น จะนำไปสู่การเห็น พระไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตนของสังขาร หรืออัฐภาพอย่างแจ่มแจ้ง

๓. การสอบอารมณ์^{๑๐}

การสอบอารมณ์กรรมฐาน ตามลำดับญาณ ๑๖ คือ

การรวบรวมลำดับญาณขึ้นในภายหลังโดยพระอรรถกถาจารย์ เพื่อเป็นการจำแนกให้เห็นลำดับญาณหรือภูมิรู้ภูมิธรรมทางปัญญาที่เกิดขึ้น, ในญาณทั้ง ๑๖ นี้ มีเพียงมรรคญาณ และผลญาณเท่านั้นที่เป็นญาณชั้นโลกุตระ คือ เหนือหรือพ้นจากทางโลก จึงหลุดพ้นหรือจางคลายจากทุกข์ตามมรรค,ตามผลนั้นๆ ส่วนที่เหลือยังจัดเป็นชั้นโลกียะทั้งสิ้น, นักปฏิบัติไม่ต้องปฏิบัติตามเป็นลำดับขั้น เป็นเพียงแค่การแสดงภูมิญาณในวิปัสสนาญาณต่างๆที่เกิดขึ้นเพียงเท่านั้น เพื่อให้เป็นเพียงเครื่องรู้ เครื่องระลึก เครื่องเตือนสติ ในการปฏิบัติว่าดำเนินไปอย่างถูกต้องแนวทางการวิปัสสนา กล่าวคือ เพื่อพิจารณาการปฏิบัติว่าเป็นไปเพื่อส่งเสริมหรือส่งเสริมให้เกิดวิปัสสนาญาณต่างๆเหล่านี้ หรือไม่, อันญาณต่างๆเหล่านี้ล้วนจักเกิดขึ้นเองตามเหตุปัจจัยจากความรู้เข้าใจอันแจ่มแจ้งและการปฏิบัติเท่านั้น จึงยังให้เกิดญาณ ที่หมายถึง การรู้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งตามความเป็นจริงนั้นๆ ด้วยปัญญาจักขุ ที่หมายถึงปัญญานั้นเอง กล่าวคือ ไม่เห็นเป็นไปตามความเชื่อหรือความอยากความยึดของตนเอง แต่เห็นเป็นไปหรือเข้าใจอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของสิ่ง (ธรรม) นั้นๆ ด้วยปัญญา

โสฬสญาณ หรือญาณ ๑๖

ญาณ ๑๖ ญาณที่เกิดแก่ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาจนถึงจุดหมาย คือมรรคผลนิพพาน ๑๖ อย่าง คือ

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดแยกนามรูป คือปัญญากำหนดรู้เข้าใจในนามและรูป
 ๒. (นามรูป) ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณกำหนดจับปัจจัยแห่งนามรูป คือปัญญากำหนดรู้ทั้งในนามและรูปว่าล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัย
 ๓. สัมมสนญาณ ญาณพิจารณานามรูปโดยไตรลักษณ์
 ๔. - ๑๒. ตรงกับวิปัสสนาญาณ ๙
 ๑๓. โคตรภูญาณ ญาณครอบโคตรคือหัวต่อที่ข้ามพ้นภาวะปุถุชน
 ๑๔. มรรคญาณ (มัคคญาณ) ญาณในอริยมรรค เช่น โสดาปัตติมรรค
 ๑๕. ผลญาณ ญาณในอริยผล เช่น โสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน
 ๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ญาณที่พิจารณาทบทวน
- ญาณ ๑๖ นี้เรียกเลียนคำบาลีว่า โสฬสญาณ หรือ เรียกถึงไทยว่า ญาณโสฬส

^{๑๐} พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๖, (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ธีรพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๗๘.

วิปัสสนาญาณ ญาณที่นับเข้าในวิปัสสนาหรือญาณที่จัดเป็นวิปัสสนามี ๙ อย่าง คือ

๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ญาณตามเห็นความเกิดและความดับแห่งนามรูป
๒. กังคานุปัสสนาญาณ ญาณตามเห็นจำเพาะความดับเด่นขึ้นมา
๓. กายตูปัญฐานญาณ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว
๔. อาทีนวานุปัสสนาญาณ ญาณคำนึงเห็นโทษ
๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณคำนึงเห็นด้วยความหน่าย
๖. มุจจิตุกัมมตาญาณ ญาณหยั่งรู้อันให้ใครจะพ้นไปเสีย
๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทาง
๘. สังขารูปেকชาญาณ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร
๙. สัจจานุโลมิกญาณ ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ

ดังมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ หรือ สังขารปริเฉท ญาณหรือความรู้ความเข้าใจในรูปและนาม คือแยกออกด้วยความเข้าใจว่าสิ่งใดเป็นรูปธรรม อันสัมผัสได้ด้วยอายตนะทั้ง ๕ อันมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย สิ่งใดเป็นนามธรรม อันเพียงสัมผัสได้ด้วยใจอย่างถูกต้อง เหล่านี้เป็นความเข้าใจขั้นพื้นฐานในการพิจารณาธรรมให้เข้าใจยิ่งขึ้นไป (เป็นการเห็นด้วยปัญญาว่า สักแต่ว่า นาม กับ รูป ไม่มีตัวตนแท้จริง) เรียกง่ายๆ ว่าเห็น นาม รูป

๒. นามรูปปัจจยปริคคหญาณ หรือ สัมมาทสสนะ ญาณที่เข้าใจในเหตุปัจจัย คือรู้เข้าใจว่านามและรูปว่าล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัย พระอรหันตภิกษุในภายหลังๆเรียกว่าเป็น "จุฬโสดาบัน" คือพระโสดาบันน้อย ที่ถือว่าเป็นผู้มีคติหรือความก้าวหน้าอย่างแน่นอนในพระศาสนา (เห็นด้วยปัญญาว่าสิ่งทั้งหลายสักแต่ว่าเกิดแต่เหตุปัจจัย) เห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัยกันจึงเกิดขึ้น

๓. สัมมสนญาณ ญาณพิจารณา พิจารณาเห็นการเกิด การตั้งอยู่อย่างแปรปรวน การดับไป คือเห็นด้วยปัญญา(ปัญญาจักขุ)ใน ความไม่เที่ยง,แปรปรวนและดับไปทั้งหลายตามแนวทางพระไตรลักษณ์นั่นเอง (เห็นด้วยปัญญาว่า สิ่งทั้งหลายสักแต่ว่า ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาไม่เป็นแก่นแกนแท้จริง) เห็นพระไตรลักษณ์

๔. อุทยัพพญาณ (อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณอันเห็นการเกิดดับของขันธ ๕ หรือเบญจขันธ หรือการเห็นการเกิดดับของรูปและนามนั่นเอง คือพิจารณาจนเห็นตามความเป็นจริงในการการเกิดขึ้นและดับไปของขันธ ๕ จนเห็นได้ด้วยปัญญา(ปัญญาจักขุ)ในปัจจุบันจิตหรือปัจจุบันธรรมคือในขณะที่เกิดและค่อยๆดับสลายลงไป (เห็นและเข้าใจสภาวะธรรมดังกล่าวในแง่ปรมาตม เช่นเห็นสังขารขันธความคิดที่ผุดว่าเพราะสังขารนี้จึงเป็นทุกข์ ไม่ใช่รายละเอียด

ปลีกย่อยของความคิดนั้นๆ และไม่ปรุงแต่งต่อในสิ่งที่เห็นนั้นๆด้วยถ้อยคิดใดๆ ดังการปฏิบัติในสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น) เห็นการเกิดดับของรูปและนาม หรือกระบวนการของขั้น ๕ ทางปัญญา

๕. กังคานุปัสสนาญาณ (กังคานุปัสสนาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณอันเห็นการแตกดับ เมื่อเห็นการเกิดดับบ่อยๆ ถึขึ้น ชัดเจนขึ้น ก็จักเริ่มคำนึงเด่นชัดขึ้นด้วยปัญญา ในความดับไป มองเห็นเด่นชัดขึ้นที่จิตที่หมายถึงปัญญานั้นเอง ถึงการต้องดับสลายไปของนาม รูป หรือของขั้นต่างๆ การดับไปจะเห็นได้ชัด ถ้าอุเบกขา ที่หมายถึง การเป็นกลางวางทีเผลอ รู้สึกอย่างไรไม่เป็นไร แต่ไม่เอนเอียงแทรกแซงด้วยถ้อยคิดปรุงแต่งใดๆ ก็ จะเห็นการดับไปด้วยตนเองชัดแจ้งเป็นลำดับ โดยปัจจัยจัดตั้ง เห็นการดับ

๖. ภยญาณ (ภยตูปัฏฐานญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณอันมองเห็นสังขารหรือนามรูปว่า เป็นของที่มีภัย เพราะความที่ไปเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารหรือนามรูปต่างล้วนไม่เที่ยงต้องแปรปรวน แตกสลาย ดับไป ไม่มีแก่นแกนตัวตนอย่างแท้จริง ถ้าไปยึดไปอยากย่อมก่อทุกข์โทษภัย เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เห็นสังขารเป็นของมีภัย ต้องแตกดับเป็นธรรมดาจึงคลายความอยากความยึดในสังขารต่างๆ

๗. อาทีนวญาณ (อาทีนวานุปัสสนาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณคำนึงเห็นโทษ เมื่อเห็นสิ่งต่างล้วนต้องดับแตกสลายไปล้วนสิ้น จึงคำนึงเห็นโทษ ที่จักเกิดขึ้น ว่าจักเกิดทุกข์โทษภัยขึ้น จากการแตกสลายดับไปของสังขารหรือนามรูปต่างๆถ้าไปอยากหรือยึดไว้ เกิดสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิดในภพในชาติอันเป็นทุกข์อันเป็นโทษ เห็นโทษ

๘. นิพพิทาญาณ (นิพพิทานุปัสสนาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณอันคำนึงถึงความหน่าย จากการไปรู้ตามความเป็นจริงของสังขารหรือขั้น ๕ ว่าล้วนไม่เที่ยง แปรปรวน และแตกดับไปเป็นที่สุด ไม่สามารถควบคุมบังคับได้ตามปรารถนาเป็นที่สุด จึงเกิดความหน่ายต่อสังขารต่างๆเพราะปัญญาที่ไปรู้ตามความเป็นจริงอย่างที่สุดนี้เอง ความหน่ายคลายความยึดความอยากหรือเหล่าต้นเหตุทั้งปวงจากการไปรู้ความจริง

๙. มุจจิตุกัมยตาญาณ (มุจจิตุกัมยตาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณหยั่งรู้มีความหยั่งรู้ว่าการพ้นไปเสียจากสังขารชนิดก่อทุกข์ คือ ปรารถนาที่จะพ้นไปจากสังขารหรือขั้น ๕ ที่ ก่อให้เกิดทุกข์ (หมายถึงอุปาทานขั้น ๕) ปรารถนาพ้นไปจากทุกข์

๑๐. ปฏิสังขานญาณ (ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณพิจารณาทบทวนเพื่อให้เห็นทางหลุดพ้นไปเสียจากภัยเหล่านั้น ดังเช่น โยนิโสมนสิการหรือปัญญาหยิบยกสังขารหรือขั้น ๕ป(นามรูป) ขึ้นมาพิจารณาโดยพระไตรลักษณ์ เพื่อหาอุบายที่จะปลดปล่อยหรือปล่อยวางในสังขารหรือขั้น ๕ เหล่านี้ เพื่อให้หลุดพ้นจากภัยเหล่านั้น ทบทวนพิจารณา

๑๑. สังขารุเปกขาญาณ (สังขารุเปกขาญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลาง (อุเบกขา) ต่อสังขาร เมื่อรู้เข้าใจตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงด้วย

ปัญญา เช่น สังขารอย่างปรมาตม์แล้ว ก็วางใจเป็นกลางต่อสังขาร และกายสังขารได้ ไม่นินดี ไม่นินร้าย ไม่ติดใจในสังขารทั้งหลาย จึงโง่มน้อมที่จะมุ่งสู่ความหลุดพ้นหรือพระนิพพาน วางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งปวง

๑๒. อนุโลมญาณ (สัจจานุโลมิกญาณ - เรียกแบบ วิปัสสนาญาณ) ญาณอันเป็นไปโดยการหยั่งรู้อริยสัจ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลายแล้ว ญาณอันคล้ายตามอริยสัจย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ

๑๓. โคตรภูญาณ ญาณครอบโคตร หรือญาณอันเกิดแต่ปัญญาที่เป็นหัวต่อระหว่างภาวะปุถุชนและภาวะอริยบุคคล

๑๔. มรรคญาณ ญาณอันสำเร็จให้เป็นอริยบุคคลต่อไป

๑๕. ผลญาณ เมื่อมรรคญาณเกิดขึ้นแล้ว ผลญาณก็เกิดขึ้นเป็นลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้นๆในชั่วมรรคจิต ตามลำดับแต่ละขั้นของอริยบุคคล

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ญาณที่เกิดขึ้นเพื่อพิจารณามรรค ผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่ยังเหลืออยู่ และพิจารณานิพพาน (เว้นพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่) เป็นอันจบกระบวนการบรรลุผลในขั้นหนึ่งๆ คืออริยบุคคลขั้นหนึ่งๆ หรือถึงพระนิพพาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ผู้ปฏิบัติมีจิตใจผ่องใส
๒. ผู้ปฏิบัติมีจิตใจที่มั่นคง หนักแน่น มากขึ้นกว่าเดิม
๓. ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญา เกิดความเฉลียวฉลาดมากขึ้น
๔. ผู้ปฏิบัติสามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาไปแก้ไขปัญหในชีวิตได้
๕. ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุถึงความพ้นทุกข์คือ มรรค ผล นิพพานอันเป็นจุดประสงค์สูงสุดในพระพุทธศาสนาได้

แผนการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓วัน) ^{๑๑}

วันที่	หลักสูตร	จุดประสงค์	กิจกรรม	การประเมินผล
๑	๓ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดเห็นรูปนาม และแยก รูปนามได้	๑. กราบสดีปฏิฐาน ๒. เติมนิจกรรมระยะที่ ๑ (๑๕ นาที) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (๑๕ นาที)	สอบอารมณ์

^{๑๑} พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมจฺโล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: แผนการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓ วัน), (คำพูด: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฌัฏฐพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๑๐๒.

๒	๓ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็นถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดรูปเกิดนาม	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๒ (๓๐ นาที) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (๓๐ นาที)	สอบอารมณ์
๓	๓ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนเริ่มรู้เห็นไตรลักษณ์ คือความเกิดดับของรูปนาม	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๒ (๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์

แผนการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรเมตตาภาวนา (๕ วัน)^{๑๒}

วันที่	หลักสูตร	จุดประสงค์	กิจกรรม	การประเมินผล
๑	๕ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดเห็นรูปนาม และแยกรูปนามได้	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๑๕ นาที) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๑๕ นาที)	สอบอารมณ์
๒	๕ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็นถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดรูปเกิดนาม	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๒ (ครั้งละ ๓๐ นาที) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๓๐ นาที)	สอบอารมณ์
๓	๕ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนเริ่มรู้เห็นไตรลักษณ์ คือความเกิดดับของรูปนาม	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๒ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์
๔	๕ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็นไตรลักษณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๓ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๒ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์
๕	๕ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็นว่า รูปนามนี้มีแต่	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๔ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์

^{๑๒} พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมจฺโล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: แผนการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓ วัน), (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฌัฐพลการพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๑๐๒.

		แตกดับไปอย่างเดียว ไม่มีแก่นสาร น่าเบื่อ หน่าย	๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๓-๔ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	
--	--	--	--	--

แผนการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๗ วัน)^{๑๓}

วันที่	หลักสูตร	จุดประสงค์	กิจกรรม	การประเมินผล
๑	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดเห็นรูป นาม และแยก รูปนาม ได้	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๑๕ นาที) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๑๕ นาที)	สอบอารมณ์
๒	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็น ถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิด รูปเกิดนาม	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๒ (ครั้งละ ๓๐ นาที) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๓๐ นาที)	สอบอารมณ์
๓	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนเริ่มรู้ เห็นไตรลักษณ์ คือความ เกิดดับของรูปนาม	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๒ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๑ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์
๔	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็น ไตรลักษณ์ชัดเจนยิ่งขึ้น	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๓ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๒ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์
๕	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็น ว่า รูปนามนี้มีแต่แตกดับ ไปอย่างเดียว ไม่มีแก่น สาร น่าเบื่อหน่าย	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๔ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๓-๔ (๑ ครั้งละ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์
๖	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็น จนปรารถนาที่จะหนี ออกจากรูปนาม หา อุบายที่จะปลื้มตนให้ พ้นจากชั้น ๕ วางเฉย	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๕ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๕ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์

^{๑๓} พระพรหมมงคล วิ. (ทอง สิริมงคล), วิชาครู ฉบับปรับปรุงแก้ไข พุทธศักราช ๒๕๖๐: แผนการจัดกิจกรรมการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓ วัน), (ลำพูน: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อนุรักษ์การพิมพ์, ๒๐๑๕), หน้า ๑๐๒.

		ได้ และไม่ยินดียินร้ายใน รูปนามใดๆ		
๗	๗ วัน	ผู้ปฏิบัติกำหนดจนรู้เห็น ในการคล้อยตามรูปนาม จากลำดับญาณเริ่มต้น จนถึงญาณสูงสุด กำหนดจนรู้เห็น พระ นิพพาน	๑. กราบสติปัฏฐาน ๒. เดินจงกรมระยะที่ ๖ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง) ๓. นั่งกรรมฐานระยะที่ ๖ (ครั้งละ ๑ ชั่วโมง)	สอบอารมณ์

ข. ข้อควรปฏิบัติระหว่างการปฏิบัติธรรม

๑. ลงทะเบียนก่อนเข้ารับการอบรมและกรอกข้อมูลให้เรียบร้อย
๒. แต่งกายให้สุภาพ สีขาวไม่สวมกระโปรงสั้นและกางเกงขาสั้น
๓. โปรดศึกษาตารางอบรมตามบอร์ดที่ติดไว้ให้เข้าใจ
๔. เมื่อถึงเวลาอบรมควรเข้าให้ตรงเวลา หากอยู่ในช่วงปฏิบัติธรรมไม่ควรออกก่อนเวลา
ไม่พูดคุยเสียงดัง
๕. สำรวมกาย วาจา ใจ ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น
๖. รับประทานอาหารอย่างมีสติ
๗. กรณารักษาความสะอาดห้องพักและห้องน้ำ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อนกลับ
(อุปกรณ์ขอยืมจากห้องลงทะเบียน)
๘. กรุณาถอดปลั๊ก ปิดน้ำ ปิดพัดลม หรือปิดแอร์ให้เรียบร้อย ก่อนออกจากห้อง
๙. หากพบสิ่งชำรุด ใช้การไม่ได้ เช่น ก๊อกน้ำ หลอดไฟ พัดลม โถส้วม ระบบถ่ายน้ำ
กรุณาแจ้งเจ้าหน้าที่ให้ทราบโดยทันที
๑๐. จงดการใช้โทรศัพท์ในระหว่างการปฏิบัติ ให้ฝากโทรศัพท์ไว้ที่ห้องลงทะเบียน
๑๑. ห้ามสูบบุหรี่
๑๒. กรุณาจัดวางรองเท้าให้เป็นระเบียบ

๔.๒.๒ การบริหารจัดการ

ในปัจจุบันนี้วัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้กำหนดทิศทางการบริหารจัดการไว้ ๓ ด้านคือ ด้านสถานที่ ด้านบุคลากร ด้านการบริหารจัดการ โดยการเสนอขอจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ต้องผ่านตามลำดับดังนี้คือ

๑. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา ได้มีการชวนขอวาศักษากองงานของสำนักปฏิบัติอื่นๆ ที่มีมาตรฐาน และไปปฏิบัติธรรมที่สำนักอื่น แล้วนำเอาประสบการณ์ที่ดีมาปรับปรุงใช้กับสำนักปฏิบัติธรรมของตน ปรับปรุงให้มีความร่มรื่น สอดคล้องตามหลักเกณฑ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ให้เป็นสถานที่สัปปายะของการนาคอยู่ นาคาศัย นาค้าไปปฏิบัติธรรมมีความสะอาด บริเวณลานวัดตลอดทั้งโรงครัว ห้องน้ำ ห้องสุขา ลานจอดรถ รวมไปถึงต้นไม้ในบริเวณวัดก็พยายามปลูกเสริม ที่มีอยู่แล้ว ถ้ายังร่มรื่นไม่เพียงพอ ก็ปลูกเสริมให้ร่มรื่น ให้นำพักผ่อนนาคาศัยโดยเน้นให้เกิดความเป็นระเบียบมอมองดูแล้วเกิดความสบายตาสบายใจ

๒. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการจัดการสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ดีให้เป็นสัปปายะ เหมาะสำหรับการปฏิบัติภาวนาจริงๆ มีระเบียบงดงาม ทำให้จิตใจของคนที่มาสบายใจ ไม่ว่ารุ่น มีการฝึกผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมให้มีส่วนร่วมกันทำความสะอาด โดยมีบรรยายบอกอาณิสสของการทำความสะอาดบริเวณเสนาสนะของสงฆ์ ในบริเวณศาลาปฏิบัติธรรมหรือที่พัก มีการติดมุ้งลวด เพื่อป้องกันแมลงที่จะมารบกวน มีการประสานขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้ มาทำการป้องกันยุงและแมลง หรือขอคำแนะนำในการป้องกัน

๓. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการออกแบบสร้างอาคารปฏิบัติธรรม ไม่สร้างให้สูงเกินไป พอให้ผู้สูงวัยขึ้นได้สะดวก ไม่เล็กเกินไป ขนาดรองรับคนได้ ๓๐๐ หรือ ๕๐๐ คน ระบบเสียงภายในอาคารไม่ก้องหรือเสียงดังเกินไป ฟังชัด นุ่มนวล ภายในอาคาร ไม่ร้อนเกินไป พัดลมไม่ดังเกินไป จนกลบเสียงบรรยายธรรม มีมุ้งลวดกันยุงกันแมลง พอให้เกิดสถานที่สัปปายะและธัมมสัปปายะนั้นเอง ห้องพักก็มี ความสงบใช้เสียงพอประมาณ แยกเพศ ชาย-หญิง มีห้องน้ำห้องสุขาอยู่ใกล้ใช้ได้สะดวก

๔. การออกแบบสร้างอาคารสำหรับใช้ปฏิบัติธรรม เจ้าสำนักมีการออกแบบอาคารให้มีลักษณะโล่ง มอมองดูสบายตา เพดานไม่ต่ำจนเกินไป เสาภายในไม่ใหญ่ และ มีจำนวนไม่มาก อาคารมีระบบหมุนเวียน และระบบระบายอากาศที่ดี ไม่มีวัสดุสิ่งของสะสมกองอยู่ภายในอาคาร มีพื้นที่ใช้สอยไม่น้อยกว่า ๘๐ ซม. x ๘๐ ซม. ต่อคน มีการจัดเรียงอาสนะสำหรับผู้นั่งปฏิบัติธรรมกำหนดตำแหน่งที่นั่งมีกฎระเบียบกำหนดให้ผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมใช้เสื้อผ้าสีขาว

๕. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการปลูกป่าไม้หรือต้นไม้เพื่อให้เกิดความร่มรื่น มีการปรับภูมิทัศน์ภายในสำนัก มีการขุดสระน้ำหรือสายน้ำไหลผ่าน อากาศถ่ายเท มีระบบระบายน้ำได้ดี ไม่มีมลพิษจากโรงงาน มีการทำความสะอาดทุกวัน มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประเมินความสะอาดส่วนสำนักปฏิบัติธรรมที่อยู่ใกล้ชุมชน จะมีอาคารปฏิบัติธรรมติดเครื่องปรับอากาศ เพราะสามารถป้องกันเสียงรบกวนได้ มีแสงสว่าง ระบบเสียงดังพอประมาณ ชัดเจน สีสันห้องเป็นสีอ่อนมอมแล้วสบายตา

๖. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลาอยู่ในเขตชุมชน ได้ขอความร่วมมือกับชุมชนใกล้เคียงให้ใช้เสียงพอประมาณ เพื่อไม่ให้รบกวน เมื่อมี กิจกรรมอบรมแต่ละครั้งควรจำกัดจำนวนผู้มาปฏิบัติให้พอดี สถานที่อาคาร ไม่มากเกินไป มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ บริเวณสถานที่ปฏิบัติธรรม มีการแต่งตั้งคณะทำงาน หัวหน้าเวรยาม ในการจัดทำความสะอาด มีการกำหนดเวลาที่ชัดเจนในการทำ ความสะอาด หรือจัดให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีส่วนร่วมในการรักษาความสะอาด ภายในบริเวณสำนัก มีการติดป้ายคำขวัญ คำกลอน ตามต้นไม้ เพื่อพิจารณาเป็นเครื่องเตือนใจ มีการแบ่งเขตสำหรับการปฏิบัติธรรม และสำหรับ นั่งพักผ่อนและ มีกฎระเบียบในการปฏิบัติ สำหรับผู้เข้ามาในสำนักปฏิบัติ ที่ชัดเจน

๗. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการเน้นเรื่องความสะอาด ความเงียบสงบ ความร่มรื่น ไม่มีเสียงรบกวนจากภายนอก จัดสถานที่ถูกต้องตามศาสนพิธี และมีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ เช่น เครื่องเสียง อาสนะสำหรับนั่งปฏิบัติธรรม พัด ลมหรือแอร์ น้ำดื่ม น้ำปานะ เป็นต้น ตามสถานะของสำนักนั้นๆ อาคารหรือศาลาปฏิบัติธรรมไม่แคบเกินไป กว้างพอประมาณกับจำนวนผู้ปฏิบัติธรรม

๘. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการจัดโรงอาหาร โดยคำนึงถึงสุขอนามัย สถานที่รับประทานอาหารปราศจากแมลงวัน และ คำนึงถึงความสะอาดของแม่ครัว มีความรู้ในเรื่องโภชนาการ หรือมีนักโภชนาการดูแลเรื่องอาหารจัดอาหารที่ มีประโยชน์ เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกผู้ปฏิบัติธรรม เพราะอาหารสัปายะจะเป็นเหตุเกื้อกูลการปฏิบัติธรรม

๙. ภายในอาคารที่ใช้ปฏิบัติธรรม ได้มีการจัดเก้าอี้สำหรับผู้สุขภาพไม่สะดวกในการนั่งสมาธิในอาคารที่พัก จะมีเครื่องที่ใช้สะดวกพอสมควร มีที่นอนมีผ้าห่มสะอาดไม่มีกลิ่น มีตู้เก็บเสื้อผ้า หรือสิ่งของใช้ที่จำเป็น มีเตียงที่เป็นระเบียบและเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติธรรม โดยเน้นความเป็นส่วนตัว และมีกฎกติกา มีระเบียบในการอยู่ร่วมกัน เช่น เวลาเท่าไรควรปิดพักผ่อน เวลาเท่าไรควรเปิดไฟ ไม่คุยกันเสียงดัง

๑๐. ห้องน้ำห้องสุขาของสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีลักษณะถูกต้องตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ ๖๓ พ.ศ. ๒๕๕๑ ออกตามความใน พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๕๒ จัดพนักงานทำความสะอาดประจำตั้งอยู่ในที่โล่ง มีอากาศถ่ายเทดี ป้องกันปลวกและแมลงต่างๆ มาสร้างรังหลบอาศัย มีรองเท้าสำหรับใส่เข้าห้องสุขา เพื่อที่คนเราไม่ใส่รองเท้า เมื่อไปเหยียบพื้นห้องก็จะเปื้อน จะได้มีรองเท้าให้เปลี่ยน

๑๑. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการจัดการห้องน้ำห้องสุขา ให้ไม่มีกลิ่นรบกวน มีการทำความสะอาดที่ผนังห้องน้ำ โถส้วม อ่างล้างมือให้พร้อมใช้งาน มีจำนวนเพียงพอต่อผู้ปฏิบัติธรรม สถานที่ห้องน้ำและห้องสุขาอยู่ในที่ปลอดภัย ไม่ลับตาหรือเปลี่ยวจนเกินไป มีแสงสว่าง

งเพียงพอ บริเวณที่พัก มีการตรวจรอยต่างๆ ว่าชำรุดหรือมีบริเวณใดต้องซ่อมแซม เพื่อป้องกันแมลง สัตว์ต่างๆ เข้ามารบกวนหรือทำรังอยู่อาศัย

จากการประชุมกลุ่มย่อย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติ ธรรมวัดสันกำแพง^{๑๔}

๑. ด้านบุคคลากร

สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง มีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีเจ้าสำนัก ทีมงาน พระวิปัสสนาจารย์ วิทยากร และ เจ้าหน้าที่ต่างๆ ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการ สำนักทั้งสิ้น เจ้าสำนักมีความรู้ความสามารถ มีภาวะความเป็นผู้นำ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล รู้จักการบริหารจัดการสำนักมีกุศโลบายในการปกครองบังคับบัญชา การดูแล การแนะนำและสั่งสอน พระภิกษุสามเณร รวมถึงฆราวาสผู้อยู่ในสำนัก มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย อยู่ในศีลธรรมอันดี ให้ความสมัคสมานสามัคคี ประองตองกัน ให้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติศาสนกิจ ดำเนินกิจกรรมและ โครงการต่างๆ ของสำนักสำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูง และสำนักมีความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และมั่นคง เป็นศูนย์กลางของการ ให้การศึกษาอบรมศีลธรรม จริยธรรม และภavanaธรรมคือการ ปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่ชุมชนและประชาชนทั้งใกล้และไกล ให้เป็นที่พึงทางใจแก่สาธุชนได้ อย่างแท้จริง ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่สำนัก ผลของการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการ บริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดมิดันนี้

๑. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง มีการจัดให้มีการศึกษาปริยัติธรรมควบคู่กับการ อบรมภาคปฏิบัติภาวนาธรรม โดยให้มีการเข้มงวดกวดขันความประพฤติของพระภิกษุสามเณร ให้อยู่ ในศีลาจารวัตรที่งดงามด้วยมาตรการที่เข้มแข็ง จริงจัง และต่อเนื่อง

ก. มีการจัดให้มีการอบรมสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่พระภิกษุภายในสำนักครั้งละ ครั้งชั่วโมง เป็นอย่างน้อย เป็นประจำทุกครั้งภายหลังการทำวัตรเช้า - เย็น ทุกวัน

ข. มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนสอนภาคปริยัติทั้งแผนกนักธรรมและบาลี โดยเน้น ให้ความรู้ความเข้าใจ ในวิธีปฏิบัติภาวนาธรรม ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ ไม่ใช่ให้เรียนเพียงให้ สอบได้ แต่พึงให้เรียนรู้ให้เข้าใจในหลักปฏิบัติพระสัทธรรม ให้ได้ผลเป็นปฏิเวธบ้าง อย่างน้อยก็ควรให้ มีการฝึกปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ให้ได้ทั้งเรียนรู้หลักทฤษฎีและมี ประสบการณ์ในการปฏิบัติที่ดีพอสมควร

ค. มีนโยบายการสร้างคนให้เป็นพระ ทั้งพระภายนอก คือ การบรรพชาอุปสมบท และทั้งพระภายใน คือ ให้มีใจเป็นพระให้มากที่สุด พยายามสร้างพระวิทยากร ให้ทรงคุณวุฒิทั้งหลัก

^{๑๔} สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง, การประชุมกลุ่มย่อยผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการ สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

ปรีชาและปฏิบัติภาวนาธรรม ให้มีประสบการณ์จากทั้งการศึกษา และอบรมภาวนาธรรมดีพอสมควร ให้มีศีลาจารวัตรที่งดงาม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เป็นที่พึงพอใจแก่สาธุชนโดยทั่วไปอย่างแท้จริง

ง. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ใช้มาตรการที่เข้มงวด กวดขันดูแลพระภิกษุสามเณรผู้บรรพชาอุปสมบทเข้ามาในพระพุทธศาสนาให้ได้รับการศึกษาอบรมศึกษา ๓ ด้วยพระสัทธรรม ๓ และดูแลความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร ให้อยู่ในพระธรรมวินัย และศีลธรรมอันดีและประการสำคัญ ก็คือเจ้าสำนักจะเป็นผู้นำ ลงมือศึกษา ทั้งภาคปรีชาและอบรมทั้งภาคปฏิบัติภาวนาธรรมด้วยตนเอง ทั้งชักนำพระภิกษุสามเณร และญาติโยมสาธุชน ให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติพระสัทธรรม เพื่อให้เกิดความสันติสุข และความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิตของแต่ละคน ตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ โดยไม่อ้างว่า “ไม่มีเวลา”

๒. เจ้าสำนักมีการพัฒนาบุคลากรภายในสำนักปฏิบัติธรรมให้มีคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแนะนำหลักธรรมปฏิบัติธรรมแก่ผู้อื่นได้นั้น โดยมีการยกระดับการวางแผนการพัฒนาบุคลากรทั้งระยะสั้น ระยะยาว และต่อเนื่อง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จัดให้มีการเรียนสำหรับพระภิกษุสามเณร แม่ชี โดยจัดตั้งโครงการดังนี้ คือ^{๑๕}

๒.๑ จัดให้มีการบวชสามเณรภาคฤดูร้อนทุกปี

๒.๒ จัดตั้งโรงเรียนสอนปาฐกถาธรรม หรือการเทศนา

๒.๓ จัดให้มีการเรียนการสอนนักธรรมตรี โท เอก อย่างเป็นระบบ

๓. หลักสำคัญของการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม คือให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาวิทยากร เพราะว่าวิทยากรที่มีความรู้จริง มีความสามารถจริง ฝึกปฏิบัติธรรมเห็นผลจริง ก็จะเป็นผู้ถ่ายทอดวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานไปสู่คนที่มาอบรมได้ ก็จะทำให้มีประสิทธิภาพ และการอบรมครั้งนั้นก็จะมีคุณค่า บรรลู่วัตถุประสงค์ที่หลักสูตรวางไว้ทุกประการ เพราะฉะนั้นสำนักปฏิบัติธรรมต้องมีการคัดสรรคนที่มีความรู้สามารถจริงๆ เข้าสู่กระบวนการพัฒนาที่จะให้มีความรู้ ความสามารถที่จะนำมาถ่ายทอดให้ได้

๔. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีการแนะนำสั่งสอนพระวิทยากร ในเวลาการประชุมสงฆ์ที่วัดในวันสำคัญ เช่น วันลงฟังพระปาฏิโมกข์ หลังทำวัตร เช้า - เย็น ให้นุ่งห่มผ้าให้เรียบร้อย เป็นปริณทล ต้องทำตัวให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา นอกจากนั้นต้อง ดูตำราทบทวนหลักปรีชาให้เกิดความเข้าใจชัดเจน ก่อนไปบรรยาย เพราะฉะนั้น ต้องศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้ ทั้งภาคปรีชาและภาคปฏิบัติสัทธรรม และฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดมีประสบการณ์

^{๑๕} สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, การประชุมกลุ่มย่อยผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

๕. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีการส่งเสริมพระภิกษุภายในสำนัก ให้เข้ารับการอบรม หลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ในสำนักต่างๆ ที่มีการจัดอบรมได้มาตรฐานอยู่เสมอ เพื่อเพิ่มทักษะ และประสบการณ์แก่ผู้เข้ารับการอบรม และศึกษารูปแบบการจัดอบรมไปในตัวด้วย พร้อมทั้งสนับสนุนให้ไปเข้าอบรม พระนักเทศน์ที่วัดประยุรวงศาวาส หรือวัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร เพื่อให้พระภิกษุมีความรู้ทักษะในการเทศนา การบรรยายธรรม พร้อมทั้งอบรมให้พระภิกษุสามเณร ให้ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของญาติโยม ลดเลืกละอบายมุขต่างๆ เช่น บุหรี่ การเล่นเกม ไม่เที่ยวไปในที่โจคร

๖. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีนโยบายสร้างพระภิกษุภายในสำนักให้พระวิปัสสนาจารย์ที่มีความสมบูรณ์แบบ โดยปูพื้นฐานการศึกษาด้านปริยัติธรรม คือมีการศึกษานักธรรม ตรี โท เอกและการเรียนการสอนพระบาลี ชั้นประโยคต่าง ๆ อย่างมีระบบ และมีการพัฒนาอย่างมีขั้นตอนพร้อมทั้งจัดให้มีกิจกรรมการปฏิบัติพระสัทธรรมภายในสำนักอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณร เช่น หลังการทำวัตรเช้า - เย็น การปฏิบัติพระกัมมัฏฐานหลังทำวัตร และการปฏิบัติด้วยตัวเอง

๗. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ได้นิมนต์ เชิญพระวิปัสสนาจารย์, วิปัสสนาจารย์ (อุบาสก/อุบาสิกา) ผู้มีประสบการณ์ด้าน การปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน มาแนะนำ/สาธิต/แสดงธรรม ให้ความรู้ในการปฏิบัติ และวิธีการสอบอารมณ์อารมณ์พระกัมมัฏฐาน พร้อมทั้งส่งเสริมพระภิกษุสามเณร ดังต่อไปนี้

๗.๑ ส่งเสริมให้เป็นผู้ใฝ่เรียน ให้มีโอกาสเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ

๗.๒ มอบหมายงาน ให้รับผิดชอบดูแล ตามความรู้ ความสามารถ ความเหมาะสม เพื่อเป็นการฝึกบุคลากรให้ผู้มีประสบการณ์ในการทำงาน

๗.๓ อนุญาตให้ไปฝึกปฏิบัติ ดูงาน ในสำนักที่มีมาตรฐาน อย่างน้อยปีละครั้ง

๗.๔ ยกย่องให้กำลังใจตามผลงานที่ปรากฏ

๗.๕ อบรมให้คำแนะนำ ดูแลอย่างใกล้ชิด ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการสำรวมระวังตน ให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย มีอาจารย์ดงาม^{๑๖}

๘. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม มีการประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างในเรื่องการศึกษาพระปริยัติธรรม เรื่องกัจจัตถะ เรื่องการประพฤติปฏิบัติแล้วส่งเสริมพระภิกษุสามเณรให้ได้ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีที่เป็น พื้นฐานของมหาสติปัฏฐานสูตร ให้เข้าใจถูกต้อง และหลักธรรมให้เข้าใจเกี่ยวกับวิปัสสนาภูมิและ

^{๑๖} สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, การประชุมกลุ่มย่อยผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

วิธีการปฏิบัติสมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ เช่น การปรับอินทรีย์ แล้วฝึกฝน อบรมตนด้านปฏิบัติให้ชำนาญ

๙. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีการอบรมบุคลากรอย่างต่อเนื่อง และขยายผลให้พระภิกษุภายในสำนักปฏิบัติธรรมอื่น เพื่อเป็นการสร้างเครือข่าย โดยยึดแนว พระติ พระเก่ง คือ ดี ปฏิบัติตนอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เก่ง คือ มีความรู้ความสามารถ ที่จะสามารถพัฒนาสำนักให้เจริญรุ่งเรือง อยู่คู่พระพุทธศาสนา สามารถแนะนำหลักธรรมให้สาธุชนได้นำไปปฏิบัติต่อไป

๑๐. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีการแบ่งงาน และการมอบอำนาจหน้าที่รับผิดชอบในการทำงาน แก่บุคคล หรือคณะบุคคล โดยถือหลักการรู้จักเลือกใช้คนให้เหมาะกับงานให้มากที่สุด คือ รู้จักเลือกใช้คนให้เหมาะกับความรู้ ความสามารถ ความถนัดในการทำงานแต่ละด้าน อีกประการหนึ่ง มีการหมุนเวียนพระภิกษุให้ทำหน้าที่ต่างๆ เป็นวิธีการฝึกอบรมพระภิกษุได้มีความรับผิดชอบในการทำงานของสำนักจะได้รู้และมีประสบการณ์ในการทำงาน ทั้งด้านการบริหาร และการปกครอง ทั้งในด้านการพิจารณาปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง และทำให้เจ้าสำนักผู้มอบหมายอำนาจหน้าที่รับผิดชอบกิจการงานให้ภิกษุทำนั้น สามารถจะทราบจุดดีเด่นและจุดอ่อน ทั้งความรู้ สติปัญญา ความสามารถ ปฏิภาณไหวพริบ และอัธยาศัยใจคอ ของแต่ละรูป

๑๑. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม มีการอบรมบุคลากรทั้งบรรพชิตและฆราวาส ในเรื่องการใช้วาจา ในการสื่อสารที่ชัดเจนกับผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม กิริยามารยาทในการต้อนรับ ความนอบน้อมต่อผู้ใหญ่และให้ความสำคัญกับผู้น้อย และความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่มากระทบต่ออารมณ์ ในด้านพระภิกษุให้มีการวางตนอย่างเหมาะสมต่อสมณเพศ พระภิกษุที่มีหน้าที่ในการเป็นวิทยากรนำอบรมต้องตรงต่อเวลา บรรยายให้ความรู้ที่เหมาะสมกับผู้เข้าปฏิบัติธรรม ไม่มีการโอ้อวดสรรพคุณไม่แสดงธรรมเพื่อหวังลาภสักการะ และไม่เข้าไปวนวายในเรื่องส่วนตัวในขณะที่ปฏิบัติธรรม ซึ่งสอดคล้องกับมติของมหาเถรสมาคมที่ว่าบุคคลสัปปายะ คือบุคคลเป็นที่สบาย^{๑๗}

บุคลากรถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ดังนั้นการคัดสรร และการฝึกอบรมบุคลากรให้มีความสามารถเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมควรเป็นผู้มีคุณธรรมของนักปกครองที่ดี พึ่งปกครองดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความถูกต้อง ตามพระธรรมวินัย กฎหมาย และบทบัญญัติแห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ด้วยความเหมาะสม ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และด้วยความยุติธรรม โดยถือหลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งกล่าวโดยย่อ คือ เอาใจเขามาใส่ใจเรา และยังคงต้องช่วยปกป้องคนดี คนมีความรู้ มีความสามารถ และมีคุณธรรม จากการถูกเบียดเบียนโดยไม่เป็นธรรม และยังคงต้องช่วยสนับสนุน อุปถัมภ์ค้ำจุน ให้เขาสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่รับผิดชอบโดยสะดวกและปลอดภัย

^{๑๗} สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, การประชุมกลุ่มย่อยผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๕.

จากฝ่ายธรรม ทุกรูปแบบ พิจารณาโดยรอบคอบแล้วกล้าดำหนิคนที่ควรดำหนิ กล่าวชมเชย ยกย่อง คนดีที่ควรยกย่อง ตามที่เป็นจริง ในโอกาสอันควร ก็ยังความเจริญรุ่งเรือง และสันติสุขอย่างมั่นคง แก่หน่วยงานที่บริหารนั้นในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม ก็ฉนั้นเหมือนกัน สำนักจะเจริญดี มีความมั่นคง และสันติสุข ก็ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของสมภารเจ้าสำนัก คือ เจ้าอาวาสนั้นแหละ เป็นสำคัญ ว่าจะเป็นผู้มีความรู้ มีความสามารถและคุณธรรม ที่จะบริหารตน และหมู่คณะ คือ พระภิกษุสามเณร ในความปกครอง มีหลักการบริหาร ที่จะดำเนินกิจกรรมที่เป็นแก่นสาร ยังประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้สำเร็จด้วยดี

๒. ด้านการบริหารจัดการ

สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีกิจกรรมที่สำคัญเพื่อยังประโยชน์ตนและประโยชน์ ท่านผู้อื่น ทั้งภายในและภายนอกสำนักให้สำเร็จตามกำลังสติปัญญา ความสามารถและกำลัง ทรัพยากร อันได้แก่กำลังเงินที่จะได้รับการอุดหนุน การทำบุญหรือบริจาคให้จากสาธุชน และกำลัง บุคลากร โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ นโยบาย และแผนงาน ทั้งระยะเวลาสั้น ๆ และระยะเวลายาว เป็นประจำและต่อเนื่อง ตามลำดับความสำคัญ หรือความจำเป็นเร่งด่วน กิจกรรมต่าง ๆ ดำเนินไปได้ ด้วยมีประสิทธิภาพสูง มีกำลังทรัพยากรเพียงพอ มีวิธีการบริหารงานที่ให้ผลดี

๑. เรื่องการบริหารจัดการ รายรับ รายจ่าย เป็นเรื่องที่ “ล่อแหลม” อย่างที่สุดประการ หนึ่ง สำหรับพระภิกษุผู้เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม หรือผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบในการรับ - จ่ายเก็บรักษา และในการฝากธนาคาร- ถอนจากธนาคาร เพราะมีโอกาสผิดพลาด และรั่วไหลได้ง่ายทุกจุด ถ้าผู้ บริหารสำนักไม่วางระบบการเงิน การบัญชี และการตรวจสอบให้ดีแล้ว ก็เท่ากับไม่มีมาตรการการ ป้องกันข้อผิดพลาดและรั่วไหลเลย การวางระบบการรับ-การใช้จ่าย การเก็บรักษา หรือการฝากเงินใน ธนาคารและการถอนเงิน การทำบัญชี และการตรวจสอบ จะมีคุณประโยชน์ คือ

๑.๑ ป้องกันความผิดพลาด และความรั่วไหล

๑.๒ ป้องกันข้อครหา

๑.๓ เป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจของผู้บริหาร และผู้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องในเรื่อง การเงินทุกระดับทุกจุด

๑.๔ มีสถิติการรับเงินจากแหล่งต่างๆ และการจ่ายเงินประเภทต่างๆ เพื่อประกอบการ พิจารณาวางแผนการดำเนินงานโครงการต่างๆ ได้ถูกต้อง และเหมาะสมกับลำดับความสำคัญ เร่งด่วน

๑.๕ เป็นที่สบายใจแก่ทุกฝ่าย ทั้งแก่ฝ่ายทายกทายิกา ผู้มีศรัทธาบริจาค และทั้งแก่ ปฎิภาทผู้รับบริจาค นับตั้งแต่เจ้าสำนักผู้บริหารงาน ผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการเงินของสำนัก ตลอดถึงพระภิกษุสามเณร ด้วยกันทั้งหมด

๒. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการมอบหมายการเบิกจ่าย ให้เลขานุการเจ้าอาวาสและไวยาวัจกร ฝ่ายการเงินของวัด จัดทำบัญชีรายจ่ายประจำเดือนแล้ว ให้รวบรวมยอดรายรับ รายจ่าย หักยอดคงเหลือและยอดยกไปเดือนต่อไป แล้วนำเสนอเจ้าสำนักและคณะกรรมการตรวจสอบเป็นรายเดือน และ มีการตรวจสอบทุกๆ เดือน การเบิกจ่ายเงินของสำนัก เป็นหน้าที่ของเจ้าสำนักกับไวยาวัจกร ๒ ท่าน เป็นผู้ลงลายมือเบิกจ่ายทุกครั้ง

๓. ในการบริหารโครงการอบรมต่างๆ สำนักปฏิบัติธรรม มีการตั้งเจ้าหน้าที่รับผิดชอบจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่าย อย่างละเอียด ให้เป็นกิจจะลักษณะชัดเจน แล้วก็สรุปเป็นไว้เป็นหลัก เมื่อเสร็จสิ้นโครงการอบรมต่างๆ ของสำนัก เช่น ค่าอาหารเท่าไร ค่าวิทยากรเท่าไร ค่าน้ำปานะเท่าไร ค่าเอกสาร เท่าไร ค่าการผลิตสื่อการสอนเท่าไร เป็นต้น^{๑๘}

๔. ในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมการอบรมปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา ก็จะมีการทำหนังสือขอความอนุเคราะห์โรงพยาบาล หรือสถานอนามัย ที่นิยมเรียกว่าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล เรื่องยาปฐมพยาบาลเบื้องต้น หรือให้ส่งเจ้าหน้าที่มาช่วยดูแลผู้เข้ารับการอบรมปฏิบัติธรรม หรือถ้ามีผู้เจ็บป่วยหนักให้สามารถนำส่งโรงพยาบาล

๕. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลาจะมีห้องปฐมพยาบาลเบื้องต้น และมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาประจำที่ห้องพยาบาล โดยจะอยู่ระหว่าง ช่วงเวลา ๐๘.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. เฉพาะวันราชการ นอกเวลาจากนั้น สำนักปฏิบัติธรรมจะจัดพระภิกษุที่มีความรู้ด้านเภสัชกร มาประจำที่ห้องพยาบาล เพื่อทำหน้าที่คอยดูแลผู้มาปฏิบัติธรรม ที่เกิดอาการไม่สบาย จะได้ปฐมพยาบาลเบื้องต้น

๖. สำนักปฏิบัติธรรม มีตุ๋ยาสามัญประจำบ้านไว้เพื่อปฐมพยาบาลเบื้องต้น บางสำนักจะมีเจ้าหน้าที่ หรืออาสาสมัครทำงานอยู่ที่สำนักงานสำนักปฏิบัติธรรม ถ้ามีโครงการอบรมจริยธรรม

๗. ก่อนจะเริ่มโครงการปฏิบัติธรรม เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมจะขอเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวกับโครงการทั้งหมดมาร่วมประชุมกัน เพื่อแบ่งงานกันรับผิดชอบและเตรียมความพร้อมของงาน โดยแบ่งมอบหมายงานรับชอบ ดังนี้

๗.๑ พระสงฆ์รับผิดชอบดูแลในส่วนงานที่เกี่ยวกับศาสนพิธี และการต้อนรับ เช่น การจัดโต๊ะหมู่บูชา การผูกผ้า การเตรียมที่ต้อนรับ โดยมีเจ้าสำนักเป็นผู้ควบคุมงาน

๗.๒ คนงานประจำวัด รับผิดชอบดูแลอาคารที่พักอาศัย ห้องน้ำห้องสุขา โรงครัว สถานที่สำหรับรับประทานอาหารและน้ำปานะ เครื่องนอน

๘. ในการประชุมวางแผนการดำเนินงานตามโครงการประจำปีของสำนัก เจ้าสำนักจะเป็นประธานในการประชุม มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมารับผิดชอบโครงการแต่ละโครงการ

^{๑๘} สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, การประชุมกลุ่มย่อยผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖.

การประชุมในครั้งแรกนั้นจะเป็นการประชุมเพื่อระดมความคิดในการวางแผนการดำเนินงาน เพื่อกำหนดทิศทางการทำงาน มีการแบ่งหน้าที่การทำงาน การเตรียมสถานที่ การเตรียมยานพาหนะ ตลอดจนเรื่องอาหารที่พัก เครื่องนอน ห้องน้ำ ห้องสุขา ที่หลับที่นอน ให้พร้อมที่สุด โดยมีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

๘.๑ การจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา ๑ ชุด เพื่อประชุมวางแผนบริหารการทำงาน เป็นชุดเฉพาะกิจ รับผิดชอบงานโครงการแต่ละโครงการ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๘.๒ การแบ่งงานระหว่างฝ่ายสงฆ์กับฆราวาส เพื่อความชัดเจน

๘.๓ กำหนดกติกาและกฎระเบียบในการดำเนินงาน

๘.๔ มอบหมายนโยบายให้แต่ละฝ่ายไปดำเนินการจัดการกันเอง โดยใช้การประมาณ จากจำนวนผู้เข้าปฏิบัติธรรมแต่ละครั้ง

๙. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงป่า มีการต้อนรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมด้วยไมตรีที่เหมาะสม มีการบอกอาคารสถานที่พักอาศัย - หญิง หรือติดป้ายบอกชัดเจน บอกโรงอาหาร โต๊ะอาหาร การจัดอาหารเน้นคุณค่าทางโภชนาการ โดยยึดหลักว่า ประหยัด เกิดประโยชน์สูง มุ่งคุณธรรมพอเพียง โดยเน้นการทานอาหาร เป็นยาภาวนาเป็นหลักใจ มีชีวิตใช้ไปสู่สัมมาปฏิบัติ

๑๐. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงป่า มีการจัดอาหาร เพื่อรองรับผู้ปฏิบัติธรรมที่เพียงพอต่อผู้เข้าร่วมอบรม โดยได้รับการอุปถัมภ์ในเรื่องอาหารจากหมู่บ้าน ในตำบลพื้นที่เดียวกันกับทางสำนักจากการนำของผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. และเทศบาล ได้นำอาหารมาช่วยเสริมกับอาหารทางสำนัก

๑๑. ก่อนเริ่มโครงการอบรมปฏิบัติธรรม ทางสำนักปฏิบัติธรรมจะมีการประสานงานกับหน่วยงานราชการ เช่น เจ้าที่ตำรวจในท้องที่ ผู้ใหญ่บ้าน หรือหน่วยอาสาสมัคร เพื่อให้มารักษาความปลอดภัยอย่างทั่วถึง ในที่มีการอบรมปฏิบัติธรรม หรือหากมีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้น ก็สามารถติดต่อขอความช่วยเหลือ

๑๒. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงป่า มีการประสานงานกับชุมชนให้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของในรูปแบบของคณะกรรมการดำเนินงานกิจกรรมของสำนักในด้านต่างๆ ตามโอกาสที่เหมาะสมร่วมกันจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ เช่น วันที่ ๕ ธันวาคม วันที่ ๑๒ สิงหาคม มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมถวายเป็นพระราชกุศล เป็นต้น

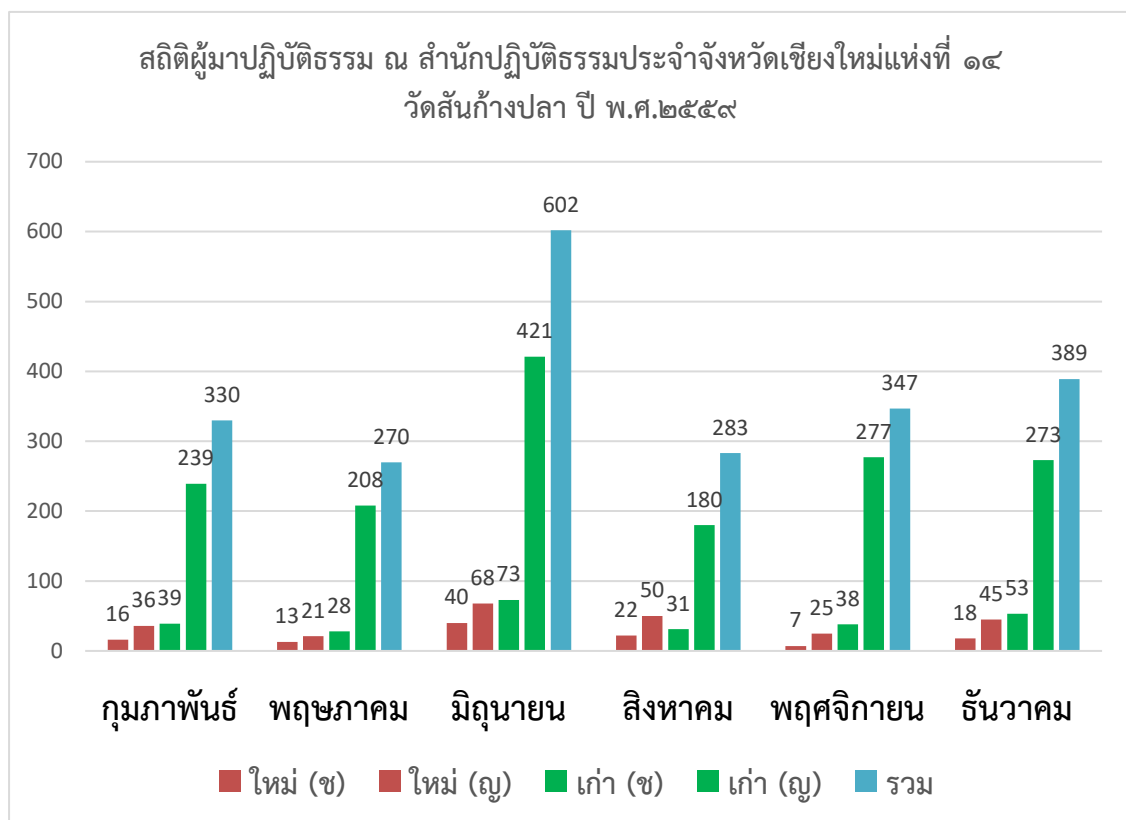
๑๓. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงป่า มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมมีการบอกวันที่ในการจัดปฏิบัติธรรมมีรายละเอียดตารางการปฏิบัติธรรม มีแผนที่ ที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรม มีแผนที่ในการเดินทางเบอร์โทรศัพท์หรือช่องทางการสื่อสารอย่างอื่น เพื่อสะดวกในการติดต่อ ในการแนะนำข้อมูลต่างๆ ทางแผ่นป้าย แผ่นพับ ทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน สถานที่วิทยุชุมชน

๑๔. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของสำนักทางด้านต่าง ๆ เช่น ติดป้ายประกาศประชาสัมพันธ์งาน ก่อน ๒ สัปดาห์ เป็นอย่างน้อย ประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต Line, Facebook เป็นต้น ประชาสัมพันธ์แจ้งปฏิทินการปฏิบัติธรรมตลอดทั้งปี ให้ผู้ปฏิบัติธรรมทราบ ในวันเปิดงานและปิดงานปฏิบัติธรรม

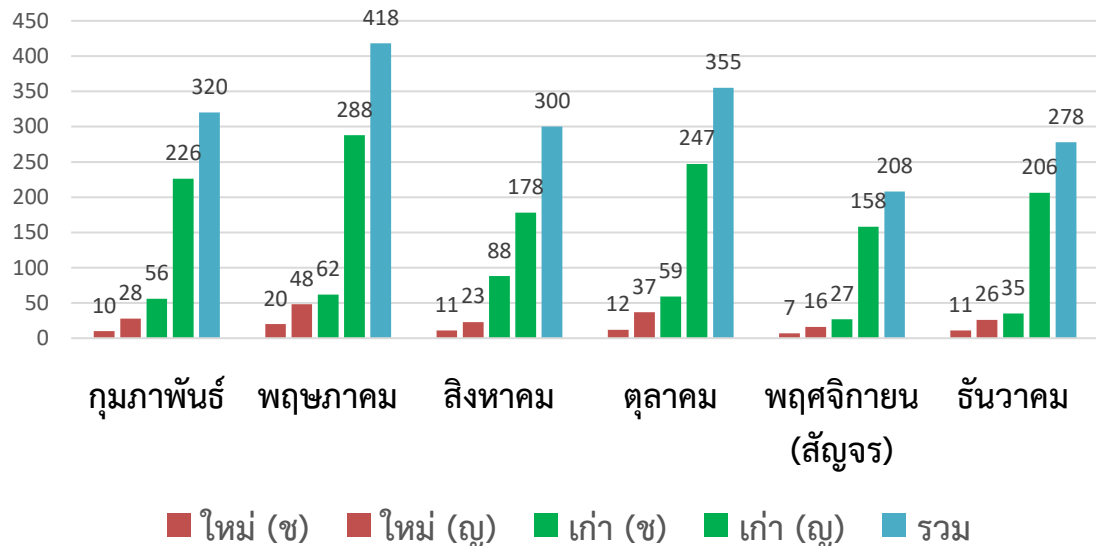
๑๕. สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลา มีการจัดทำสื่อการปฏิบัติธรรม เช่น แผ่นซีดี ดีวีดี ธรรมบรรยาย หรือธรรมปฏิบัติ เป็นต้น หนังสือสวดมนต์ ทำวัตรเช้า - เย็น หนังสืออธิบายการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน ตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น และแจกแก่ผู้มีความสนใจต่อการปฏิบัติ หรือให้ทำบุญตามราคาต้นทุน

๔.๒.๓ สถิติผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม

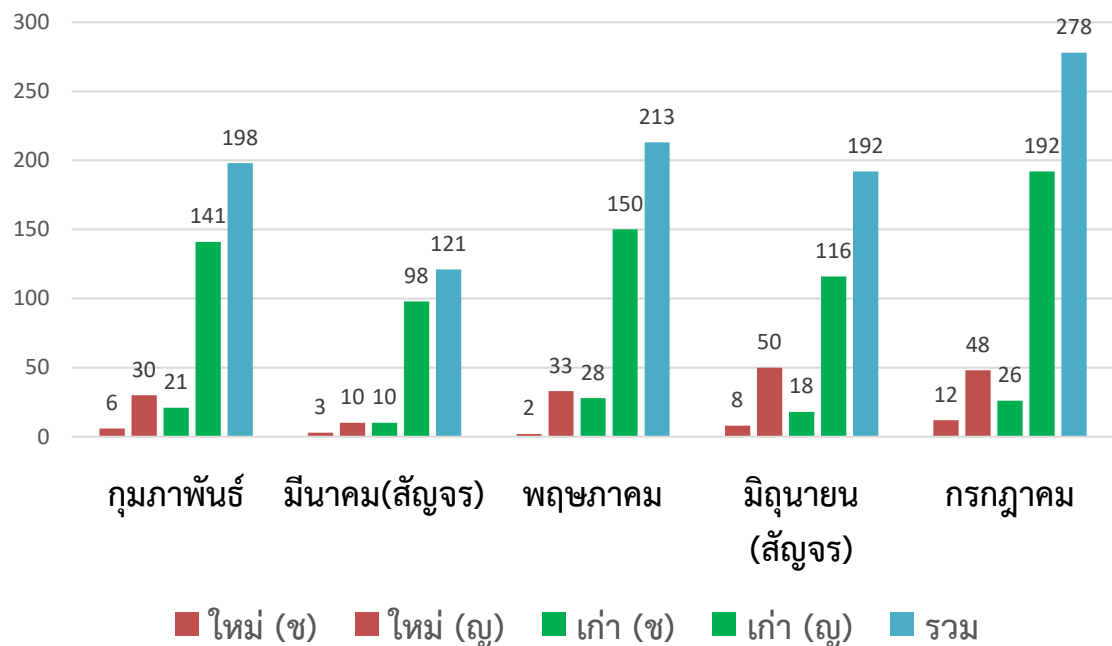
ก) สถิติผู้ปฏิบัติธรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙

สถิติผู้มาปฏิบัติธรรม ณ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔
วัดสันกำแพงปลา ปี พ.ศ.๒๕๖๐

สถิติผู้มาปฏิบัติธรรม ณ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔
วัดสันกำแพงปลา ปี พ.ศ.๒๕๖๑

๔.๓ วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะของวัดสันกำแพงปลา

วัดสันกำแพงปลา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ มีการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะมาตามลำดับ จึงขอสรุปดังนี้

๔.๓.๑ อาวาสสัปปายะ: หลักการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย

อาวาสสัปปายะ หมายถึง ที่อยู่ซึ่งเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เช่น สถานที่ไม่พลุกพล่าน จอแจ เงียบสงบ เป็นต้น จากหลักการดังกล่าวสามารถแปรออกมาเป็นแนวทางการจัดระเบียบที่อยู่อาศัยที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพงปลา ตามหลัก ๕ ส. (การเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่ดีในปฏิบัติธรรมร่วมกัน) ต่อไปนี้

๑. สะสาง วัดสันกำแพงปลาเน้นให้พระภิกษุ – สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรมมีการคัดแยกสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องใช้หรือสิ่งของที่ไม่ใช้แล้ว เพื่อไม่ให้เสียเวลาในการค้นหาเวลาจำเป็นต้องใช้ หลักการข้อนี้ได้นามาจากหลักการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องยึดหลักความเรียบง่าย มีปัจจัยพอเพียงชีพให้เป็นไปได้ เน้นให้ผู้เข้าปฏิบัติธรรมไม่นำสิ่งต่างๆ ที่เป็นการพอกพูนกิเลสเข้ามาสถานปฏิบัติธรรม

๒. สะดวก วัดสันกำแพงปลาเน้นให้พระภิกษุ – สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรมช่วยกันจัดวางของเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมให้เป็นระเบียบ เพื่อความสะดวก ง่ายต่อการนำไปใช้และปลอดภัย ซึ่งเป็นการส่งเสริมการสร้างนิสัยที่ดี เช่นการเก็บถ้วยชามและแก้วน้ำ รวมถึงการจัดเก็บผ้าปูที่นอนของผู้ปฏิบัติ เมื่อใช้แล้วต้องทำความสะอาดและนำกลับไปไว้ที่เดิมให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อสะดวกในการนำไปใช้ในคราวต่อไป

๓. สะอาด วัดสันกำแพงปลาเน้นให้พระภิกษุ – สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรม ทำความสะอาดรอบบริเวณที่ปฏิบัติธรรมรวมถึงอาคารที่อยู่อาศัย รวมถึงอุปกรณ์สิ่งของที่ใช้อยู่เป็นประจำ โดยสร้างจิตสำนึกให้พระภิกษุ – สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรมระมัดระวังไม่ทำให้สถานที่ปฏิบัติธรรมสกปรก เลอะเทอะ ต้องช่วยกันดูแลความสะอาดเรียบร้อย เช่นไม่อนุญาตให้เท้าที่เปื้อนโคลนเหยียบเสนาสนะ โดยให้ใช้ผ้าเช็ดเท้าก่อน เป็นต้น

๔. สุขลักษณะ วัดสันกำแพงปลาเน้นให้พระภิกษุ – สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรม ช่วยกันดูแลรักษาอาคารปฏิบัติธรรมทุกหลังให้เปรียบเสมือนเป็นบ้านเรือนของตนเอง และสิ่งของที่นำมาใช้ต้องถูกสุขลักษณะมีความปลอดภัย และช่วยกันรักษาให้ดีตลอดไป

๕. สร้างนิสัย วัดสันกำแพงปลาเน้นให้พระภิกษุ – สามเณร และผู้ปฏิบัติธรรม ร่วมกันปลูกจิตสำนึกที่ดีต่อศาสนสถานเพื่อให้ติดเป็นนิสัย สะสาง มีระเบียบเรียบร้อย ปฏิบัติตนเองต่อ

ข้อบังคับอย่างเคร่งครัด หลักการข้อนี้ได้แนวทางปฏิบัติจากหลักเสขียวัตรและข้อปฏิบัติอื่นๆ ของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้วัดสันกำแพงได้เตรียมความพร้อมด้านสถานที่การปฏิบัติธรรมอื่นๆ อีกมาก เพื่อให้วัดมีสถานที่สัปปายะให้ดีที่สุดสำหรับการปฏิบัติธรรม เน้นให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ สะอาด สว่าง สงบ มีพระวิหารที่จุผู้มาปฏิบัติธรรมได้ ๓๐๐-๕๐๐ คน มีอาคารที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม หลักๆ ๓ อาคาร ๑. อาคารสามัคคี ใช้สำหรับจัดกิจกรรมเช่น การอบรมสัมมนา การอบรมสามเณร ภาควิชา และกิจกรรมต่างๆ ของทางวัด ๒. อาคารนอนสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมชายและหญิง ๓. อาคารหอนอนใช้สำหรับเป็นกุฏิรองรับพระอาคันตุกะอีกทั้งยังมี ห้องสวดอารมณ์ ห้องภาวนา พิพิธภัณฑวัฒนธรรมไทเชินรวมทั้งจุดกางเต็นท์ด้วย ร้านกาแฟคนมีบุญเพื่อ รองรับผู้ปฏิบัติธรรม โดย ญาติธรรมสามารถร่วมบริจาคได้ตามจิตศรัทธา มีบริเวณสถานที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ลานศาลา มี ธรรมชาติ มีสุข และสระน้ำให้อาหารปลา และที่สำคัญในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ เริ่มมีการวางแผนก่อสร้างอาคาร ปฏิบัติธรรมหลังใหม่ขึ้น ขนาด ๑,๕๐๐ ตารางเมตร ซึ่งสามารถรองรับผู้ปฏิบัติธรรมจากทั่วทุกสารทิศ ได้ จำนวน ๑,๕๐๐ คน ซึ่งอาคารปฏิบัติธรรมหลังใหม่มีการออกแบบตามหลักสัปปายะ การตกแต่ง ภายใน มีอากาศถ่ายเทสะดวก บรรยากาศร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เงียบสงบ สะอาด รองรับ ผู้คนได้ทุกเพศทุกวัยรวมถึงผู้พิการ มีระบบป้องกันแมลงรบกวน และระบบรักษาความปลอดภัยให้ผู้ เข้ามาปฏิบัติธรรม

๔.๓.๒ โคจรสัปปายะ: หลักการเลือกทำเล

หลักการของข้อนี้หมายถึง สถานที่หาอาหาร ที่เที่ยวทัศนูปภาพที่เหมาะสม เช่น มีหมู่บ้าน หรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ ไม่ไกล เกินไป เป็นต้น จากหลักการดังกล่าวสามารถแปร ออกมาเป็นแนวทางการจัดระเบียบของทางวัดได้ดังต่อไปนี้

๑. ปฏิรูปเทศ หรือ ทำเลที่ตั้งที่ดี วัดสันกำแพงมีเขตติดต่อคือทางด้านทิศเหนือติด กับชุมชนบ้านหัวทุ่ง ทางด้านทิศใต้ติดกับชุมชนบ้านร้อง ทางด้านทิศตะวันออกติดกับชุมชนบ้านสัน โคว์ (เก่า) และทางด้านทิศตะวันตกติดกับชุมชนบ้านทรายมูล ซึ่งในการเดินทางไปมาหาสู่แต่ละชุมชน ใช้เวลาไม่มากในการเดินทางทัศนูปภาพ หรือการประชาสัมพันธ์ขอความร่วมมือในการพัฒนาสำนักปฏิบัติ ธรรม รวมถึงการเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของทางวัด

๒. การบริโภค วัดสันกำแพง มีประชาชนพื้นที่รอบข้างประกอบอาชีพด้วยความ สุจริตด้วยแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและยึดหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการคือ ๑. อุฏฐาน สัมปทา ประชาชนผู้อาศัยอยู่บริเวณรอบวัดสันกำแพงประกอบสัมมาอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อ ๒. อารักขสัมปทา ประชาชนผู้อาศัยอยู่บริเวณรอบวัดสันกำแพง รายได้เกิดจากสัมมา อาชีพประหยัดอดออมและใช้ทรัพย์เพื่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ๓. กัลยาณมิตตตา ประชาชน

ผู้อาศัยอยู่บริเวณวัดสันกำแพงปลา มีการคบหาบุคคลผู้ที่มีคุณธรรมและคนดีและชักชวนกันทำบุญไหว้พระตลอดฤดูกาลในและนอกพรรษา ๔. สมชีวิตา ประชาชนผู้อาศัยอยู่บริเวณวัดสันกำแพงปลา เลี้ยงชีวิตอย่างเหมาะสมกับฐานะของตนเองปฏิบัติตนอยู่ในศีล ๕ ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ตามแนวทางของมหาเถรสมาคม ซึ่งทำให้มีต้นแบบทางสังคมที่ดีของคนในหมู่บ้านและยังเป็นต้นแบบของเยาวชนในพื้นที่อีกด้วย

จากแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าการเลือกทำเลที่ตั้งของสถานปฏิบัติธรรมมีผลต่อการปฏิบัติธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือวัดมีโครงสร้างที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรมของผู้ที่สนใจทั้งในและนอกพื้นที่ ทางอ้อมคือ ผู้มาปฏิบัติธรรมเห็นข้อดีของการมีชุมชนรอบข้างสถานปฏิบัติธรรม

ทั้งนี้วัดสันกำแพงปลายังมีกิจกรรมร่วมกับชุมชนใกล้เคียง โดยมีอุบาสก อุบาสิกา ทำบุญตักบาตรโดยตลอด โดยทางวัดได้จัดให้มีการบิณฑบาตรในวันสำคัญดังนี้คือ

๑ มกราคม ๒๕๖๑ :	วันขึ้นปีใหม่
๑ มีนาคม ๒๕๖๑ :	วันมาฆบูชา
๑๕ เมษายน ๒๕๖๑ :	วันสงกรานต์ (วันพญาวัน)
๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑ :	วันวิสาขบูชา
๖ มิถุนายน ๒๕๖๑ :	วันอัฐมีบูชา
๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๑ :	วันเข้าพรรษา และวันเฉลิมพระชนมพรรษา รัชกาลที่ ๑๐
๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑ :	วันแม่แห่งชาติ
๕ ธันวาคม ๒๕๖๑ :	วันพ่อแห่งชาติ

ส่วนทางด้านการบิณฑบาตในทุกวันของพระภิกษุ-สามเณร วัดสันกำแพงปลา มีการแบ่งการบิณฑบาตออกเป็น ๒ สาย เพื่อนำอาหารกลับมาจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียวเพื่อก่อให้เกิดความสามัคคีในคณะสงฆ์และเป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวาย

๔.๓.๓ ภัตตสัปปายะ: หลักการจัดระเบียบคำพูด

หลักการของภัตตสัปปายะ คือ การพูดคุยที่พอเหมาะและเหมาะสมกัน เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่กล่าววัดถุ๑๐ประการ และพูดแต่พอประมาณ เป็นต้น จากหลักการดังกล่าวสามารถแปรออกมาเป็นแนวทางการจัดระเบียบคำพูดได้เป็นอย่างดี เพราะในความเป็นจริงการพูดเป็นเรื่องที่สำคัญในชีวิต มิเช่นนั้นอาจเกิดเรื่องที่ไม่พึงประสงค์ได้ โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติธรรม ต้องมีการสร้างบรรทัดฐานของการพูดจาร่วมกัน ซึ่งหลักการเกี่ยวกับสัปปายะข้อนี้ขอยกตัวอย่างเกี่ยวกับคำพูดที่ควรพูดคือกล่าววัดถุ๑๐ประการ หมายถึง เรื่องที่ควรพูดหรือสนทนา โดยพระอาจารย์หรือญาติธรรมอาวุโสต้องเป็นผู้นำให้เด็กหรือผู้เริ่มต้นปฏิบัติธรรมได้พูดในเรื่องที่ติงามและยังเป็นการฝึกให้ผู้ปฏิบัติ

ธรรมทุกคนได้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ติงามต่อไป ๑. อัปปิณณกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมักน้อย ไม่มักมากในเรื่องราวต่างๆ ๒. สันตุฏฐิกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสันโดษ ยินดี พอใจในสิ่งที่ตนมี ชอบธรรมตามความรู้ ความสามารถของตน ไม่ฟุ้งเพื่อไปตามกระแสค่านิยมทางสังคมจนเกินขอบเขต ๓. ปวิเวกกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมชอบความสงบ รักสงบ ไม่ส่งเสียงรำคาญแก่ผู้ปฏิบัติธรรมด้วยกันและส่งเสียงดังรบกวนชุมชนรอบข้าง ๔. อสังสัคคกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติเพื่อการบรรลุความหลุดพ้น ไม่มัวสุมกับกัลยาณธรรมในทางที่ไม่ถูกต้อง แต่ถ้าเป็นการรวมกลุ่มก็ควรเป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นและสถานปฏิบัติธรรม ๕. วิริยารัมภกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีความเพียรพยายามในการปฏิบัติธรรมไม่ล้มเหลวในความตั้งใจในการปฏิบัติธรรมให้เป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ๖. สีลกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมตั้งมั่นอยู่ในศีล เห็นผลดีของการปฏิบัติตามศีลและผลเสียของการไม่มีศีล เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมตั้งมั่นอยู่ในการรักษาศีลในช่วงของการปฏิบัติธรรมและนำศีล ๕ กลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๗. สมာธิกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจในเรื่องสมาธิทั้งในแง่ของความหมายและวัตถุประสงค์ รวมถึงประโยชน์ของสมาธิที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และเป้าหมายของสมาธิที่แท้จริง ตลอดถึงการต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคด้วยสมาธิในชีวิตประจำวันของตนเอง ๘. ปัญญาภา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเห็นถึงความสำคัญของปัญญาทั้งปัญญาในระดับโลกียะและโลกุตระ อันจะเป็นการสร้างปัญญาในระดับต่างๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้ ๙. วิมุตติกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเห็นผลดีของการหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ อันเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้คนสนใจพัฒนาจิตของตนเองให้เกิดการหลุดพ้นได้ ถ้าไม่สามารถทำให้ถึงระดับสูงสุดได้ อย่างน้อยก็สามารถควบคุมกิเลสไม่ให้แสดงพลังออกมาเป็นพฤติกรรมที่เสียหายได้ ๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกา การพูดชักนำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสนใจเรื่องราวของการหยั่งรู้ และพระนิพพานอันเป็นสภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสได้

ดังนั้นการพูดเพื่อสื่อสารกันเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติธรรมแต่ละคนว่าจะสนทนาธรรมกันเรื่องใด เวลาไหน และสถานที่ใด เพื่อให้จิตใจของตนเองสูงขึ้นและพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีได้ในสังคม

หลักสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่มาปฏิบัติธรรมทุกท่านที่มาจะต้องตั้งใจเป็นอย่างมาก เพราะต้องการมาพักผ่อน และให้ความสุขกับชีวิตจึงทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ปิดวาทา ตลอดการปฏิบัติธรรม ตลอดจนถึงตัดความกังวลทุกอย่างโดยทางวัดสันกำแพงได้มีการกำหนดตารางในการปฏิบัติแต่ละวันเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรม สามารถจัดระเบียบคำพูดได้ ดังนี้คือ

วัน/เวลา	วันที่ ๑	วันที่ ๒	วันที่ ๓	หมายเหตุ
๐๕.๐๐ - ๐๖.๐๐ น.		ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า	
๐๖.๐๐ - ๐๗.๓๐ น.		ปฏิบัติธรรม	ปฏิบัติธรรม	
๐๗.๓๐ - ๐๘.๓๐ น.	ลงทะเบียน	รับประทานอาหารเช้า	รับประทานอาหารเช้า	
๐๘.๓๐ - ๐๙.๓๐ น.	รับ กัมมัฏฐาน รับศีล รับฟัง โอวาท	บำเพ็ญประโยชน์	บำเพ็ญประโยชน์	
๐๙.๓๐ - ๑๑.๐๐ น.	ปฏิบัติธรรม	ปฏิบัติธรรม	ปฏิบัติธรรม	
๑๑.๐๐ - ๑๑.๓๐ น.	พักผ่อนตามอัธยาศัย			
๑๑.๓๐ - ๑๓.๐๐ น.	รับประทานอาหารเช้า			
๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	ปฏิบัติธรรม	ปฏิบัติธรรม	ลากรรมฐาน รับฟังโอวาท ปิดหลักสูตร	
๑๔.๓๐ - ๑๕.๓๐ น.	บำเพ็ญ ประโยชน์	บำเพ็ญประโยชน์		
๑๗.๐๐ - ๑๙.๐๐ น.	สอบอารมณ์	สอบอารมณ์		
๑๙.๐๐ - ๒๐.๐๐ น.	ทำวัตรเย็น	ทำวัตรเย็น		
๒๐.๐๐ - ๒๑.๐๐ น.	บรรยายธรรม พิเศษโดย พระปลัดธวัช ชัย ขตติยเมธี	บรรยายธรรมพิเศษ โดยพระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี		
๒๑.๐๐ น.	พักผ่อน	พักผ่อน		

หมายเหตุ กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

๔.๓.๔ บุคคลสัปปายะ: หลักการเลือกคบหรือการสร้างคนที่พึงประสงค์

หลักการของบุคคลสัปปายะ คือ การมีผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษา จากหลักการดังกล่าวสามารถแปรออกมาเป็นแนวทางการเลือกคบหรือสร้างคนที่พึงประสงค์ได้ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาใน ทิศา ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงให้เลือกคบมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรใน

มงคลสูตรที่เรียกว่า สัตบุรุษ (สัปบุรุษ) เพื่อเป็นแนวทางในการเลือกคบมิตรหรือสร้างคนที่พึงประสงค์ได้คือ

๑. สหมิตร มิตรแท้หรือกัลยาณมิตร ซึ่งท่านกล่าวไว้ ๔ จำพวกคือ

๑.๑ มิตรมีอุปการะ คือ กัลยาณมิตรที่ช่วยปกป้องเราและทรัพย์สินของเราเมื่อเราประมาท สามารถเป็นที่พึ่งเมื่อเรามีภัยและช่วยเหลือเมื่อเราเดือดร้อน

๑.๒ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข คือ กัลยาณมิตรที่ไม่มีอะไรปิดบังอำพราง บอกความลับแก่เพื่อนในขณะเดียวกันก็ปกปิดความลับของเพื่อน เมื่ออันตรายก็ไม่ทอดทิ้งกัน แม้กระทั่งสละชีวิตของตนเองแทนเพื่อนได้ที่เรียกว่า เพื่อนตาย

๑.๓ มิตรแนะนำประโยชน์ คือ กัลยาณมิตรที่คอยห้ามปรามไม่ให้เราทำความชั่ว แต่จะแนะนำให้เราทำความดี พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์ที่เรายังไม่เคยรู้และเห็น และบอกทางที่จะนำไปสู่ประโยชน์สุขได้

๑.๔ มิตรมีน้ำใจ คือ กัลยาณมิตรที่เป็นห่วงใยเราอยู่เสมอ ช่วยแก้ไขหรือแก้ต่างคนที่พูดติเตียนเราในเรื่องที่ไม่ถูกต้องและสนับสนุนคนที่พูดถึงเราในแง่ดี

๒. บัณฑิต ในมงคลสูตรได้กล่าวลักษณะของบัณฑิตหรือบุคคลที่ควรคบหาไว้อยู่ ๓ ประการ

๒.๑ สัจจัตถจินต คือ คิดดีเป็นนิสัยลักษณะสังเกตง่าย ๆ คือคนที่เป็นบัณฑิตจะไม่คิดโลภอยากได้ของใคร ไม่คิดพยาบาทอาฆาต จองเวรใคร ไม่หลงผิด แต่เป็นคนที่จะเสียสละเพื่อผู้อื่น

๒.๒ สุภาสิตภาสี คือ พูดดีเป็นนิสัย

๒.๓ สุกตกมมารี คือ ทำดีเป็นนิสัยหลักการสังเกตง่าย ๆ คือ พฤติกรรมของบัณฑิตจะไม่ล่วงละเมิดชีวิต ทรัพย์สิน และคุ้มครองของคนอื่น ระวังระวังในเรื่องของกาม ไม่หมกมุ่นหรือสำส่อนทางเพศ

๒.๔ สัปบุรุษ หรือสัตบุรุษ หมายถึงคนดี ซึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถกำหนดได้ ๗ ประการ

๒.๔.๑ เชื่ออย่างมีเหตุผล มีปัญญากำกับความเชื่อ

๒.๔.๒ มีความละเอียดต่อความชั่ว

๒.๔.๓ มีความเกรงกลัวต่อความชั่ว

๒.๔.๔ เป็นผู้คงแก่เรียน ชอบศึกษาค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ เรียกว่าเป็นพหูสูตร

๒.๔.๕ มีความพยายามในเรื่องที่ติงามอยู่เสมอ

๒.๔.๖ มีสติมั่นคง มีความมั่นคงทางจิตใจ สุขุม

๒.๔.๗ มีปัญญา เฉลียวฉลาด รอบครอบ

หลักการนี้เป็นวิธีการเลือกบุคคลที่เราจะคบหาในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้มีจิตใจที่เปี่ยมด้วยพลังและมีกัลยาณมิตรที่ดีคอยส่งเสริมในการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง โดยสรุปคือทุกคนจะต้องสร้างเครือข่ายแห่งกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

วัดสันกำแพงจึงต้องมีพระวิปัสสนาจารย์ ที่มีคุณวุฒิทั้งด้านวิปัสสนาและด้านวิชาการ มีกัลยาณธรรมทั้งรุ่นเด็กและผู้ใหญ่ คอยทำหน้าที่ให้คำแนะนำกับผู้มาปฏิบัติธรรมใหม่ และยังมีบุคลากรด้านต่างๆ ที่ทำหน้าที่ดูแลในส่วนต่างๆ ของวัด และมีการสอบอารมณ์ของอุบาสกอุบาสิกาทุกวันดังนี้คือ หลังจากให้ผู้ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ปฏิบัติจนครบ ๑ วัน จึงมีการสอบอารมณ์ในช่วงเย็นของวันที่มีการปฏิบัติธรรมทุกวัน ซึ่งจะยกเว้นวันพระ โดยการสอบอารมณ์นี้ จะเป็นการสอบแบบรายบุคคลกับพระวิปัสสนาจารย์ เพื่อให้ผู้ส่งอารมณ์กรรมฐานได้บอกถึงวิธีการปฏิบัติและสภาวะธรรมที่ตนเองได้เจอ เพื่อให้พระวิปัสสนาจารย์ได้ให้คำแนะนำการปฏิบัติโดยมีวิธีการดังนี้คือ

ผู้ปฏิบัติต้องรายงานผลการปฏิบัติที่ได้ปฏิบัติภายในเวลา ๒๔ ชั่วโมงล่าสุดของการปฏิบัติ ให้วิปัสสนาจารย์ทราบโดยละเอียด ทั้งการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ และการกำหนดอริยาบทย่อยตลอดจนสภาวะจิตที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติว่า ปฏิบัติไปแล้วเป็นอย่างไรบ้าง โดยจะต้องรายงานตามลำดับขั้นตอนดังนี้

ก. รายงานพอง-ยุบ ว่ามีลักษณะอย่างไร พอง-ยุบยาวหรือสั้น สูงหรือต่ำ กลมหรือแบน มีหรือไม่มี รู้เห็นตั้งแต่เกิดจนดับไปหรือไม่อย่างไร ความถี่เป็นอย่างไร หายไปหรือเปล่า เดี่ยวมีเดี่ยวไม่มี อย่างนั้นหรือไม่ว่า หรือเป็นอย่างไร ชัดหรือไม่ชัด กำหนดได้ไหม กำหนดว่าอย่างไร

ข. รายงานเวทนา อาการปวด ชา คัน เมื่อย ร้อน หนาว ตึง หรืออื่นๆ เกิดขึ้นหรือไม่อย่างไร เกิดขึ้นแล้วรู้ทันทีเมื่อเริ่มเกิดหรือไม่ เวทนาเกิดแล้วตั้งอยู่ ทรงๆ หรือแรงขึ้น หรือเบาลง ต้องทนหรือไม่ ทนได้หรือเปล่า ขณะที่เกิด ได้กำหนดตามหรือไม่ ทนกำหนดหรือเปล่า กำหนดแล้วเป็นอย่างไร ทรงอยู่เหมือนเดิม หายไป หรืออย่างไร

ค. รายงานสภาวะจิตที่เกิดขึ้น มีคิด มีเบื่อ มีขี้เกียจ มีหงุดหงิด มีไม่ยอมทำ มีอยากให้ หายปวด มีท้อแท้ มีเซ็ง หรือไม่รู้ หรือเฉยๆ หรือสงสัย หรือรำคาญ หรือกลัว และได้กำหนดหรือเปล่า กำหนดทันหรือไม่ทัน ทันเป็นอย่างไร ไม่ทันเป็นอย่างไร รายงานการเดินจงกรม เป็นอย่างไรบ้าง สติอยู่กับการเดินหรือไม่ มีคิดเกิดขณะเดินหรือเปล่า คิดเยอะหรือคิदन้อย มีเสียงรบกวนหรือไม่ กำหนดทันไหม กำหนดอย่างไร

ง. รายงานอริยาบทย่อยต่อเนื่องใหม่ ทำได้หรือเปล่า ทำอย่างไร เกาเกี่ยวกันไปตลอดหรือไม่ รวบ้างหรือเปล่า

การส่ง-สอบอารมณ์ทำให้ พระวิปัสสนาจารย์ได้ตรวจสอบผู้ปฏิบัติ ว่าปฏิบัติแล้วได้ผลเป็นอย่างไร มีข้อบกพร่องอย่างไร ถูกหรือไม่ถูกทางอย่างไร จะได้สอนและแนะนำการปฏิบัติ การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ การกำหนดสภาวะจิต การกำหนดอริยาบทย่อยให้ถูกต้อง การปฏิบัติของโยคีจะ

ได้ก้าวหน้า โดยมีวิปัสสนาจารย์ประเมินผลและให้การแนะนำ ควรเพิ่มเวลาหรือไม่ ควรเพิ่มระยะเดินหรือไม่ หากผู้ปฏิบัติรายงานผลได้ละเอียด ตรงตามการปฏิบัติที่เกิดขึ้นก็จะเป็นผลดีต่อทั้งผู้ปฏิบัติและวิปัสสนาจารย์แต่อย่างไรก็ตามผู้ปฏิบัติไม่ควรกังวลว่าจะจดจำได้ทั้งหมดหรือไม่ จำได้เท่าไรก็รายงานเท่านั้น ไม่ต้องจดหรือกังวลว่าจะรายงานได้ไม่ครบถ้วน

หลักสำคัญของการปฏิบัติให้ก้าวหน้า มีความเพียร ไม่ย่อท้อ เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติ บางวันเราอาจกำหนดได้ดี ตั้งใจหมาย แต่บางวันกลับหาได้สติเดิมไม่ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติ ไม่มีความแน่นอน ดังนั้นผู้ปฏิบัติจึงต้องหมั่นกำหนด กำหนดไปๆ ไม่ย่อท้อ อย่าเพ่ง อย่าเล็ง อย่าเกร็ง อย่าบังคับต้องวางใจให้เป็นกลาง รู้เท่าทันกิเลสที่เกิดขึ้น กำหนดทุกอย่างให้ต่อเนื่อง ไม่ให้มีช่องว่าง หากมีช่องว่าง เผลอ กิเลสมันก็เข้ามาได้ ดังนั้นอย่าให้มีช่อง ต้องกำหนดให้ถูกต้องตรงตามสภาวะ ไม่ก่อน ไม่หลังต้องพอดีๆ จึงจะได้ผล

๔.๓.๕ โภชนสัปปายะ: หลักการโภชนาการ

หลักการของโภชนสัปปายะ คือ อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ทานไม่ยาก เป็นต้น จากหลักการดังกล่าวสามารถเป็นแนวทางในการจัดหลักโภชนาการคือ

๑. หลักปัจจัยสันนิสิตศีลหรือปัจจัยปัจจุเวกขณะ

หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาอาหารที่จะบริโภคว่าเป็นอาหารที่มีประโยชน์ และจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตหรือไม่ ไม่บริโภคเพื่อสนองตัณหา หรือ ความอยากที่เป็นไปตามค่านิยมทางสังคมหรือความพึงพอใจของตนเองจนขาดวิจยญาณ รวมถึงการพิจารณาถึงขนาดและปริมาณ อย่างพอเหมาะแก่วัยและความต้องการด้วย นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาต่อไปอีกว่าอาหารชนิดใดที่ร่างกายต้องการและไม่ต้องการ ถ้าต้องการจะต้องมีปริมาณเท่าใดจึงจะเหมาะสม

๒. หลักโภชนมัตตัตถูญตา

หมายถึงยึดความพอดี พอประมาณในการบริโภคทั้งสิ่งที่บริโภคและรายได้ของตน มิเช่นนั้นอาจนำไปสู่ปัญหาได้

๓. สร้างวัฒนธรรมการบริโภคที่ถูกต้องตามหลักเสขยวัตร

หมายถึงมารยาทในการรับประทานอาหารที่กล่าวไว้ในหลักพระวินัยของพระสงฆ์ เช่นการรับประทานอาหารไม่ให้สกปรกเลอะเทอะ ไม่พูดคุยในขณะที่คำข้าวยังคาปาก ไม่รับประทานอาหารดังซูดๆ หรือ การรับประทานอาหารไม่ปิดปาก หลักข้อห้ามเหล่านี้ล้วนแต่เป็นมารยาทหรือวัฒนธรรมของการรับประทานอาหารของพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อสร้างปาสาทะคือความเลื่อมใสให้แก่ผู้พบเห็น

๔. สุขศึกษา

หมายถึงการนำความรู้และแนวทางปฏิบัติทางสุขศึกษาเกี่ยวกับโภชนาการเข้ามาใช้ประกอบการพิจารณาในเรื่องโภชนาการนี้ เช่น การล้างมือทำความสะอาดก่อนรับประทานอาหารทุกครั้ง การเลือกรับประทานอาหารที่สุก สะอาด ถูกหลักอนามัย เป็นต้น

ทางวัดสันกำแพงจึงต้องทำโรงอาหารที่สะอาด ได้มาตรฐาน และเพียงพอในการรองรับในผู้มาปฏิบัติธรรม ทุกครั้งของวันปฏิบัติธรรมใหญ่ จะมีผู้มีจิตศรัทธามาร่วมสร้างทานบารมี บริจาคโรงทานทั้งอาหารและเครื่องดื่ม ให้กับผู้มาปฏิบัติธรรม วัดสันกำแพงจะมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็น ๒ ส่วน ดังนี้^{๑๔}

๑. พระภิกษุสงฆ์-สามเณร และแม่ชี จะดูแลรับผิดชอบในเรื่องการจัดเตรียมภาชนะต่างๆ ทั้งก่อนและหลังการฉัน

๒. ส่วนของเจ้าหน้าที่ดูแลในส่วนของโรงครัว ซึ่งจะรับผิดชอบดูแลเรื่องการจัดเตรียมและการปรุงอาหารประจำวันของพระภิกษุสงฆ์-สามเณร ให้ถูกสุขลักษณะและถูกหลักอนามัย อีกทั้งในวันปฏิบัติธรรมจะมีผู้มีจิตศรัทธามาร่วมสร้างทานบารมี บริจาคโรงทานทั้งอาหารและเครื่องดื่ม ให้กับผู้มาปฏิบัติธรรม

๔.๓.๖ อุดุสัปปายะ: หลักการเลือก การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดี

หลักการของอุดุสัปปายะ คือ ดิน ฟ้า อากาศ ธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น จากหลักการดังกล่าวทางวัดสันกำแพงได้มีแนวทางการพัฒนาวัดตามอุดุสัปปายะ คือ ๑. สร้างสิ่งแวดล้อมให้น่าอยู่ คือการปลูกต้นไม้ที่เป็นมงคล ไม้ดอก ไม้ผล ไม้ที่ใช้เป็นยา รวมไปถึงพืชผักสวนครัวด้วย ๒. อยู่กับธรรมชาติ โดยพยายามหล่อหลอมให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของความสงบอันเป็นภาวะของความจริงสูงสุด สร้างอาคารโดยไม่ทำลายต้นไม้ ๓. ไม่ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เป็นเสมือนหนึ่งชีวิตของตนเอง จากหลักการ ๓ ข้อเบื้องต้นวัดสันกำแพงคำนึงถึงความสมดุลของดิน น้ำ อากาศ ต้นไม้ที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรมทุกท่านต้องสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติและปลูกฝังนิสัยการรักธรรมชาติและทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีร่วมกัน

โดยวัดสันกำแพง มีพื้นที่ประมาณ ๑๖ ไร่ ถูกจัดสรรอย่างเหมาะสม ทั้งในส่วนของสถานที่ที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม ตัวอาคาร วิหาร โรงครัว พื้นที่รับประทานอาหาร และพื้นที่สีเขียวในส่วนของพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ลานศาลามีธรรมมีสุข แปลงผักเกษตรอินทรีย์ สระน้ำ บ่อปลา

^{๑๔} สำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง, โภชนาสัปปายะ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์มจำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๗.

๔.๓.๗ อิริยาปถสัปปาเย: หลักการพัฒนาร่างกาย

อิริยาปถสัปปาเย คือ อิริยาปถที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม เช่น บางคนถูกกับการนั่ง บางคนถูกกับการเดินจงกรม เป็นต้น ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี จากหลักการดังกล่าวสามารถแปรออกมาเป็นแนวทางการพัฒนาการจัดระเบียบอิริยาปถในแง่ของการปฏิบัติธรรมในสำนักปฏิบัติธรรม มีหลักการข้อหนึ่งเรียกว่าการบริหารกาย เช่น การบิณฑบาต การเดินจงกรม ล้วนเป็นการบริหารกายทั้งสิ้น คือ ๑. ต้องเหมาะสมกับวัย หมายถึง การเลือกวิธีการปฏิบัติธรรมให้เหมาะสมกับวัยของตนเอง ๒. เพียงพอ ต้องปฏิบัติธรรมอย่างระมัดระวังไม่หักโหมจนเกินไป ไม่มากจนเกินไป หรือน้อยจนเกินไป

ดังนั้นวัดสันกำแพงปลาจึงให้ความสำคัญกับ อิริยาปถสัปปาเย อย่างมาก เพราะเป็นตัวกำหนดสภาวะอารมณ์ของผู้ปฏิบัติธรรม โดยเน้นให้ผู้ปฏิบัติธรรมรู้เป้าหมายของการพัฒนาร่างกายเพื่อให้ถึงเป้าหมาย ๓ ประการคือ ๑. ศีล ผู้ปฏิบัติธรรมตั้งอยู่ในหลักสัปปาเย จะมีความมั่นคงในศีล เนื่องจากได้ใกล้ชิดบุคคลที่เป็นบัณฑิต เป็นกัลยาณชน อารยชนที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ๒. สมาธิ ผู้ปฏิบัติธรรมจะมีความสงบด้านจิตใจที่เกิดจากการได้อยู่ในสถานที่เงียบสงัด ร่มรื่น สะอาด ปราศจากมลพิษ มีอาหารการกินที่เพียงพอ อุณหภูมิที่พอเหมาะ และได้ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นสัตบุรุษ ผู้ทรงความรู้และภูมิธรรม ๓. ปัญญา ผู้ปฏิบัติธรรม จะได้รับหลักการที่ถูกต้องจากกัลยาณมิตร กระทั่งปัญญาที่เกิดจากการพัฒนาจิตที่เป็นสมาธิจนบรรลุธรรมในระดับสูงหรือปัญญาชั้นโลกุตระที่สามารถนำตนออกจากกิเลสและความทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

วัดสันกำแพงปลามีการพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ ทั้งคุณวุฒิทั้งด้านวิปัสสนาและด้านวิชาการ ทั้งทางโลกและทางธรรม ที่สามารถเผยแผ่และถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนที่เป็นแก่นธรรมให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างเข้าถึง นำโดยพระอาจารย์ปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี ในทุกๆ วันอาทิตย์ วัดสันกำแพงปลาจะมีหลักสูตรเปิดสอนธรรมะในหลักสูตรธรรมาจารย์ เน้นสอนเรื่องความสมดุลงาน ความสมดุโลก เช่น จิต กรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และฮวงจุ้ย และในทุกๆ วันศุกร์ เสาร์อาทิตย์ ของต้นเดือนมีคอร์สปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าใจในหลักการพัฒนาร่างกายที่ถูกต้อง เมื่อกายสมดุลงาน สภาพจิตใจก็จะมีสุขตามมามีด้วย

หลักสัปปาเย ๗ ที่กล่าวมาสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างสมดุล เป็นหลักที่เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อให้ผู้สนใจเข้ามาปฏิบัติธรรมมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติเกิดความมั่นคง

๔.๔ แนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะของวัดสันกำแพงปลา

๔.๔.๑ ด้านสถานที่ (อवासสัปปายะและโคจรสัปปายะ)

ควรมีแนวทางการดำเนินการพัฒนาตามหลักสัปปายะ ๒ ด้านคือ ๑. อवासสัปปายะ

๒. โคจรสัปปายะ กล่าวคือ

อवासสัปปายะ ได้แก่ที่อยู่อาศัย หรือ วัด ราวป่า โคนต้นไม้ สำนักปฏิบัติธรรม ภูมิสงฆ์อาราม เรือนว่างอันเป็นที่สบาย สงบ ปราศจากผู้คนสัญจรไปมา ไม่ใกล้หนองน้ำ บ่อน้ำ หรือ แหล่งชุมนุมจนเกินไป อันอาจจะเกิดความรำคาญจากการไปมาของผู้คน มีรั้วรอบขอบชิด ปลอดภัย ต่อความเป็นอยู่ สถานที่นั้นมีที่ที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม การเดินจงกรมเปลี่ยนอิริยาบถ

โคจรสัปปายะ คือ สถานที่แห่งนั้นต้องมีทางโคจร หรือ ทางเดิน ถนนหนทางไปมา ได้สะดวก ไม่ใกล้นัก ไม่ไกลนัก หนทางในการบิณฑบาตไม่ลำบากนัก เหมาะแก่การจาริก อีกทั้ง ภายในสถานที่ก็ควรมีทางเดินจงกรมที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม

๑. การวางแผน เช่น ควรมีการวางแผนในการสร้างอาคารสถานที่ มีการจัดระบบ แผนผัง มีการแบ่งโซนพื้นที่เป็นสัดส่วน และคำนึงถึงผู้สูงอายุ รวม ผู้พิการ เป็นต้น ซึ่งทางวัด สันกำแพงปลา ได้แบ่งโซนพื้นที่ภายในวัดไว้เพื่อความสะดวกและปลอดภัยต่อผู้ปฏิบัติธรรม โดยมีการ แบ่งเขตพุทธาวาสสำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์ เขตสังฆาวาสสำหรับภิกษุสงฆ์รับพระภิกษุ สามเณร เขตฆราวาสสำหรับผู้มาเข้าฝึกปฏิบัติธรรม อีกทั้งยังมีการจัดทำป้ายบอกทางเพื่อให้่ายและ สะดวกต่อการเดินทางมายังวัดสันกำแพงปลา

๒. การควบคุมดูแลและสั่งการ เช่น ควรมีระบบทะเบียนทรัพย์สินหรือเอกสาร เกี่ยวกับอาคารสถานที่เพื่อเป็นข้อมูลแก่ผู้สนใจ เป็นต้น โดยทางวัดสันกำแพงปลาได้จัดทำบัญชีศาสน วัตถุขึ้นเพื่อให้่ายต่อการศึกษาค้นคว้า และเพื่อจัดทำป้ายเกี่ยวกับอาคารสถานที่เพื่อให้ข้อมูลเบื้องต้น แก่ผู้เข้าปฏิบัติธรรม หรือผู้มาเยี่ยมชมวัด

๓. ด้านเป้าหมาย ควรมุ่งเน้นการใช้เสนาสนะหรืออาคารสถานที่ที่เป็นไปเพื่อการ ปฏิบัติธรรมหรือเผยแผ่ธรรม ควรให้ความสำคัญต่ออาคารและสถานที่ที่มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น และ สวยงามด้วยธรรมชาติ พร้อมทั้งไม่เป็นที่หมักหมมของวัสดุเหลือใช้ หรือขยะต่างๆ เศษขยะ ถูกล้างทำความสะอาดให้บ่อยที่สุด เป็นต้น

๔.๔.๒ ด้านบุคคล

ควรมีแนวทางการดำเนินการ ๓ ด้าน คือ ๑. บุคคลสัปปายะ ๒. ภัสสะสัปปายะ

๓. อิริยาบถสัปปายะ กล่าวคือ

บุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่อยู่ร่วมกัน บุคคลที่ติดต่อคบหา ควรเป็นผู้ตั้งมั่นในศีลธรรม มีความสันโดษ มักน้อย ชักจูงแนะนำไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเพียร ความสงบ

และถ้าเป็นครูบาอาจารย์ หรือบุคคลที่เคยเจริญกรรมฐานมาแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์มาก ให้ฟังว่าการคบหาสมาคมกับบุคคลที่มีจิตฟุ้งซ่าน บุคคลที่มากไปด้วยการมรณในทางโลกีย์

ภัสสสัปปายะ ได้แก่ การสนทนา พูดคุย การฟัง คือ การสนทนา พูดคุยกันแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ ได้ฟังสิ่งที่จะทำให้จิตใจเกิดสัทธา วิริยะ อุสาหะ ความสงบระงับในการที่จะทำความเพียร หรือมีผู้รู้ พหูสูตร ครูบาอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนกรรมฐานให้ได้รับความรู้ และเป็นอุปการคุณแก่การเจริญกรรมฐานให้ก้าวหน้า ให้เว้นการสนทนา พูดคุยในสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ไม่เป็นสัปปายะนั่นเสีย

อิริยาปถสัปปายะ ได้แก่อิริยาบถอันเป็นที่สบาย หมายถึงอิริยาบถทั้ง ๔ หรือ การเคลื่อนไหว ยืน เดิน นั่ง นอน อิริยาบถใดที่ทำให้จิตไม่สงบระงับ ก็แสดงว่าอิริยาบถนั้นไม่สบายไม่เหมาะสม จึงเว้นเสียจากการใช้อิริยาบถนั้น หากเมื่อจำเป็นก็ใช้แต่น้อย

๑. การวางแผน เช่น ควรสร้างอุดมการณ์และปณิธานต่อพระภิกษุสามเณรรุ่นใหม่ให้มีศรัทธาแน่นแฟ้นตั้งมั่นในธรรมวินัย ผู้รับสนองงานเป็นเจ้าอาวาสรูปต่อไป ควรมีอุดมการณ์ทัศนคติมีแนวทางที่สอดคล้องและพัฒนาไปตามแบบแผนที่ได้วางไว้ เป็นต้น โดยทางวัดสันกำแพงได้ส่งเสริมพระภิกษุสามเณรในด้านการศึกษา อีกทั้งยังจัดส่งพระภิกษุเข้าอบรมพระวิปัสสนาจารย์ทุกปี เพื่อเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจในหลักการของการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง และวัดสันกำแพงเปิดสอนธรรมะหลักสูตรธรรมาจารย์แก่ผู้ที่สนใจอยากศึกษาธรรมะ เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังมีการจัดกิจกรรมไว้พระสวดมนต์ ปฏิบัติธรรม ในทุก ๆ วันพระตลอดทั้งปี เพื่อมุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณร ได้เป็นผู้นำทางศาสนาที่ดีและมีประสิทธิภาพ และพุทธศาสนิกชนได้เข้าใจหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

๒. การควบคุมดูแลและสั่งการ เช่น เจ้าอาวาสคือผู้นำจะต้องนำด้วยการปฏิบัติให้ดูก่อน ควรสร้างบุคลากรให้มีความเสียสละทำงานอุทิศตนเพื่อพระศาสนา และรู้หน้าที่ ควรสร้างบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพและทักษะประสบการณ์หรือส่งเสริมด้านการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ควรมีการกำหนดกติกาที่ทุกคนเห็นพ้องตรงกันที่จะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นรูปแบบเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งทางวัดสันกำแพงได้ดำเนินการส่งเสริมด้านการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ทั้งทางโลกและทางธรรม และมอบหมายหน้าที่ให้ทำเพื่อให้เกิดความชำนาญ และเพื่อเป็นการฝึกประสบการณ์ โดยมีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน และมีกฎกติกา ระเบียบต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้เกิดความมีระเบียบและความสามัคคีกันในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

๓. ด้านเป้าหมายและความคุ้มค่า เช่น มุ่งสร้างบุคลากรเจ้าหน้าที่เป็นบุคคลต้นแบบทางด้านผู้นำทางศาสนา เป็นต้น โดยทางวัดสันกำแพงได้มุ่งเน้นสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป และสร้างบุคลากรในการบริหารจัดการวัด ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

๔.๔.๓ ด้านการบริหารจัดการ

ควรมีแนวทางการดำเนินการ ๒ ด้านคือ ๑. โภชนาสบายะ ๒. อุตุสบายะ กล่าวคือ

โภชนาสบายะ ได้แก่อาหารที่บริโภค ควรเป็นอาหารที่สบายต่อความเป็นอยู่ในอัตภาพแห่งตน เมื่อบริโภคเข้าไปแล้ว ไม่ทำให้เกิดทุกข์เวทนา เช่น ท้องอืด ท้องร่วง ท้องเดิน เป็นอาหารที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ร่างกายโดยประมาณ โดยไม่ต้องคำนึงถึงรสของอาหารแม้รสจะดีแต่เมื่อทำให้อาหารเกิดทุกข์เวทณาก็ควรงดเสีย

อุตุสบายะ ได้แก่ฤดูอันเป็นที่สบาย หมายถึงอากาศตามฤดูกาล ความร้อน ความเย็นของอากาศ ซึ่งบางสถานบางฤดูอาจจะร้อนจัดเกินไป บางฤดูก็หนาวจัดเกินไป หรือกลางวันร้อนจัด กลางคืนหนาวจัด ซึ่งสภาพอากาศเช่นนี้จะทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยแก่ร่างกาย จึงต้องเลือกให้เหมาะสมแก่สภาพร่างกายของตน

๑. การวางแผน เช่น ควรมีกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นไปแบบสังฆะสามัคคี ควรมีกิจกรรมหรือโครงการที่สอดคล้องหรือส่งเสริมตามหลักของพระธรรมวินัย เป็นต้น โดยทางวัดสันกำแพง ได้มีการจัดเจ้าหน้าที่ ทั้งพระภิกษุ สามเณร แม่ชี และเจ้าหน้าที่ ในการจัดการดูแลเรื่องโภชนาอาหารในวัด เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม และเกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะ โดยมีการแบ่งหน้าที่โดยชัดเจน และมีการจัดการด้านอาหารให้ถูกสุขลักษณะ มีความสะอาด ปลอดภัย

๒. การควบคุมดูแลและสั่งการ เช่น ควรจัดให้มีการจัดอบรมสำหรับชาวไทยมีรูปแบบการจัดเน้นคุณภาพ ไม่เอาปริมาณ รับจำนวนจำกัด สำหรับชาวต่างชาติ ควรให้มีการฝึกอบรมด้านปริยัติอย่างเพียงพอ ด้านปฏิบัติพอเป็นแนวทาง เพื่อให้ไปทำต่อหลังการอบรม เป็นต้น โดยทางวัดสันกำแพง ได้มีเจ้าหน้าที่ประจำสำนักงาน ที่จะคอยให้คำแนะนำเบื้องต้นสำหรับผู้มาติดต่อขอปฏิบัติธรรม หรือผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมวัด และมีการจัดการด้านอาหารสำหรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมอย่างเพียงพอ ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่ในการดูแลอาหารให้สะอาด ปลอดภัย และเหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อให้เป็นไปตามหลักสบายะ

๓. ด้านเป้าหมายและความคุ้มค่า เช่น คนพลุกพล่านมีเสียงดัง ควรให้พระภิกษุสามเณรนำพาผู้ที่เข้ามาจากที่ต่างๆ กลุ่มต่างๆ เดินชมวัดและอธิบาย เพื่อให้คนเหล่านั้นได้ฟังมากกว่าพูด เพื่อเสริมสร้างเพิ่มเติมสติปัญญา ควรอำนวยความสะดวกให้กับบุคคลที่ไม่สะดวกในการปฏิบัติตาม โดยให้สมควรแต่ไม่ให้เกินพอดี เช่น คนที่นั่งลำบากให้ใช้ยี่หร่าหรือเดินแทน คนที่ยืนลำบากก็ให้นั่งในท่าที่สบาย เป็นต้น

• ตารางการศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสี่ปายะ
ในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ •

การพัฒนา	สี่ปายะ ๗	ผลที่ได้
๑) ด้านสถานที่	๑) อาวาสสี่ปายะ (หลักการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย)	- มีอาคารสถานที่ ที่เหมาะกับการปฏิบัติธรรม - อาคารมีความสะอาด สงบ และปลอดภัย - มีสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ - สามารถรองรับผู้คนได้ทุกเพศ ทุกวัย
	๒) โฉรมสี่ปายะ (หลักการเลือกทำเล)	- การเดินทางมีความสะดวก - มีป้ายบอกทางที่ชัดเจนและง่ายต่อการเดินทาง - ไม่ใกล้แหล่งชุมชนจนเกินไป
๒) ด้านบุคคล	๓) ภัสสี่ปายะ (หลักการจัดระเบียบการสื่อสาร)	- มีหลักสูตรการปฏิบัติธรรมที่หลากหลาย - มีการจัดปฏิบัติธรรมตลอดทั้งปี - มีผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ คอยให้คำชี้แนะกับผู้ปฏิบัติ - มีการเผยแพร่ข่าวสารผ่านโซเชียลเน็ตเวิร์คเพื่อให้เข้าถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
	๔) บุคคลสี่ปายะ (หลักการเลือกคบหรือสร้างคนที่พึงประสงค์)	- พระภิกษุ-สามเณร เป็นต้นแบบที่ดีในการปฏิบัติ - มีภิกษุสามเณร หรือผู้ปฏิบัติที่มีความเข้าใจคอยแนะนำเบื้องต้น
	๕) อริยาบทสี่ปายะ (หลักการพัฒนาร่างกาย)	- มีการปฏิบัติที่เหมาะสมและมีความพอดี ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ด้วยคอร์สปฏิบัติวิถีวิปัสสนากรรมฐาน
๓) ด้านการบริหารและการจัดการ	๖) โภชนสี่ปายะ (หลักการทางโภชนาการ)	- อาหารมีความสะอาด ถูกสุขลักษณะตามหลัก ๕ ส. - มีการจัดการด้านโภชนาการที่ดี
	๗) อุตุสี่ปายะ (หลักการเลือกการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดี)	- ภูมิทัศน์และบรรยากาศภายในวัด สวยงาม สะอาด และเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม - อากาศถ่ายเทสะดวก ไม่ร้อนเกินไป หรือหนาวเกินไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธรูปของวัดสันกำแพง มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักสัปปายะในพระพุทธรูป ๒. เพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย ๓. เพื่อศึกษาวเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธรูปของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยครั้งนี้เน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การลงพื้นที่ภาคสนามและการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้รู้ บุคลากรภายในวัด พระวิปัสสนาจารย์ ผู้ให้การอุปถัมภ์และสนับสนุนวัดสันกำแพงมาตั้งแต่เริ่มต้น และผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมเป็นประจำไม่ต่ำกว่า ๕ ปี

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดและหลักสัปปายะในพระพุทธรูป ผลการวิจัยพบว่าพระพุทธรูปเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นด้านการพัฒนาด้านจิตใจและด้านปัญญา โดยการสร้างวัดในพระพุทธรูปที่เป็นคติที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล เพราะวัดเป็นสัญลักษณ์ของแรงศรัทธาและการตั้งมั่นในพระพุทธรูป มาถึงปัจจุบันวัดได้กลายเป็นสถานที่ประพาศพหุภุมจรรย์ของพระภิกษุสามเณรและประชาชนผู้ศรัทธา เป็นสถานที่สำหรับประชาชนไปบำเพ็ญกุศลและได้อาศัยใช้สาธารณูปโภคเป็นดินแดนแห่งความสงบ คือเป็นที่อยู่ของผู้สงบเป็นศูนย์กลาง ของชุมชนและเป็นแหล่งอารยธรรมอันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม ทั้งในด้านศาสนพิธี การให้การศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณสงเคราะห์เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้การสร้างวัดยังเอื้อให้เกิดศูนย์กลางของชุมชน วัดได้กลายเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของประชาชน ซึ่งแน่นอนว่าการจะเป็นวัดที่ดีได้ดังกล่าวดังกล่าวจะต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการ ดูแลรักษาและการปรับปรุงให้อยู่ในสภาพที่ สะอาด สว่าง สงบเพื่อสร้างประโยชน์ ทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น และสอดคล้องกับแนวทางทางพระพุทธรูป

ดังนั้นการจะให้วัดเป็นที่ตอบสนองเป้าหมายดังกล่าวได้ ต้องมีการจัดการที่สอดคล้องตามพระธรรมวินัยทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เกื้อหนุนให้ การศึกษาและปฏิบัติเป็นไปโดยสะดวก โดยหลักธรรมหรือหลักปฏิบัตินี้ เรียกว่า “สัปปายะ ๗” อันเป็นกรอบหรือแนวทางหนึ่ง

ของหลักการในการสร้างวัดหรือพัฒนาวัดให้เจริญในปัจจุบัน หลักสัปปายะที่เป็นไปเพื่อการบริหารจัดการวัดดีนั้น มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดย “สัปปายะ” หมายถึง มีประโยชน์ก่อให้เกิดความเจริญ เป็นธรรมที่มีอุปการะต่อการศึกษาและปฏิบัติ เป็นธรรมอันเป็นที่สบาย ๗ หมายถึง สภาพหรือสภาวะที่เกื้อหนุน สิ่ง สถานที่ หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบายเหมือนกัน เกื้อกูลหรือเอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญและประดับประดารักษาสมาธิ หรือสิ่งที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสมกัน อันเกื้อหนุนการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรม เรียกว่า “สัปปายะ”

“หลักสัปปายะ ๗ ” จะทำให้การจัดการวัดหรือการพัฒนาวัดมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองความพร้อมดังกล่าวประกอบด้วย

๑. ความพร้อมทางด้านอวาสสัปปายะ คือ ที่อยู่ที่พักที่อาศัยและสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติ

๒. ความพร้อมทางด้านโคจรสัปปายะ คือ หมู่บ้านหรือท้องถิ่น เหมาะสมเพื่อ เข้าไปบิณฑบาต มีอยู่ในที่ไม่ไกลนัก ไปมาสะดวก

๓. ความพร้อมทางด้านภัสสสัปปายะ คือ การพูดคุยหรือถ้อยคำที่เหมาะสมในระหว่างการปฏิบัติ การสำรวจมาจา พุทธน้อยปฏิบัติมาก ไม่กล่าววาทะไม่เป็นประโยชน์กล่าว แต่ว่าจาที่เป็นประโยชน์ แม้ว่าวาทะที่เป็นประโยชน์ก็ควรพูดพอประมาณ

๔. ความพร้อมด้านบุคคลสัปปายะ คือ บุคคลที่สมควรเข้าไปสนทนาปราศรัยในขณะกำลังปฏิบัติ ตั้งอยู่ในหลักธรรมวินัยมีความรู้-ความสามารถ มีอาจารย์ตรงตาม

๕. ความพร้อมด้านโภชนสัปปายะ คือ อาหารและเครื่องบริโภคนที่ถูกต้องถูกใจ ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ รับประทานไม่ยาก เป็นที่สมควรแก่การบริโภค

๖. ความพร้อมด้านอุตุสัปปายะ คือ สภาวะดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น

ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่า โดยหลักธรรมชาติทั่วไปถือว่าสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของบุคคลต่อความเสื่อม และความเจริญของบุคคล เพราะฉะนั้นการสร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่ศึกษาปฏิบัติที่ดี ควรเอื้อให้ผู้ปฏิบัติธรรม ได้รับความสบายอย่างเหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติธรรมให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนั้น สถานที่จึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเมื่อสถานที่เป็นสัปปายะเอื้อต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม แม้ฝนจะตกแดดจะออกไม่ต้องกังวล เป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมที่จะนั่งปฏิบัติธรรมและย่อมจะส่งผลทำให้มีความปลอดภัยปลอดโปร่งเบาสบายตามไปด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าสถานที่นั้นไม่เป็นสัปปายะ ยากที่จะให้ผลของการปฏิบัติธรรมมีความเจริญก้าวหน้า เพราะจิตใจจะมีแต่ความวิตกกังวล ใจจะเกาะเกี่ยวกับเรื่องภายนอกทำให้ใจไม่สงบ ไม่หยุดนิ่ง

การประพัตริวัตรปฏิบัติธรรมให้มีความประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญไม่เพียงแต่รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรมตามสัปปายะ ๗ แล้ว (๑. อาวาสสัปปายะ ๒. โคจรสัปปายะ ๓. ภัตตสัปปายะ ๔. ปุคคลสัปปายะ ๕. โกชนสัปปายะ ๖. อุตุสัปปายะ ๗. อิริยาปถสัปปายะ) ปัจจัยในด้านของทัศนคติจากบุคคลภายนอกที่มีต่อการพัฒนาวัดและความร่วมมือร่วมแรงกันของสมาชิกในวัด ก็เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ในการสนับสนุนสู่ความสำเร็จในการพัฒนาเช่นกัน

๕.๑.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประสิทธิภาพและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า คณะสงฆ์ไทยโดยมหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วย “การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.๒๕๔๓” ขึ้นเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยต้องเสนอผ่านความเห็นชอบตามลำดับเจ้าคณะปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งจะคัดเลือกสำนักปฏิบัติธรรมที่มีอยู่แล้ว เพื่อได้รับการยกขึ้นให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยมีการพิจารณาคัดเลือกหลักเกณฑ์ การจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของมหาเถรสมาคมตามระเบียบการขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓ ดังนี้

๑. วัดซึ่งเป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เป็นวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และที่פקสงฆ์ตามมติมหาเถรสมาคมหรือมีที่ตั้งอยู่ในวัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดเรียบร้อยแล้วและอยู่ภายในสังกัดมหาเถรสมาคมเท่านั้น

๒. มีสัปปายะ เช่น อาวาสสัปปายะ เป็นต้น

๓. วัดที่เคยเป็นสำนักปฏิบัติธรรมมาก่อนและยกขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

๔. เจ้าอาวาสเป็นพระวิปัสสนาจารย์หรือ ส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติธรรมตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร

๕. มีหลักฐานถูกต้องตรงตามแบบเอกสาร (แบบฟอร์ม) ที่กำหนดไว้

โดยมีวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ในการส่งเสริมสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศ จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้น เพื่อบรรจุประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนาและให้สำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ นำเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบการสอนปฏิบัติธรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ตามที่กำหนดไว้ ๕ สายปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วย ๑. สายบริกรรมพุท-โธ ๒. สายบริกรรมยุบหนอ-พองหนอ ๓. สายบริกรรมสัมมา-อรหัง ๔. สายอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ) ๕. สายพิจารณารูป-นาม อีกทั้งสำนักงานพระพุทธศาสนา

แห่งชาติยังได้กำหนดคุณสมบัติด้านการพัฒนาและการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรม ไว้ ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านสถานที่ : เช่น ด้านความสะอาด สงบ สว่าง มีบริเวณร่มรื่น ไม่มีเสียงรบกวนจากภายนอกมีห้อง อาคารหรือศาลาปฏิบัติที่สามารถให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั่งฟังการบรรยายธรรมและฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ไม่แออัดเกินไป, มีที่พัก ห้องน้ำ-ห้องสุขาที่สะอาดมีจำนวนเพียงพอและแยกตามเพศของผู้ใช้ ซึ่งสำหรับห้องพักควรมีการป้องกันแมลงและสัตว์ที่จะมารบกวนหรือทำอันตรายได้อย่างดี เป็นต้น

๒. ด้านวิทยากร : เช่น มีพระวิปัสสนาจารย์หรือผู้ฝึกสอนกัมมัฏฐานที่มีความรู้ความสามารถในการสอนกัมมัฏฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร โดยสามารถตอบข้อซักถาม และสอบอารมณ์กัมมัฏฐานได้ และมีวิทยากรบรรยายธรรมที่มีความรู้ ความสามารถในการเทศน์ และบรรยายธรรมให้เข้าใจหลักธรรมและน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างมีความสุข

๓. ด้านการบริหารจัดการ : เช่น เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความสนใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมอย่างแท้จริง, มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายอย่างเป็นระบบ, มีความโปร่งใส สามารถเปิดเผยและตรวจสอบได้ และมีการจัดการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปี และจัดทำตารางการฝึกอบรมปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน, มีกฎข้อบังคับหรือระเบียบปฏิบัติของวัดหรือสำนักที่จัดพิมพ์หรือตีพิมพ์ไว้ ณ บริเวณที่เห็นได้โดยชัดเจน เป็นต้น

ในปัจจุบันสำนักปฏิบัติธรรมประจำแต่ละจังหวัด มีจำนวนกว่า ๑,๕๑๐ สำนัก แบ่งเป็น มหานิกาย ๑,๓๓๙ สำนัก และธรรมยุต ๑๗๑ สำนัก กระจายอยู่ในทุกจังหวัดในประเทศไทย ตามเจตนารมณ์ของระเบียบมหาเถรสมาคม โดยมีส่วนการศึกษาสงเคราะห์ กองพุทธศาสนศึกษา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักที่รับสนองงานการดำเนินงานสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ของมหาเถรสมาคมในปัจจุบัน

ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นมา คือ เนื่องจากสำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ที่สร้างขึ้นแล้ว มีการดำเนินกิจกรรมภายใต้กรอบแนวคิดของเจ้าสำนัก โดยมองในภาพรวมแล้วจะเห็นว่า สำนักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่ ยังขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างสำนัก ทำให้ขาดพลังขับเคลื่อนกิจกรรม และขาดความเป็นเอกภาพ ไม่มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐาน หรือแนวปฏิบัติสำหรับการติดตามและประเมินผล รวมทั้งขาดการสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาด้านองค์ความรู้ ด้านความพร้อมของสถานที่ ด้านบุคลากรและด้านการบริหารจัดการ พร้อมทั้งขาดการกระตุ้นส่งเสริมให้มีกิจกรรม การปฏิบัติธรรมเป็นประจำอย่างต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม

ดังนั้นแต่ละสำนักปฏิบัติธรรมสมควรมีการพัฒนาและการบริหารจัดการ ให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมเป็นสถานที่ที่สะอาด สวยงาม มีการบริหารจัดการ มีกลยุทธ์ในการพัฒนาที่หลากหลาย เพราะเป็นงานที่ต้องอาศัยเทคนิค และวิธีการที่ชาญฉลาดในหลักการบริหาร และความรู้

ของผู้ที่เป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ทั้งบุคลากรที่เกี่ยวข้อง สำนักปฏิบัติธรรมได้รับการพัฒนาให้ผู้มีคุณวุฒิทั้งด้านปริยัติ และมีประสบการณ์ในด้านการปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานตามสมควรแก่ภูมิธรรมความสามารถของแต่ละท่าน สามารถแนะผู้อื่นได้ มีศิลาจารวัตรเป็นที่เลื่อมใสของผู้เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมทุกเพศทุกวัย และทุกภาวะของผู้เข้ารับการอบรม พร้อมทั้งพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่เพียบพร้อมด้วยความเป็นสปปายะเหมาะแก่การศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมสอดคล้องกันกับองค์ประกอบของการฝึกอบรม ปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๕ ประการ ดังนี้

๑. มีสถานที่ของสำนักปฏิบัติธรรมเหมาะสมแก่การปฏิบัติ
๒. มีหลักสูตรการอบรมดี
๓. วิทยากรมีคุณวุฒิ มีความรู้และมีประสบการณ์
๔. การบริหารกิจกรรมของสำนักปฏิบัติธรรมเป็นระบบ
๕. เจ้าอาวาสเอาใจใส่ผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรม มีความตั้งใจเยี่ยมได้ประโยชน์จากการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรม เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้กว้างขวางให้ผู้ปฏิบัติตามคำสอนได้ทั้งรู้ทั้งเห็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า คือพระสัจธรรม อันเป็นธรรมที่มีอยู่ตลอดตามความเป็นจริง

๕.๑.๓ วิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสปปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพงปลา ผลการวิจัยพบว่า วัดสันกำแพงปลา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นวัดหนึ่งในพระพุทธศาสนา สังกัดมหานิกาย ได้ทำการสอนธรรมะและการปฏิบัติธรรมแก่พุทธศาสนิกชนที่สนใจมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ และเมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ วัดสันกำแพงปลาแห่งนี้ ได้รับจัดตั้งขึ้นเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔ โดยสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้ มีการสอนธรรมะและการปฏิบัติธรรมแนวทางเมตตา ธรรม ปัญญา และตามหลักสูตรวิปัสสนากัมมัฏฐาน ๓ หลักสูตร ดังนี้ ๑. หลักสูตรธรรมะนำชีวิต (๓ วัน) ๒. หลักสูตรเมตตาภาวนา (๕ วัน) ๓. หลักสูตรจิตตภาวนา (๗ วัน) อีกทั้งในทุกๆ วันอาทิตย์ยังเปิดสอนหลักสูตรธรรมะ ในหลักสูตรธรรมาจารย์ ที่เน้นสอนเรื่องความสมดุลงาม-ความสมดุลงาม ในเรื่องของจิต กรรม สิ่งศักดิ์สิทธิ์และฮวงจุ้ย จนมีผู้เลื่อมใสศรัทธาในธรรมะคำสอนและการปฏิบัติธรรม ซึ่งมีจำนวนญาติธรรมผู้เข้าร่วมเรียนรู้และปฏิบัติธรรมกับทางวัดเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปี ทั้งจากประชาชนในท้องถิ่นและที่มาจากต่างจังหวัดทั่วประเทศ

ทั้งนี้เจ้าสำนักได้เล็งเห็นปัญหาของการขับเคลื่อนการพัฒนาเรื่องสปปายะของสำนักปฏิบัติธรรม จึงได้ศึกษาวิจัยและริเริ่มแนวทางการพัฒนาและการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมของวัดสันกำแพงปลาตามหลักสปปายะในพระพุทธศาสนา และได้ลงมือพัฒนาเรื่องสปปายะของสำนักปฏิบัติธรรมแห่งนี้มาอย่างต่อเนื่อง เพื่อรองรับผู้ปฏิบัติธรรมที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี โดยปัญหาต่าง ๆ มีการนำมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อยอดมาตามลำดับ จึงขอสรุปดังนี้

๑. อาวาสสัปปายะ หรือ หลักการจัดระเบียบที่อยู่อาศัย ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพง ซึ่งได้มีการเตรียมความพร้อมด้านสถานที่การปฏิบัติธรรม เพื่อให้วัดมีสถานที่สัปปายะให้ดีที่สุดสำหรับการปฏิบัติธรรม เน้นให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ สะอาด สว่าง สงบ มีพระวิหารที่จุผู้มาปฏิบัติธรรมได้ ๓๐๐-๕๐๐ คน มีอาคารที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม หลัก ๓ อาคาร

๑. อาคารสามัคคีใช้สำหรับจัดกิจกรรม เช่น การอบรมสัมมนา การอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน

๒. อาคารนอนสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรมชายและหญิง

๓. อาคารหอนั่งใช้สำหรับเป็นกุฏิรองรับพระอาคันตุกะ

ซึ่งยังมีห้องสวดอารมณ์ ห้องภาวนา ร้านกาแฟคนมีบุญ และบริเวณสถานที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ลานศาลา มีธรรม มีสุข และสระน้ำให้อาหารปลา พร้อมทั้งมี อาคารซึ่งสามารถรองรับผู้ปฏิบัติธรรมจากทั่วสารทิศได้จำนวน ๑,๕๐๐ คน ซึ่งอาคารปฏิบัติธรรมหลังใหม่นี้ มีการออกแบบตามหลักสัปปายะ เช่น สะอาด มีบรรยากาศร่มรื่น อากาศถ่ายเทสะดวก เงียบสงบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม รองรับผู้มาปฏิบัติธรรมทุกเพศทุกวัยรวมถึงผู้พิการ

๒. โคจรสัปปายะ หรือ หลักการเลือกทำเลในที่นี้หมายถึง สถานที่หาอาหาร ที่เที่ยว บินทบาตที่เหมาะสม ซึ่งด้านการบินทบาตในทุกวันของพระภิกษุ-สามเณร วัดสันกำแพงมีการแบ่งการบินทบาตออกเป็น ๒ สาย เพื่อนำอาหารกลับมาจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียวเพื่อก่อให้เกิดความสามัคคีในคณะสงฆ์และเป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวาย และวัดสันกำแพงยังมีกิจกรรมร่วมกับชุมชนใกล้เคียง โดยมีอุบาสก อุบาสิกา ทำบุญตักบาตรโดยตลอด โดยทางวัดได้จัดให้มีการบินทบาตในวันสำคัญ เช่น วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น ทั้งนี้ การเดินทางมายังวัดสามารถเดินทางมาได้ง่ายและสะดวก โดยวัดตั้งอยู่ห่างจากสนามบินเชียงใหม่ ๑๕ กิโลเมตร หรือสามารถโดยสารรถประจำทางสายสันกำแพง ใช้เวลาเดินทาง ๓๐ นาที และยังมีรถสาธารณะบริการรับส่งตลอดเส้นทางเดินทางมายังวัดสันกำแพง ทั้งนี้วัดสันกำแพงตั้งอยู่ไม่ห่างจากสถานที่ราชการ โรงพยาบาลและจุดให้บริการอื่น ๆ ที่สำคัญต่อการปฏิบัติธรรม ทั้งนี้วัดสันกำแพงยังมีรถบริการรับส่งญาติธรรมจากสนามบินและสถานีขนส่งสาธารณะที่เดินทางมาจากต่างประเทศและต่างจังหวัด ที่สนใจเดินทางมาปฏิบัติธรรมยังวัดสันกำแพง

๓. บุคคลสัปปายะ หรือบุคคลที่อยู่ร่วมกัน บุคคลที่ติดต่อคบหา ควรเป็นผู้ตั้งมั่นในศีลธรรม มีความสันโดษ มกนน้อย ชักจูงแนะนำไปในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเพียร ความสงบ และถ้าเป็นครูบาอาจารย์ หรือบุคคลที่เคยเจริญกรรมฐานมาแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์มาก โดยวัดสันกำแพงมีทั้งพระวิปัสสนาจารย์ พระสงฆ์ ที่มีทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิคอยให้คำแนะนำในการปฏิบัติธรรม อีกทั้งยังมีภิกษุสามเณรผู้ปฏิบัติธรรมและเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำต่างๆ

๔. ภัตสัปปายะ หรือการสนทนา พุดคุย การฟัง คือ การสนทนา พุดคุยกันแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ ได้ฟังสิ่งที่จะทำให้จิตใจเกิดศรัทธา วิริยะ อุสหาหะ ความสงบระงับในการที่จะ

ทำความเพียร ซึ่งทางวัดมีผู้ที่คอยให้แนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้อง และมีหลักสูตรต่างๆ ให้ผู้ที่สนใจเข้าปฏิบัติธรรมตามหลักสูตรนั้น ๆ ได้

๕. อริยาปถสัปปายะ หรือ อริยาปถที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม หรือการพัฒนาการจัดระเบียบอริยาปถซึ่งในแง่ของการปฏิบัติธรรมในสำนักปฏิบัติธรรม มีหลักการข้อหนึ่งเรียกว่าการบริหารกาย เช่น การบิณฑบาต การเดินจงกรม ซึ่งวัดสันกำแพงปลาในทก ๆ วันอาทิตย์ วัดสันกำแพงปลาหลักสูตรเปิดสอนธรรมะในหลักสูตรธรรมาจารย์ เน้นสอนเรื่องความสมดุลงาม ความสมดุลงามโลก เช่น จิต กรรมสังคัคคีสิทธิ์ และอสงไขย และในทก ๆ วันศุกร์ เสาร์อาทิตย์ ของต้นเดือนมีคอร์สปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้สามารถผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าใจในหลักการพัฒนาร่างกายที่ถูกต้อง เมื่อกายสมดุลงาม สภาพจิตใจก็จะมีความสุขตามมามาก

๖. โภชนสัปปายะ หรือ อาหารที่เหมาะสม ซึ่งวัดสันกำแพงปลาโรงครัว โรงอาหารที่สะอาดได้มาตรฐาน และเพียงพอในการรองรับผู้มาปฏิบัติธรรม และทุกครั้งของวันปฏิบัติธรรมใหญ่ จะมีผู้มีจิตศรัทธามาร่วมสร้างทานบารมี บริจาคโรงทานทั้งอาหารและเครื่องดื่มให้กับผู้มาปฏิบัติธรรม โดยวัดสันกำแพงปลาจะมีแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบเป็น ๒ ส่วน ดังนี้ ๑. พระภิกษุสงฆ์-สามเณร และแม่ชีจะดูแลรับผิดชอบในเรื่องการจัดเตรียมภาชนะต่าง ๆ ทั้งก่อนและหลังการฉัน ๒. ส่วนของเจ้าหน้าที่ดูแลในส่วนของโรงครัว ซึ่งจะรับผิดชอบดูแลเรื่องการจัดเตรียมและการปรุงอาหารประจำวันของพระภิกษุสงฆ์-สามเณร ให้ถูกสุขลักษณะและถูกหลักอนามัย อีกทั้งในวันปฏิบัติธรรมจะมีผู้มีจิตศรัทธามาร่วมสร้างทานบารมี บริจาคโรงทานทั้งอาหารและเครื่องดื่มให้กับผู้มาปฏิบัติธรรม

๗. อุตสัปปายะ หรือ หลักการเลือกการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยวัดสันกำแพงปลาพื้นที่ประมาณ ๒๒ ไร่ ถูกจัดสรรอย่างเหมาะสม ทั้งในส่วนของการสถานที่ที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม ตัวอาคารวิหาร โรงครัว พื้นที่รับประทานอาหาร และพื้นที่สีเขียวในส่วนของการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ลานศาลา มีธรรม มีสุข แปลงผักเกษตรอินทรีย์ สระน้ำบ่อปลา อีกทั้งสำนักปฏิบัติธรรมวัดสันกำแพงปลาได้มีการวางแผนการพัฒนาเรื่องสัปปายะของสำนักปฏิบัติธรรม ไว้ดังนี้

ทั้งนี้วัดสันกำแพงปลา ยังได้พัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาอีก ๓ ด้านใหญ่คือ

๑. ด้านสถานที่

- วัดสันกำแพงปลาได้มีการวางแผนในการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ และมีการแบ่งโซนพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน

- วัดสันกำแพงปลาได้มีมุ่งเน้นการใช้เสนาสนะหรืออาคารสถานที่เป็นไปเพื่อการปฏิบัติธรรมหรือเผยแผ่ธรรม โดยให้ความสำคัญ ด้านความสะอาด สงบ ร่มรื่น และสวยงามด้วยธรรมชาติ

๒. ด้านบุคคล

- วัดสันกำแพงปลาได้มีการสร้างอุดมการณ์และปณิธานต่อพระภิกษุสามเณรรุ่นใหม่ให้มีศรัทธาแน่นแฟ้นตั้งมั่นในพระธรรมวินัย

- วัดสันกำแพงปลาได้มีการควบคุมดูแลและสั่งการ เช่น เจ้าอาวาส คือผู้นำจะต้องนำด้วยการปฏิบัติให้ดูก่อน เช่น การเสียสละทำงานอุทิศตนเพื่อพระศาสนา และจะสร้างบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพและทักษะประสบการณ์หรือส่งเสริมด้านการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

- วัดสันกำแพงปลาได้มีการสร้างบุคลากรเจ้าหน้าที่ ที่เป็นบุคคลต้นแบบทางด้านผู้นำทางศาสนา เป็นต้น

๓. ด้านการบริหารจัดการ

- วัดสันกำแพงปลาได้มีการจัดกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นไปแบบสังฆะสามัคคี หรือโครงการที่สอดคล้องและส่งเสริมตามหลักของพระธรรมวินัย เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่องวิเคราะห์การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปบายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพงปลา โดยได้เสนอแนะ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย ๒. ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ควรมีจัดตั้งแม่กองวิปัสสนาเป็นองค์กรดูแลการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมโดยตรง เทียบเท่ากับแม่กองบาลีสนามหลวง และแม่กองธรรมสนามหลวง ให้มีการกำหนดนโยบายการบริหารจากองค์กร มีนโยบายกำหนดให้แม่กองที่ได้คัดเลือกไว้ดีแล้วบริหารจัดการเชิงพุทธ ช่วยให้คำแนะนำสั่งสอน ดูแลการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศ แล้วก็มีการตรวจสอบ การรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์อยู่ตลอดเวลา

๒. คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ควรมีการส่งเสริมการอบรมพระภิกษุสามเณรให้ทั่วถึงและจริงจัง เพื่อเป็นการส่งเสริมบุคลากรให้ปฏิบัติ โดยเฉพาะเอาตั้งแต่ ๓ พรรษาขึ้นไป เข้าฝึกอบรมให้มากกว่านี้ ปัจจุบันจะเอาแต่พระที่เป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ พระครูสัญญาบัตรไปเข้าอบรม ซึ่งท่านไม่ค่อยว่าง

๓. เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม ควรมีการศึกษารูปแบบการออกแบบบริเวณสถานที่แล้วนำมาปรับภูมิทัศน์ภายในบริเวณสถานที่สำนักให้ร่มรื่น สะอาด เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมมากขึ้น

โดยให้ ผู้มาปฏิบัติธรรมมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการ เพื่อปลูกจิตสำนึกให้มีความเป็นเจ้าของ และช่วยพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้มีโอกาสเจริญเติบโต

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. สำนักปฏิบัติธรรมแต่ละสำนักควรมีการประสานความร่วมมือกัน มีการจัดโครงการอบรมปฏิบัติธรรมร่วมกัน มีการประชุมวางแผนงานทั้งก่อนและหลังโครงการร่วมกัน

๒. เจ้าสำนักปฏิบัติต้องมีความจริงใจ ตั้งใจสนับสนุนและเผยแผ่งานปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง สนับสนุนพระสงฆ์ในสำนักได้ปฏิบัติธรรมเป็นประจำ ส่งเสริมพระวิปัสสนาจารย์ให้ได้รับการอบรม/ดูงาน เป็นประจำ

๓. สำนักปฏิบัติธรรม ควรมีการจัดการเป็นนโยบายเชิงรุก เข้าไปในสถานที่ต่างๆ พร้อมทั้งปรับสถานที่ปฏิบัติธรรมให้มีคุณภาพ และประสิทธิภาพมากขึ้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

คณาจารย์ภาควิชาบริหารการศึกษาศึกษาและอุดมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

การศึกษาอิสระ Independent Studies. กรุงเทพมหานคร: บริษัท แอลที เพรส
จำกัด, ๒๕๔๖.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชูศรี วงศ์รัตน์.ร.ศ. เทคนิคการใช้สถิติเพื่อการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ Social
Sciences Research Methodology. กรุงเทพมหานคร: จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๗.

ประกายรัตน์ สุวรรณ. คู่มือการใช้โปรแกรม SPSS เวอร์ชัน ๑๒ สำหรับ Windows.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

พระครูสังวรสมาธิวัตร (ประเดิม โกมล). คู่มือวิธีปฏิบัติธรรมแบบสำนักต่างๆ (วัดมหาธาตุวัดระฆังโฆ
สิตาราม วัดปากน้ำ วัดอโศการาม และวัดบวรนิเวศ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ครั้งที่ ๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). พจนานุกรมพุทธศาสตร์
ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhist. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
เอส อาร์ พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด. ๒๕๔๕.

พระมหาคำรณ รตนนาโถ. สัจจบันทึกร่างานผูกพัทธสีมา ปิดทองฝังลูกนิมิต วัดนาค ตำบลช่องสะแก
อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรีวันที่ ๕ ถึง ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘, เพชรบุรี: วัดใหญ่
สุวรรณาราม, ๒๕๔๘.

พระมหาสมจินต์ สมนาปญโญ ผศ.ดร. **แนวการเขียนหัวข้อ โครงร่างและวิทยานิพนธ์.**

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๙.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ.๙). **หลักและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร:

สี่ตวัน จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, ๒๕๔๕.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปณฺโณ) ป.ธ.๙. **หลักการสอนพระปริยัติธรรม.** กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์ช่อระกา, ๒๕๕๐.

พระราชวรมนี (บุญสิน อุตตมชาโต) ป.ธ.๙ M.A. Ph.D. **คู่มือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเบื้องต้น.**

กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรหมัตตโชติกะ ปริเฉทที่ ๙ สมถกรรมฐานที่ปณี** พิมพ์ครั้งที่ ๔.

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์.

พระโสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาสีสยาตอ) จารุญ ธรรมดา แปล. **หลักการปฏิบัติวิปัสสนา**

กัมมฐาน. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงาน ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) พิมพ์ครั้งที่ ๒ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๖

๒,๐๐๐ เล่ม, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____. **วิปัสสนานัย เล่ม ๑ . พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D) ตรวจชำระ,**

พระคันธสาราภังค์ เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์,

๒๕๔๘.

_____. **วิปัสสนานัย เล่ม ๒ . พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D) ตรวจชำระ,**

พระคันธสาราภังค์ เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอเซ็นเตอร์,

๒๕๕๐.

_____. **มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่นิพพาน. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙, Ph.D)**

ตรวจชำระ, พระคันธสาราภังค์ เรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทย

รายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.

พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ ศ. ดร.. **การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการบริหาร. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบัน**

บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมารธรรม, ๒๕๔๘.

ธนิต อยู่โพธิ์. **วิปัสสนานิยม** พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๐.

เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี ร.ศ. ดร. **การประเมินโครงการแนวคิดและแนวปฏิบัติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

วิศิษฐ์ พงศ์พัฒน์จิต. **คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. ฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ กองการพุทธศาสนา ศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

วรรณสิทธิ ไวยยะเสวี. **คู่มือการศึกษา พระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๙ กัมมัญฐานสังคิภาค**. มูลนิธิ แนนบหานีรานนท์. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

วัดสันกำแพง. **ประวัติวัดสันกำแพง**. เชียงใหม่: วัดสันกำแพง. ๒๕๕๖.

สุริย์ มีผลกิจและ วิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ ๓. ๒๕๔๕.

สมคิด พรหมจ้อย ร.ศ. ดร. **เทคนิคการประเมินโครงการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๖.

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ศ. ดร. และคณะ. **รวมบทความทางการประเมินโครงการ ชุดรวมบทความ เล่มที่ ๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๗ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือการดำเนินงานโครงการ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ปีงบประมาณ ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๑.

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **คู่มือโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน(การเรียนการสอน) ปีงบประมาณ ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๑.

อัญชญา ณ ระนอง รศ.ดร. **วิธีการวิจัย Research Methods**. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อุ บัณฑิตาภิวงสะ พระกัมมัญฐานาจารย์. **รู้แจ้งในชาตินี้ In This Very Life**. พิชิต ภัทรวิมลพร และวิธัญญา ภัทรวิมลพร แปล กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘.

(๒) บทความ:

ดนัย จันทร์เจ้าฉาย. “ปรัชญาเชิงพุทธ”. **วารสารการบริหารทรัพยากรบุคคล สำหรับนักบริหารงานบุคคลมืออาชีพ**. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑/๒๕๕๒ (มกราคม, ๒๕๕๒): ๑๓.

อุ้นเรือน มงคลชัย. “เทคนิคการสร้างความมั่นใจและสร้างศรัทธาในการทำงาน” อินฟอรมะชั่น. ปีที่ ๒. ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๖๘): ๓๗.

(๓) วิทยานิพนธ์:

กิตติวงศ์ สาสวด. “การพัฒนาคุณภาพการบริการการศึกษาและประสิทธิผลการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏเขตภูมิศาสตร์ภาคกลาง”. **ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓.

ธงชัย สิงอุดม. “การพัฒนาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๘”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

บัญญัติ นาคมูลินท์. “รูปแบบการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูศรีรัตนธรรมนิเทศ (ปกานนท์ พิลานันท์). “รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกัมมัฏฐานของผู้นำชาวพุทธในประเทศไทย”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูอุทัยกิจจารักษ์ (สุรางค์ สุจิณโณ), “รูปแบบการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาวิระชัย ชยวิโร (มิตะสิทธิ์). “การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาศรณชัย มหาบุญโณ. “การพัฒนาการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในยุคโลกาภิวัตน์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่:

พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงคล). เอกสารรายงานผลการดำเนินงาน ระยะ ๓ ปี ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (ศปท.). พ.ศ.๒๕๕๔. (ถ่ายเอกสารเก็บเล่ม)

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

ผศ.ดร.ธีรยุทธ วัฒนาศุภโชค. **The Mind of Strategy : หัวใจของการจัดการกลยุทธ์**. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา. <http://themindofstrategy.blogspot.com/2010/09/002.html> [๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๐].

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **สำนักปฏิบัติประจำจังหวัด (๒๑ พ.ย. ๕๕)**. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา. <http://www.onab.go.th/>. [๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๐].

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **ระบบฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.sac.or.th>. [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

มหาวิทยาลัยยพาร์อีสเทอร์น, **ระบบฐานข้อมูลวัดในเชียงใหม่**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.templethailand.org>. [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

เชียงใหม่ทัวร์ริง. **ศูนย์วัฒนธรรมไทเขิน บ้านสันก้างปลา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.chiangmaitouring.com>. [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Books :

Bhaadantacariya Buddhaghosa. **Visuddhimagga(The path of Purification)** Translated by Bhikkhu Nanamoli, penang, Malasia: The Penang Buddhist Association. 1999.

Mahasi Sayadaw. **The Satipatthana Vipassana Meditation**, Yangon (Myanmar): Buddha Sasana Nuggaha Organization. 1992.

Sayadaw U Pandita. **In This Very Life** (Second Edition) Kandy: Buddhist Publication Society. 1993.

_____. **On the Path to Freedom**. Buddhist Wisdom Center, Penang : Unique Printing System. 1995.

Upatissa. **The Path of Freedom (Vimuttimagga)** Translated from the Chinese by Rev. N.R.M.

Ehara, Soma Thera, & Kheminda Thera, Kandy, Sri Lanka : **Buddhist Publication Society**. 1995.

ภาคผนวก

ผนวก ก. แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ และ คำถามในการเสวนาเชิงวิชาการ
เรื่อง การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนา
ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนา ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่"

๒. แบบสอบถามมีทั้งหมด ๓ ตอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนา ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน ซึ่งผลจากข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามในครั้งนี้จะใช้ในการวิจัยตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงใคร่ขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่นักเรียนผู้สูงอายุในการตอบแบบสอบถามนี้ทุกข้อตามความเป็นจริง ทั้งนี้คำตอบของท่านจะถูกเก็บเป็นความลับและการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นการศึกษาภาพรวมไม่ได้ศึกษาเป็นรายเฉพาะบุคคลและจะใช้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ชติรัตน์)

นิสิตปริญญาโท

หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์ และ คำถามในการเสวนาเชิงวิชาการ
เรื่อง การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา
ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

การสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเพื่อหาข้อมูลในเรื่อง “การพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
 การศึกษา.....อาชีพ.....
 ตำแหน่งทางสังคม.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะในพระพุทธศาสนา
ของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ท่านคิดว่า “หลักสัปปายะมีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหนในการปฏิบัติธรรม”

.....

.....

.....

.....

ท่านคิดว่า “วัดสันกำแพง” มีการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

ท่านคิดว่า “วัดสันกำแพงปลา” มีการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมได้ถูกต้องหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

ท่านคิดว่า “วัดสันกำแพงปลา” มีหลักสูตรในการสอนวิปัสสนากรรมฐานที่ถูกต้องหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

ท่านคิดว่า “ผู้มาปฏิบัติธรรม” มีความสุขมากน้อยขนาดไหนในการปฏิบัติธรรมในแต่ละครั้ง

.....

.....

.....

ท่านคิดว่า “วัดสันกำแพงปลา” ควรเพิ่มเติมหรือปรับปรุงด้านไหนอีกบ้าง

.....

.....

.....

ท่านคิดว่า “วัดสันกำแพงปลา” มีความเหมาะสมมากน้อยขนาดไหน กับการเป็นสำนักปฏิบัติของจังหวัด

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ผนวก ข. หนังสือขอตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน.....บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑
 ที่..... ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐) / ว ๓๒ วันที่..... ๔ กันยายน ๒๕๖๑
 เรื่อง.....ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

ด้วย พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๒๑ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ THE STUDY OF THE DEVELOPMENT DHAMMA SCHOOL MAIN SAPPAYA IN BUDDHISM SANKANGPA TEMPLE IN SANKAMPHAENG DISTRICT CHIANGMAI PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นส. / นส.
 ๑๕ - ๙ - ๒๕๖๑

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันนียะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

ติดต่อ นิสิต พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์)

โทร. ๐๘๑-๒๘๘๙๙๒๒

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน.....บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑
 ที่.....ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐) / ว ๓๒.....วันที่.....๔ กันยายน ๒๕๖๑
 เรื่อง.....ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย.....

นมัสการ พระบุญทรง ปุณฺณโร, ดร.

ด้วย พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๒๑ เป็นนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ภาคสมทบ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมตามหลักสัปายะในพระพุทธศาสนาของวัดสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ THE STUDY OF THE DEVELOPMENT DHAMMA SCHOOL MAIN SAPPAYA IN BUDDHISM SANKANGPA TEMPLE IN SANKAMPHAENG DISTRICT CHIANGMAI PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษาฯ ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

 (ผศ.ดร.พูนชัย ปันนียะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่

ติดต่อนิสิต พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์)

โทร. ๐๘๑-๒๘๙๙๙๒๒

ผนวก ค. หนังสือประเมินความสอดคล้องวัตถุประสงค์ของการวิจัย

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน

ช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(.....)
ตำแหน่ง.....

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓.....			วิธีสังเกต ไม่มีข้อบกพร่อง ครบถ้วน เหมาะสม
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓.....			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓.....			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓.....			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓.....			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓.....			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓.....			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓.....			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓.....			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓.....			
รวม					

ลงชื่อ.....*สมชาย ใจดี*.....ผู้ประเมิน

(*สมชาย ใจดี*)

ตำแหน่ง.....

ผนวก ง. ภาพการสัมภาษณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิ เข้าร่วมกิจกรรมเสวนาฯ

พระภิกษุญาณธัมมมาภิรักษ์ วิ, พระอาจารย์อัคราภิสุทธิ์ สิริวิฑฒโน, ดร.
ร่วมเสวนาแนะนำแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม

ชุมชน, เยาวชน, และผู้ปฏิบัติเข้าร่วมกิจกรรมเสวนา

บรรยากาศการจัดกิจกรรม

พระสงฆ์สามเณรให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมการเสวนา

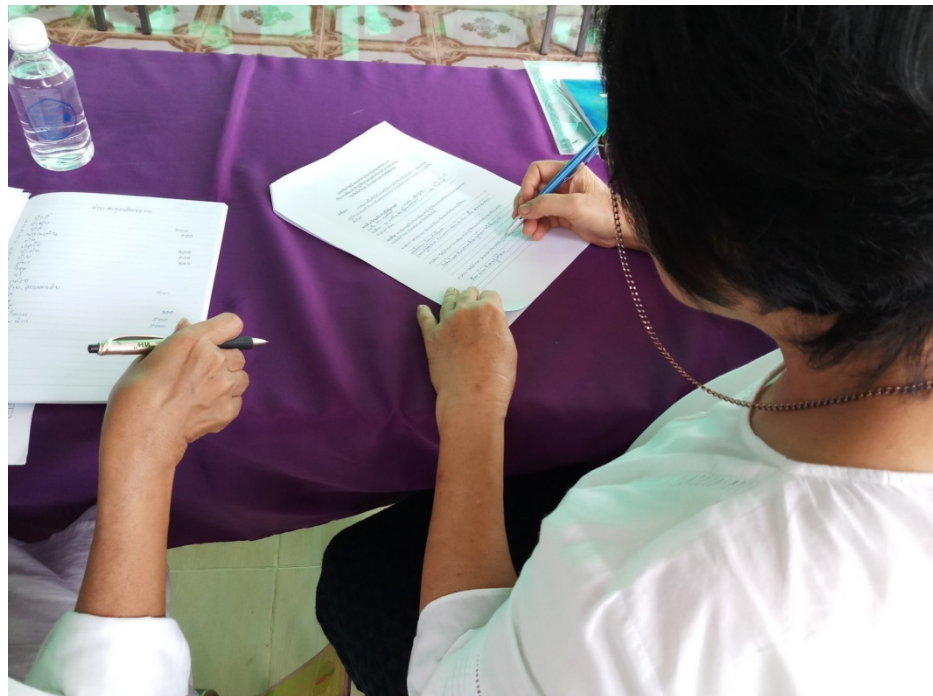
พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี เจ้าอาวาสวัดสันกำแพงปลา กล่าวรายงานกิจกรรม

พระอาจารย์อัคราภิสุทธิ์ สิริวิฑฒโน พิจารณ์ดำเนินรายการ

พระภิกษุญาณธัมมาภิชัย เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๒ วัดร่ำเปิง (ตโปธาราม)

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ตอบแบบสอบถาม

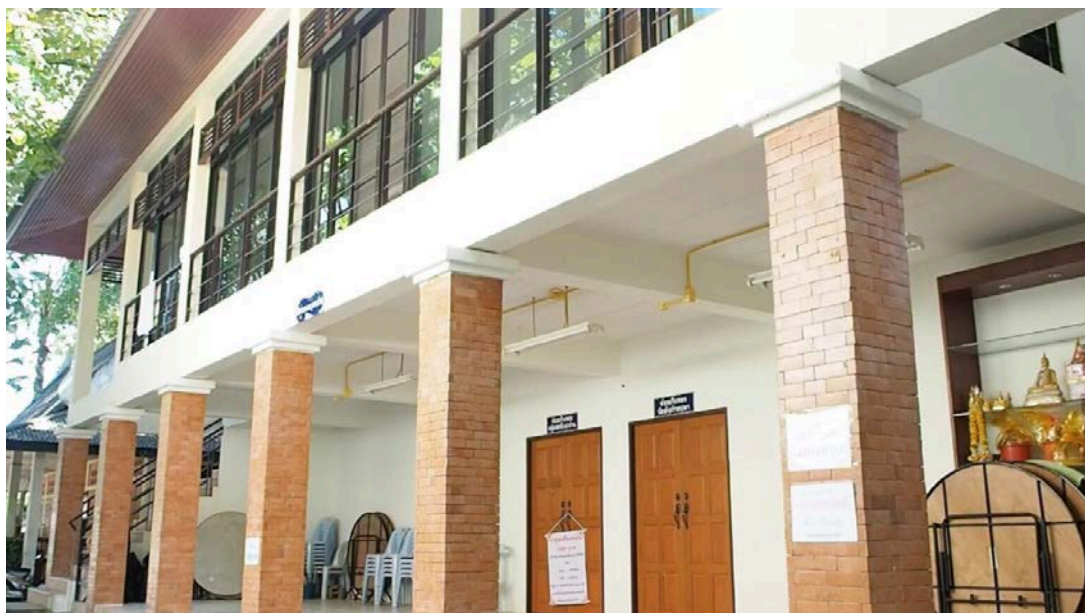

เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมเสวนา

อาคารสถานที่

พระวิหาร ใช้สำหรับการปฏิบัติธรรม และพิธีสงฆ์

อาคารนอน หญิง สำหรับรองรับผู้มาปฏิบัติธรรม-ชั้น แยกชาย ๒

อาคารนอน หญิง สำหรับรองรับผู้มาปฏิบัติธรรม-ชั้น แยกชาย ๒

ห้องน้ำ แยกชายหญิง รองรับผู้มาปฏิบัติ หรือทำกิจกรรมภายในวัด

ศาลาสამัคคี สำหรับจัดกิจกรรมพิเศษอื่นๆ เช่น บำเพ็ญกุศล, อบรม, ฯลฯ

ศาลาสำหรับบริการเครื่องดื่ม และพักผ่อน “ศาลามีธรรมมีสุข”

ภาพบรรยากาศการปฏิบัติธรรมอยู่ในบารมีธรรมวัดสันกำแพงลา สำนักปฏิบัติธรรม
ประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๑๔

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	: พระปลัดธวัชชัย ขตติยเมธี (ขัตติรัตน์) : อายุ ๓๐ ปี ๑๑ พรรษา : นักเรียนทุนเฉลิมราชกุมารี รุ่นที่ ๑
การศึกษา	: ประถมศึกษา โรงเรียนพุทธโศภน อำเภอเมือง เชียงใหม่ : มัธยมศึกษา โรงเรียนเซตุนศึกษา อำเภอเมือง เชียงใหม่ : ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ พุทธศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาอังกฤษ (English Program)
ประวัติการทำงาน	อดีต : ประธานสภาสามเณรจังหวัดเชียงใหม่ : ประธานสภานักเรียนโรงเรียนเซตุนศึกษา : หัวหน้าฝ่ายงานกิจกรรมโรงเรียนเซตุนศึกษา : อาจารย์สอนโรงเรียนเซตุนศึกษา : ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ปัจจุบัน : เจ้าอาวาสวัดสันกำแพง : เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่ แห่งที่ ๑๔ : พระวิปัสสนาจารย์ : เลขานุการเจ้าคณะตำบลทรายมูล : พระธรรมทูตสายต่างประเทศ ปฏิบัติศาสนกิจ ณ วัดพุทธเมตตา วาร์บว ประเทศเยอรมนี : ผู้อำนวยการสถาบันอยู่ในบารมีธรรม : ประธานมูลนิธิวัดสันกำแพง